

64 ÇEVRE YÖNETİMİ

Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Hekimhan Madenleri
Müessesesi'nin Çevreye ve Toplumsal Değişmeye
Etkileri: 1954-1994 Dönemini Kapsayan
Bir Örnekolay Araştırması

SİRRİ UYANIK

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönergesi'nin Kamu
Yönetimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü

DOKTORA TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

ŞUBAT-1997, MALATYA

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KÜTÜPHANESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

MALATYA

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN

.....

Adı, Soyadı ve Unvanı

ÜYE

.....

Adı, Soyadı ve Unvanı

ÜYE

.....

Adı, Soyadı ve Unvanı

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 1997

imza

Adı, Soyadı ve Unvanı

.....

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doktora tezi olarak sunduğum "**ÇEVRE YÖNETİMİ: Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Hekimhan Madenleri Müessesesi'nin Çevreye ve Toplumsal Değişmeye Etkileri: 1953-1993 Dönemini Kapsayan Bir Örnekolay Araştırması**" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de Kaynakça'da yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Sırrı UYANIK

15/ŞUBAT/1997

ÖNSÖZ

Bu çalışma, bir kamu yöneticisi olarak iki yıl süreyle (1992-1994) görev yaptığım Malatya'nın Hekimhan ilçesindeki demir madeni işletmeciliğinin doğal ve toplumsal çevre üzerindeki etkilerini araştırmanın, "işletme yönetimi", "toplumsal değişme" ve "yerel çevre yönetimi" konularına ışık tutacak bulgular ortaya koyabileceği düşüncesiyle başlatıldı.

Araştırmamıza arkaplan sağlamak amacıyla önce "yönetim", "çevre", "çevre yönetimi", "işletme yönetimi" ve "toplumsal değişme" konuları kuramsal olarak incelenmiştir. Örnekolay araştırmamızda, özellikle kişisel gözlemlerimiz ile canlı kaynaklarla yapılan yüzyüze görüşmelerden yararlanılmıştır. Bu "serbest görüşmeler"de "serbest görüşme kağıtları" kullanılmıştır.

Görev yaptığım alanı, sahip olduğum yöneticilik bakış açısını bir sosyal bilim araştırmacısının bakış açısıyla birleştirerek, daha ayrıntılı ve derinliğine inceleme fırsatı tanıyan bu çalışma boyunca, bu konuda çalışma düşüncesinin doğduğu ilk günden bu yana beni sürekli olarak özendirip destekleyen, her aşamada çok değerli yönlendirme ve katkılarını esirgemeyen Tez Danışmanım Prof. Dr. S. Kemal Kartal'a, derslerinden büyük ölçüde yararlandığım Doç. Dr. Ali Öztekin ile Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin Doğan'a, Bölüm ve Enstitümüzün değerli çalışanlarına, kendilerine ayrılması gereken zamanlardan çalmamı hoşgören ve bana "katlanan" sevgili eşim ve kızlarıma, saatlerini harcayarak yazımda yardımcı olan arkadaşım M. Ali Temel'e teşekkür borçlarımı belirtmeyi ödev sayıyorum.

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER

Çevre sorunları, aynı zamanda yönetim sorunlarıdır. Ancak, çevre sorunları "Geleneksel Yönetim" yaklaşımıyla değil, yeni, "çevre boyutlu" bir yaklaşımla, "Çağcıl Yönetim Yaklaşımı" (küresel olarak "Sürdürülebilir Kalkınma" ereğine ulaşılabilmesi için gerekli olan kapsamlı ve bütünleşik yaklaşım) ile ele alındığında çözümlenebilecektir. Bu anlayışın işletme yönetimine yansımaları ise "Çevre Boyutlu Çağcıl İşletme Yönetimi"dir. Bu yaklaşımda işletme, en geniş anlamda çevresiyle bütünleşmiştir; toplumsal sorumluluklarının bilincindedir.

Çağcıl yönetim anlayışının gerekliliği, Malatya'nın Hekimhan ilçesinde 40 yıldır sürdürülmekte olan demir madeni işletmeciliğinin, doğal ve toplumsal çevreye etkilerinin araştırılması sonucu elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle daha iyi anlaşılmaktadır. Madencilik, bir yandan ilçenin değişme ve gelişmesine önemli katkılarda bulunurken öte yandan, ilçe merkezi ve kırsal kesiminde önemli boyutlarda çevre sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Varolan çevre mevzuatı ve kurumsal yapı ise bu sorunların çözümünde yetersiz kalmıştır.

Ülkemizde çevre yönetimi alanında görevli kuruluşlar arasında görev-yetki karmaşası ve eşgüdümsüzlük hüküm sürmektedir. Çevre mevzuatı ise çevre sorunlarını çözmek için yeterli gibi gözükmekte,

ancak uygulamada etkin bir çevre yönetimi için yetersiz ve etkisiz kalmaktadır. Varolan çevre yönetimi yaklaşımının başarısızlığının ana nedenlerinden biri de çevre sorunlarına, merkeziyetçi yapı ve karar süreçleriyle çözüm bulunmaya çalışılmasıdır.

Etkin bir çevre yönetimi için bu çalışmada önerilen "Yerel Çevre Yönetimi Yaklaşımı", her türlü "yerel çevre"de doğal kaynakların tüketilmeden kullanılabilmesi ve tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayabilmeleri amacıyla, özel ve kamu kesiminde yönetimin temel işlevlerinin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi sürecini anlatır. Bu yaklaşımda Çevre Bakanlığı ulusal düzeyde çevrenin korunup geliştirilmesine yönelik politika ve ölçünler geliştiren, bunları izleyip uygulamalarda eşgüdüm sağlayan, dar kadrolu merkezi bir örgüttür. Çevre yönetiminde asıl aktörler Yerel yönetimlerdir: Belli bir "alan"da, yalnızca bir yönetim (yerel yönetim: özel yönetim ya da belediye) çevre yönetimi konusunda yetkili ve sorumludur. Bu yaklaşımda yasal ve teknik araçların yanısıra ekonomik ve toplumsal araçların da kullanılması gerekir.

ANAHTAR KELİMELEER: "Çevre Yönetimi", "Geleneksel Yönetim", "Çağcıl İşletme Yönetimi", "Toplumsal Değişme", "TDÇİ-HMM Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, Hekimhan Madenleri Müessesesi", "Yerel Çevre Yönetimi Yaklaşımı".

ABSTRACT AND KEY WORDS

Environmental problems are at the same time administrative problems. However, it seems unlikely that these problems can be solved by "the Conventional Approach" to Administration. Therefore, what is needed is a "modern" approach: "Environment-oriented Administration". The reflection of this concept in the private sector, is called "Environment-oriented Approach to Business Administration", in which, "the firm", is integrated within "its environment", and consequently it is sensitive to and conscious of its social responsibilities.

The findings of "Hekimhan research" (on the overall impact of 40-year long "open-pit iron mining" upon the natural and social environment in Hekimhan District, Malatya, Turkey), also point to the need for this new administrative approach: While, on the one hand, "Mining Works" greatly contributed to the District's social and economic life; on the other hand, the effects of its activities, have caused considerable damage to the urban and rural environment. Apparently, current legal and administrative structure have failed to deal with local environmental problems.

In Turkey, the duties and functions in the field of environment are too fragmented and diversified. The main issue in practice is, thus, "lack of

coordination" among a number of public agencies, institutions and local authorities. The other main reason for the failure of current approach is its over-centralized structure. In fact, environmental problems are mostly "local" problems; therefore, managing these, must primarily be the task of local government. "Local Environmental Administration" Approach, proposed in this study, is defined as "in every 'environment', the basic functions of administration, in public and private sectors, are developed, implemented and pursued to create a healthy and balanced environment for all livings".

Local Environmental Administration Approach, suggests a small central Ministry of the Environment, with no provincial branch or staff. Its main functions in the field of environmental administration are as follows: Developing basic plans, policies and standards, observing, coordinating and evaluating the implementation, by the local authorities and other organizations. The primary functions and executive powers are to be vested with the local government: municipalities and provincial administrations. Legal, technical, social and economic means need to be used effectively in this approach.

KEY WORDS: "Environmental Administration", "Conventional Administration", "Modern Business Administration", "Social Change", "TDCİ-HMM" (Iron and Steel Works of Turkey, Hekimhan Mining Works Organization), "Local Environmental Administration Approach".

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	i
Onur Sözü.....	ii
Önsöz	iii
Özet ve Anahtar Kelimeler.....	iv
Abstract and Key Words.....	vi
İçindekiler	viii
Çizelgeler Dizelgesi	xxii
Çizimler Dizelgesi	xxiii
Haritalar Dizelgesi	xxiii

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI, DENENCELERİ,

YÖNTEMİ VE SUNUŞ SIRASI

1. KONU VE AMAÇ	2
2. DENENCELER VE YÖNTEM	3
3. SUNUŞ SIRASI	6

İKİNCİ KESİM

ÇEVRE YÖNETİMİ, İŞLETME VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

II. ÇEVRE YÖNETİMİ

1. GELENEKSEL YÖNETİM YAKLAŞIMI.....	10
A. Yönetimin Özü	10
B. Yönetim Kuramları	11
a) Klasik Yönetim Kuramı	12
b) Davranışçı Örgüt ve Yönetim Kuramı	14
c) Katılmalı Yönetim Yaklaşımı	15
d) Sistem Yaklaşımı	16
e) Durumsallık Yaklaşımı	17
C. Bürokrasi Kuramları	18
a) Marksist Kuram	18
b) Weberci Bürokrasi Kuramı	19
c) Michels ve "Oligarşinin Tunç Kanunu"	20
d) Rizzi ve "Bürokratik Kollektivizm"	20
D. Kamu Yönetimi - İşletme Yönetimi	20
2. ÇAĞCIL BİR YAKLAŞIM "ÇEVRE YÖNETİMİ".....	22
A. Çevre Sorunlarının Boyutları	22
a) Dünya'da Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı	22
b) Türkiye'de Çevre Sorunlarının Önem Kazanması	23

B. Çevrecilik Akımları	25
a) Düzeltimci Çevrecilik (Reformistler)	26
b) Eko-Sosyalizm (Eco-Socialism)	27
c) Anarşist Çevrecilik	27
d) Tepkici Çevrecilik (Eco-Conservotism)	28
e) Yeşil Siyasal Hareket (Yeşil Partiler)	28
C. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı	28
a) Kavramın Ortaya Çıkışı	30
b) Temel İlkeleri	31
c) Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının	33
Yankıları ve Eleştirisi	
D. Uluslararası Kuruluşlar ve Çevre	36
a) Uluslararası Ekoloji	36
b) Uluslararası Örgütler ve Çevre	36
c) Uluslararası Hukuk ve Çevre	39
E. Çevre Planlaması	39
F. Çevre Hukuku	40
G. Çevre Eğitimi	42
H. Çevre Politikaları	42
a) Çevre Politikası ve Erekleri	42
b) Dünya'da Çevre Politikaları Modelleri	43
c) Türkiye'de Çevre Politikaları	44
I. Çevre Yönetimi	45

III. ÇAĞCIL İŞLETME YÖNETİMİ

1. GELENEKSEL İŞLETME YÖNETİMİ	48
A. İşletme ve İşlevleri	48
B. İşletme Türleri	50
C. Geleneksel İşletme Yönetiminde Karar Alma Süreçleri	50
a) Kuruluş Çalışmaları ve Kuruluş Yeri Seçimi ..	50
b) Dış Çevre Koşulları ve Geleneksel İşletme Yönetiminde "Çevre"ye Bakış	52
2. ÇEVRE BOYUTLU İŞLETME YÖNETİMİ	54
A. Çevre ve Ekonomi	54
B. Çevre Kirlenmesine Ekonomik Yaklaşım. ...	55
a) Dışsallıklar (Dış Etkiler Kuramı).....	55
b) Kirliliğin Ölçümü ve Maliyet Analizleri	56
c) Çevre Koruma Yaklaşımları.....	57
C. Çevre Koruma Önlemlerinin Üretim Maliyetlerine, Genel Olarak İşletmeye ve Ekonomiye Etkileri.....	58
D. Sürdürülebilirliğin Uygulama Aracı Olarak Çevre Boyutlu İşletme Yönetimi	61

E. Gelişmekte Olan Ülkelerde Sürdürülebilir Kalkınma ve Çağcıl İşletme Yönetimi Önündeki Engeller ve Güçlükler.....	63
a) Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma ile Çevre İlişkilerine İlişkin Deneyimlerinden Bazı Örnekler	64
b) Dış Borç ile Çevre İlişkisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler	67

IV. TOPLUMSAL DEĞİŞME

1. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE DİĞER İLİŞKİLİ KAVRAMLAR.....	69
A. Toplumsal Değişme Kavramı	69
B. Toplumsal Değişme İle İlgili Diğer Kavramlar	71
C. Çağcılılaşma (Modernleşme) ve Az Gelişmişlik.....	72
a) Ekonomik Çağcılılaşma (Modernleşme)	73
b) Siyasal Çağcılılaşma (Modernleşme)	73
c) Toplumsal Çağcılılaşma (Modernleşme).....	74
2. TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI	76

A. Büyük Boy Kuramlar (Büyük Boyutlu Değişme İncelemeleri)	76
a) Organizmacı Modeller	76
b) Evrimci Modeller	77
c) Diyalektik Modeller.....	77
B. Orta Boy Kuramlar (Orta Boyutlu Değişme İncelemeleri).....	77
a) Yapısal-İşlevsel Modeller.....	77
b) Çatışma Modelleri	77
C. Küçük Boy Kuramlar (Kısa Boyutlu Değişme İncelemeleri)	78
3. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ SAĞLAYAN VE ETKİLEYEN ÖGELER	78
A. Doğal Çevre (Coğrafi ve Fiziksel Ortam)	78
B. Teknoloji	79
C. Kültür ve İdeoloji	79
4. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL DEĞİŞME ARAŞTIRMALARI	80
A. Ereğli	82
B. Çayırhan	85

ÜÇÜNCÜ KESİM

HEKİMİHAN ÖRNEKOLAYI

V. 1950'LERDE HEKİMİHAN

1. İLÇENİN GENEL TANITIMI	90
A. Yeri	90
B. Tarihi	91
C. Coğrafi Yapısı ve Özellikleri	93
a) Yersel Özellikler	94
b) Bitki Örtüsü	95
c) İklim	95
2. 1950'LERDE HEKİMİHAN	96
A. Yerleşme, Altyapı ve Yaşam Koşulları	96
a) Yerleşim	96
b) Altyapı, Ulaşım ve İletişim	98
c) Sağlık Koşulları	99
B. Toplumsal Yapı	100
a) Nüfus ve Aile	100
b) Toplumsal Yapı ve İlişkiler	101
c) Eğitim	102
d) Halkbilim	103
e) Boş Zaman Uğraşları ve Eğlence	104
C. Ekonomik Durum	105

D. Maden İşletmeciliğinin Başlaması	
ve İlk Etkiler	108
a) İşletmeciliğin Başlaması	108
b) Maden İşletmeciliğinin İlçeye	
İlk Genel Etkileri	109

VI. TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİ HEKİMHAN MADENLERİ MÜESSESESİ (TDÇİ-HMM)

1. DEMİR MADENİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ	112
2. HEKİMHAN DEMİR MADENİ YATAKLARI	114
A. Deveci Yatakları	115
B. Karakuz Yatakları	115
C. Hasançelebi Yatakları	116
D. Hekimhan'da Demir Madenciliğinin Tarihsel Gelişimi	116
3. İŞLETMENİN ÖRGÜTLENİŞİ VE ETKİNLİKLERİ	117
A. İşletmenin Kuruluş, Örgütleniş ve Yerleşimi	118

B. İşletmenin Etkinlikleri	120
a) Üretim Etkinlikleri	120
b) İşletmenin Tasarımları (Projeleri)	121
4. ÇALIŞANLAR	122
A. Çalışanların Sayısal Durumu	122
B. Çalışanların Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Durumları	126
C. Çalışanların Örgütlenmesi (Sendika Etkinlikleri)	130
D. İşletmenin İlçe Ekonomisine Katkıları ...	131
5. İŞLETMENİN GELECEĞİ	132

VII. YÖREDE TOPLUMSAL DEĞİŞME

1. NÜFUS VE ÖZELLİKLERİ	136
2. YERLEŞME VE KONUT	139
3. ULAŞIM VE ALTYAPI	142
A. Yol Durumu	142
a) Karayolları	142
b) Köy Yolları	143
c) Demiryolu	144
B. Haberleşme ve Enerji	144
C. İçme Suyu	145

D. Kanalizasyon	146
4. EKONOMİK YAŞAM	147
A. Tarım ve Hayvancılık	147
B. Ticaret ve İşletmecilik	149
a) İşyerleri	149
b) Tuğla Fabrikası	149
c) Bankacılık	150
d) Vergi Durumu	150
e) Cuma Pazarı	150
f) Tüccar-Köylü İlişkileri	151
C. Kooperatifçilik	151
5. EĞİTİM VE KÜLTÜR	152
A. Okuma-Yazma Oranı	152
B. İlköğretim	153
C. Ortaöğretim	153
D. Yaygın Eğitim-Halk Eğitimi	154
6. SAĞLIK DURUMU	155
A. Genel Sağlık Sorunları	155
B. Sağlık Kuruluşları	155
7. TOPLUMSAL YAPI VE İLİŞKİLER	156
A. Kabile Yapısında Çözülme	157
B. Aile ve Kadın	158

C. Yaşam Ölçünlerinde Yükselme	159
D. Toplumsal Örgütler	159
E. Boş Zaman Uğraşları, Kitlesele	
İletişim ve Spor	160
8. YÖNETSEL YAPI	161
A. Kaymakamlık	162
B. Yerel Yönetimler	163
a) Hekimhan Belediyesi	163
b) Güzelyurt Belediyesi	163
c) Hasançelebi Belediyesi	164
d) Kocaözü Belediyesi	164
e) Kirmanlı Belediyesi	164
f) Köyler	164
g) Köylere Hizmet Götürme Birliği	165

VIII. MADENCİLİĞİN ÇEVREYE ETKİLERİ

1. DOĞAL ÇEVREYE ETKİLERİ	169
A. Toprağa ve Bitki Örtüsüne Etkiler	169
B. Ormanlık Alanlar ile Çayır	
ve Mer'alara Etkiler	171
C. Su Kaynaklarına Etkiler	172
2. YAPAY ÇEVREYE ETKİLERİ	173

A. Tarımsal Üretime Etkileri	173
B. Köy Yaşamına Etkileri	176
C. Kentsel Yaşama Etkileri	178
a) Hava Kirliliği	178
b) Gürültü Kirliliği	179
c) İnsan Sağlığına Etkileri	180
3. ÇEVREYİ KORUMAK İÇİN ALINMASI	
GEREKLİ ÖNLEMLER VE YETKİLİ KURUMLAR	181
A. Alınan ve Alınmayan Önlemler	181
B. Alınması Gerekli Önlemler	183

IX. "YEREL ÇEVRE YÖNETİMİ YAKLAŞIMI" ÖNERİSİ

1. TÜRKİYE'DE YÜRÜRLÜKTEKİ ÇEVRE	
MEVZUATI	187
A. Hukuksal Metinler	187
a) Tarihsel Gelişim	187
b) Çevre Hakkı ve Türk Anayasa Hukuku	188
c) 2872 Sayılı Çevre Yasası ve Yönetmelikler .	189
d) Çevre İle İlgili Diğer Mevzuat	192
B. Kurumsal Yapı	194
a) Türkiye'de Çevre Örgütlenmesinin Gelişimi .	194
b) Merkez Örgütlenmesi	195

c) Taşra Örgütlenmesi	198
C. Uygulamada Görevler, Yetkiler ve	
Kurumsal Yapı Arasındaki Çelişkiler	201
2. DÜNYADA ÇEVRE KONUSUNDA BAŞARILI	
YEREL YÖNETİM GİRİŞİMLERİNE ÖRNEKLER ..	205
A. Mexico City Hava Kirliliği Önleme	
ve Denetim Programı	206
B. Curitiba (Brezilya) Denetimi	208
C. Japon Yerel Çevre Yönetimi Düzeni	
(Osaka Örneği)	209
3. TÜRKİYE İÇİN BİR "YEREL ÇEVRE YÖNETİMİ	
YAKLAŞIMI" ÖNERİSİ	210
A. "Yerel Çevre Yönetimi"nin Temel İlkeleri .	211
B. Yerel Çevre Yönetiminde Örgütlenme	213
a) Çevre Bakanlığı	213
b) Yerel Yönetimler	215
C. Yerel Çevre Yönetiminde Araçlar	218
a) Yasal Araçlar	218
b) Teknik Araçlar	219
c) Kirlilik Denetimi Araçları	220
d) Toplumsal Araçlar.....	224

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

X. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

1. BULGULAR	229
2. ÖNERİLER	233
3. SONUÇ	236
A. Katkının Özeti.....	236
B. Yeni Araştırma Konularının Önerilmesi ..	238

KAYNAKÇA	240
----------------	-----

EKLER	259
-------------	-----

Çizelgeler Dizelgesi

No	Çizelgeler	Sayfa
1	Hekimhan Demir Çelik İşletmesinde Kadro ve Personel Durumu (1994).....	123
2	Yıllara Göre İşletmeden Emekli Olanları Sayısı.....	124
3	Çalışma Alanlarına Göre İşçi ve Memur Sayıları.....	125
4	Çalışanların Öğrenim Durumları.....	128
5	Çalışanların Ortalama Aile Büyüklüğü	128
6	Çalışanların Ek Gelir Durumu	128
7	Çalışanların Oturduğu Konutun Durumu	129
8	Çalışanların Otomobil Sahipliği	129
9	Çalışanların Çoğunlukla Alışveriş Yaptıkları Yer ...	129
10	Nüfus Artışı Yönünden İlçenin, İlin Diğer Önemli Yerleşim Birimleriyle Karşılaştırılması.....	136
11	İlçenin Mülki İdare Birimlerine Göre Nüfus Dağılımı (1990)	137
12	İlçede Yaş Gruplarına Göre Nüfus Dağılımı (1990).	138
13	İlçede Hanehalkı Büyüklüğü (1990)	139
14	İlçede Arazi Kullanımı ve Tarımsal Üretim Durumu	148

Çizimler Dizelgesi

<u>No</u>	<u>Cizimler</u>
1	Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri (TDÇİ) Genel Müdürlüğü Örgüt Yapısı (EK-1)
2	TDÇİ-Hekimhan Madenleri Müessesesi Örgüt Yapısı (EK-1)

Haritalar Dizelgesi

<u>No</u>	<u>Haritalar</u>
1	Hekimhan İlçesi İdari Haritası (EK-2)
2	Hekimhan Demir Yataklarının Konumu (EK-2)

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GEMİCİ İNŞAAT VE MİMARLIK

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu kesimde Araştırmanın konusu, amacı, denenceleri ve yöntemi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmadaki sunuş sırası da açıklanmıştır.

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI, DENENCELERİ, YÖNTEMİ VE SUNUŞ SIRASI

1. KONU VE AMAÇ

A. Konu

Çevre, son yıllarda dünyada ve ülkemizde üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan konulardan biridir. Yönetim de toplumsal yaşam kadar eski bir sanat ve bilimdir. Çevre ile Yönetimin ilişkisi ise yeni yeni gündeme gelmektedir. Bu çerçevede yönetime "çevre boyutlu yaklaşım" ya da çevre boyutunun giderek artan oranda yönetsel karar alma süreçlerine dahil edilmesi konusu tartışılmaktadır.

Bu çalışmada, çevre ile yönetim ilişkisini yerel düzeyde somut olarak ele almaya çalıştık. Küçük bir ilçede, doğal bir kaynağın işletilmesiyle başlayan toplumsal ve doğal değişim sürecini inceleme konusu yaptık. Kırk yıllık bir süreçte işletmenin, ilçenin toplumsal yaşamına, doğal ve yapay çevreye etkilerini saptamaya ve bunları anlamlı bulgular haline getirmeye çalıştık. Yerel düzeydeki bu araştırmadan önce genel olarak yönetim olgusu, çevre yönetiminin ortaya çıkışı ve kapsamı, geleneksel ve çağcıl (modern) işletme yönetimi

yaklaşımları ve toplumsal değişme olgusu kuramsal düzeyde inceleme konusu yapılmıştır.

B. Amaç

Araştırmanın amacı, yerel ölçekte işletme yönetimi ve toplumsal değişme olgularının "yerel çevre yönetimi" yaklaşımıyla ele alınarak ülkemiz koşullarına uygun, gerçekçi, uygulanabilir ve "uygulanması gerekli" bir "yerel çevre yönetimi modeli" ortaya koymaktır. Bu yaklaşım, ülkemizde genel olarak Çevre Yönetimi, özel olarak da Yerel Çevre Yönetimi alanında var olan görev-yetki karmaşası ve eşgüdümsüzlüğe son verecek hukuksal düzenlemeleri ve örgütsel yapılanmayı önermeyi amaçlamaktadır.

2. DENENCELER VE YÖNTEM

A. Araştırmanın Denenceleri

Araştırmanın bir temel denencesi, 4 tane de alt denencesi vardır.

Bu araştırmanın temel denencesi şudur: Çevre bir yönetim sorunudur; Çevre, "yönetilebilir". Çevre sorunları yerel nitelikli sorunlar olduğu için "Çevre Yönetimi" de "Yerel Çevre Yönetimi" olmalıdır. Doğal ve yapay çevrenin yerel ölçekte olumlu ve istendik yönde biçimlendirilebilmesi ancak "Çevre Boyutlu Yönetim anlayışı", diğer bir deyimle "Yerel Çevre Yönetimi" yaklaşımı ile olanaklıdır. Yerel

düzye de örgütlenmiş bütün kamu kurum ve kuruluşları, özel işletmeler ve tüm toplumsal kesimler, "Yerel Çevre Yönetimi Yaklaşımı" ilkeleri çerçevesinde eşgüdömlenerek etkinliklerini sürdürmelidirler.

Bu araştırmanın alt denenceleri şunlardır :

- Çevre boyutlu işletme yönetiminin kısa dönem açısından maliyetleri yükseltici bir etki yaptığı genel bir kanı olarak belirtilmektedir. Ancak, uzun dönemde bu yaklaşım işletme açısından daha kazançlıdır. Rekabet koşulları işletmeleri "çevre boyutlu çağcıl işletme yönetimi"ni benimsemeye yöneltecektir.

- Küçük yerleşim birimlerinde kurulan işletmeler yerel, toplumsal ve ekonomik değişmeye katkı yaparlar. Ancak insanları topraktan koparmadan yürütölen işletmecilik, beklenen ekonomik gelişme ve toplumsal değişme düzeylerini yakalayamaz. Hekimhan da bu duruma bir örnektir.

- Demir madeni işletmeciliğinin Hekimhan İlçesinde neden olduğu olumsuz çevresel etkiler, çoğunlukla zamanında gerekli önlemlerin alınması durumunda önlenebilecek etkilerdir.

- Türkiye'de tutarlı ve sistemli bir çevre politikası ve çevre yönetimi yoktur. Merkezde ve taşrada genel bir görev-yetki karmaşası ve eşgüdümsüzlük bulunmaktadır.

B. Yöntem

Araştırmanın yöntemi, kuramsal çerçevesi, uygulamaya yönelik alan çalışmasında bilgilerinin derlenmesi ve bunların yorumlanması aşağıdaki başlıklarda anlatılmıştır.

a) Araştırma Yöntemleri

Araştırmanın II., III. ve IV. bölümlerinde kuramsal çerçeve çizilirken tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çevre Yönetimi başlığı altında, yönetim olgusu, çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve yönetimde çevre boyutu tarihsel olarak ele alınarak incelenmiştir.

Çağcıl İşletme Yönetimi ve Toplumsal Değişme başlıklı bölümlerde de aynı biçimde konular tarihsel yöntemle olarak ele alınmıştır.

Üçüncü Kesim'de ele alınan "Hekimhan Örnekolayı"nda tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Bir yandan İlçenin yaşadığı 40 yıllık değişim tarihsel olarak izlenmeye, öte yandan bugünkü durum olanca çıplaklığıyla betimlenmeye çalışılmıştır.

Altıncı bölümde, işletme çalışanlarının toplumsal-ekonomik düzeylerini belirlemeye yönelik olarak "serbest görüşme" soru kağıdı uygulaması yapılmıştır. Bu çalışmanın evreni tüm Demir-Çelik İşletmesi çalışanları, örnekleme ise tesadüfi yöntemle seçilen ve evreni temsil eden 50 kişilik (çalışanların yaklaşık % 14'ü) bir kesittir.

b) Bilgi Toplama Yöntemleri

Bu araştırma için gerekli bilgiler şu araçların hepsi kullanılarak derlenmiştir: Kitaplık ve belgelik (arşiv) taraması, canlı kaynaklarla yüzyüze görüşmeler, soru kağıdı uygulaması (anket) ve gözlem.

Başlıca bilgi toplama araçları olarak, yayınlanmış kitaplar, makaleler, brifing dosyaları, kitapçıklar, "fizibilite etüdüleri", doktora ve yüksek lisans tezleri, ilgili yasa, tüzük, yönetmelik ve diğer hukuksal metinler ile resmi yazışmalar, belgeler kullanılmış, araştırmacının gözlemlerine büyük ölçüde yer verilmiştir.

Araştırma boyunca derlenen bilgiler, ilgili bölümlerde işlenerek değerlendirilmiş, yer yer çizelgeler halinde düzenlenmiş ve yorumlanmıştır.

3. SUNUŞ SIRASI

Araştırma dört kesimden oluşmaktadır. Birinci Kesim, "Araştırma Hakkında Açıklamalar" başlığı altında, araştırmacının konusunu amacını, denencelerini, araştırmada kullanılan yöntemleri ve sunuş sırasını açıklamaktadır.

İkinci Kesimde, "Çevre Yönetimi" başlıklı bölümde önce geleneksel yönetim kuramları özetlenmiş, ardından da çağcıl (modern) yönetim yaklaşımı adını verdiğimiz ve çevre boyutunun "Çevre Yönetimi"

başlığıyla yönetim anlayışına dahil edildiği yeni yaklaşım ele alınmıştır. "Çağcıl İşletme Yönetimi" başlıklı üçüncü bölümde, önce geleneksel işletme yönetimi kuramı, daha sonra da önerdiğimiz "Çağcıl İşletme Yönetimi" yaklaşımı sunulmuştur. Dördüncü bölümde ise, "Toplumsal Değişme", bütün boyutlarıyla kuramsal olarak ele alınmış, daha sonra araştırmamıza ışık tutan iki toplumsal değişme araştırmasına değinilmiştir.

Üçüncü Kesimde (İkinci Kesimde çizilen bu kuramsal çerçeveye dayalı olarak) "Hekimhan Örnekolayı" sergilenmektedir. Kesimin ilk bölümünde (Beşinci Bölüm) araştırmaya konu olan Hekimhan İlçesinin genel tanıtımı yapılmaya ve 1960 öncesi durumu ve koşullarının bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Altıncı Bölümde, İlçedeki maden işletmeciliğini üstlenen kamu işletmesinin (Hekimhan Madenleri Müessesesi) örgütlenişi, çalışanları ve İlçedeki toplumsal-ekonomik değişime etkileri incelenmiştir. Yedinci Bölümde, yörede 40 yıllık toplumsal değişim sürecinde ortaya çıkan bugünkü toplumsal-ekonomik yapı ve ilişkiler düzeni ortaya konmaya çalışılmıştır. Madenciliğin doğal ve yapay çevreye yaptığı etkiler ise bir sonraki Sekizinci Bölümde incelenmiştir. Bu Kesim bir "Yerel Çevre Yönetimi Yaklaşımı" önerisi ile sona ermektedir.

Dördüncü Kesim ise, araştırmanın bulgularını, önerilerini ve sonuçlarını ortaya koymaktadır.

İKİNCİ KESİM

ÇEVRE YÖNETİMİ, İŞLETME VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

Bu kesimde, geleneksel ve çağcıl (çevre boyutlu) yönetim yaklaşımları, işletme kavramı ve işletme yönetimi yaklaşımları ile toplumsal değişme olgusu kuramsal düzlemde irdelenmiştir. Böylece, izleyen kesimde yapılan alan çalışması için gerekli olan kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

II

ÇEVRE YÖNETİMİ

Bu bölümde, önce, geleneksel yönetim yaklaşımı adını verdiğimiz, çevre boyutunun henüz yönetimsel süreçlere ve karar-alma yöntemlerine katılmadığı yaklaşım, daha sonra da çağcıl yönetim yaklaşımı olarak adlandırdığımız ve bütün karar-alma ve uygulama süreçlerinde, çevre boyutunun dikkate alındığı, bütüncül yönetim yaklaşımı ele alınmıştır.

1. GELENEKSEL YÖNETİM YAKLAŞIMI

Yönetim kuramının özü, tarihsel süreç içinde geliştirilen başlıca örgüt ve bürokrasi kuramları ile yönetim yaklaşımları, bu başlık altında incelenmiştir.

A. Yönetimin Özü

"Yönetim", evrensel bir süreç, toplumsal yaşam kadar eski bir sanat ve bir bilimdir. Kavram olarak yönetim, eylem, işlem ve etkinlikler anlamlarına gelebildiği gibi, örgüt anlamına da gelmektedir.

İki ya da daha çok insan, belirli bir amaç doğrultusunda biraraya geldikleri zaman yönetim için örgütlenmenin temel ögesi oluşmuş demektir. Kümeyi oluşturan üyeler, öngörülen amaçları gerçekleştirmek için kendi bireysel (özel) amaçlarını ikinci plana itmek durumunda kalabilirler. İşte yönetim gereksinmesi bu noktada ortaya çıkar. Küme amaçları doğrultusunda küme üyelerinin çabalarının bir önderlik işleviyle eşgüdümlemesi yönetimin özünü oluşturur.

"Yönetim"i en geniş anlamda şu biçimde tanımlamak olanaklıdır: Saptanan amaçlara en etkin ve verimli bir şekilde ulaşabilmek için, insanların çabalarını birleştiren ve düzenleştiren iş ve eylemlerin tümü. Yönetim Bilimi ağırlıklı bir tanım da şöyle yapılabilir: "Yönetim, örgüt amaçlarının gerçekleştirilmesi için, planlama, örgütleme, yönlendirme,

eşgüdümleme ve denetim işlevlerine ilişkin kavram, ilke, kuram ve tekniklerin, sistemli ve bilinçli bir şekilde uygulanmasıdır" (Şahin, 1992:2).

Tanımdan da anlaşıldığı gibi, yönetim olgusunun içinde yönetimin temel işlevleri yer alır: Planlama, Örgütlenme, Yöneltilme, Eşgüdüm ve Denetim (PÖYED). Bunlara genelde yönetimin evrensel öğeleri denilmektedir. Bu bağlamda özel veya kamu yönetimi ayrımı yapılamaz. Yönetim, yaşamın her alanında ve her düzeyde varolan evrensel bir olgu ve süreçtir.

B. Yönetim Kuramları

Büyük Endüstri Devrimiyle birlikte yeni üretim yöntemlerinin uygulamaya konulması büyük fabrikaların kurulmasına, büyük miktarlarda hammaddelerin satın alınmasına, çok sayıda işçinin işe alınmasına ve büyük pazarların araştırılmasına yol açmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucu, yeni bir toplumsal, ekonomik ve örgütsel yaşam biçimi ortaya çıkmıştır.

Bu yeni yaşam biçiminde bütün ekonomik kaynakların düzgün bir işleyiş içinde uyumlaştırılması zorunluluğu, yönetim sorunlarının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu sorunların çözümü için değişik yaklaşımlar önerilmiştir. Bunların en önemlileri şunlardır: a) Klasik yönetim kuramı, b) Davranışçı örgüt ve yönetim kuramı, c) Katılmalı

yönetim kuramı, d) Sistem yaklaşımı, e) Durumsallık yaklaşımı. Aşağıdaki altbaşlıklarda bu yaklaşımlar kısaca açıklanmıştır.

a) Klasik Yönetim Kuramı

Örgütlerde daha çok etkinlik ve verimlilik elde etmek için yapılan çalışmalar, yönetimde "Klasik yönetim kuramı"nın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Etzioni, 1964:23). "Eşyanın yönetimi" (Şahin, 1992:23) olarak da nitelenen Klasik yönetim kuramı içinde iki ana yaklaşım gözlemlenmektedir: Bilimsel Yönetim ve Yönetim Süreci.

- Bilimsel Yönetim Yaklaşımı (Scientific Management Approach)

Diğer adı da Taylorizm olan bu yaklaşıma göre her işi görmenin "en iyi tek yolu" bulunduğundan yönetimin amacı da bu yolu bularak üretim sürecine uygulamak olmalıdır. Birincil amacı emek verimliliğinin artırılması olan bu yaklaşımın bugünkü anlamda "üretim yönetimi" ile ilgili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Fişek, 1975:47; Mucuk, 1985:10).

Bilimsel Yönetimin bu amacına ulaşmak için geliştirdiği ilkeleri şöyle özetleyebiliriz (Şahin, 1992:24; Tosi and Carroll, 1976:34):

- Her işin her bir ögesi, bilimsel biçimde planlanmalı ve üzerinde uzmanlaşmalıdır.

- İşçiler, nasıl yapılacağı daha önceden belirlenmiş işleri yapabilecek biçimde seçilmeli ve bu işler için eğitilmelidir.

- Her işin standart zaman ve yöntemleri olmalıdır.

- Yönetim Süreci Yaklaşımı (Administrative Process Theory)

Taylor'un düşüncelerini tamamlayan ve geliştiren bir düşünür de H. Fayol'dur. Fayol'un yönetim bilimine en önemli katkısı, ortaya koyduğu ve bugün de büyük ölçüde geçerliğini koruyan şu 14 yönetim ilkesidir (Fayol, 1949):

- İşbölümü ve uzmanlaşma.

- Yetke (buyurma ve yaptırma gücü).

- Disiplin.

- Komuta birliği (her astın yalnızca bir üstten emir alması).

- Yürütme birliği (aynı amaca yönelik hizmetlerin yalnızca bir üst tarafından yürütülmesi).

- Bireysel amaçların ortak amaçlar karşısında ikincil düzeyde kalması.

- Ücretle güdüleme.

- Merkeziyetçilik (en son yetki ve sorumluluğun üstlerde olması).

- Hiyerarşik (sıradüzensel) kanal.
- Düzen (uygun zamanda uygun yerde bulunma).
- Eşitlik (işgörenlere eşit ve içten işlem).
- İşgören dengesi (üst yönetim düzeyinde süreklilik).
- Yaratıcılık (yeni tasarımlar geliştirme olanağının tanınması).
- Örgütte "birlik" duygusu.

Klasik Yönetim yaklaşımında geliştirilen ilkeler iyi bir işletme örgütlenmesinin nasıl kurulabileceğine yönelik olmuş ve insan gerçeği görmezlikten gelinmiştir. İnsanın toplumsal ve tinsel ortamdaki etkilenişi ele alınmamıştır. İşte bu eleştirileri temel alan kimi düşünürler (E. Mayo, 1946; F.J. Roethlisberger, W.J. Dickson, 1939; B.B. Gardner, 1952; D. McGregor, 1950), Davranışçı okulun gelişimine zemin hazırlamışlardır.

b) Davranışçı Örgüt ve Yönetim Kuramı

Yönetim davranışsal yaklaşım, psikoloji, toplumbilim ve toplumsal psikoloji alanlarındaki bulgu ve yöntemlerin örgütsel davranış biçimlerinin anlaşılması yolunda kullanılmasına dayanır. Yaklaşımın ele aldığı başlıca konular şunlardır: "insan davranışı, kişilerarası ilişkiler,

grup oluşumu ve davranışı, algılama ve tutumlar, doğal örgüt ve liderler".

Bu okulun kurucusu sayılan E. Mayo'nun (1946) önderliğinde gerçekleştirilen Hawtborne deneyleriyle işletmenin bir toplumsal sistem olduğu ve bu sistemin en önemli ögesinin de insan olduğu kanıtlanmıştır. İnsanın inanç, amaç, tutum, alışkanlık ve gelenekleri üretim verimliliğini büyük ölçüde etkiler.

Klasik yaklaşımın tersine bütün dikkatleri insan davranışı üzerinde yoğunlaştıran bu kuram tek boyutlu kalmak hatasını yinelemiştir. Bu iki yaklaşımın eksikliklerini giderme amacına yönelik çalışmalar, izleyen başlıklarda özetlenecek olan yaklaşımların doğmasına neden olmuştur (Stanyer, 1990:21; Handy, 1987:33).

c) Katılnalı Yönetim Yaklaşımı

Bu kurama göre bütün çalışanların örgütsel kararlara katılması onları çalışmaya isteklendirecek ve verimliliği artıracaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle Federal Almanya'da yaygın bir ilgi gören bu kuram en çok tepkiyi, sendikacılığı olumsuz yönde etkileyeceği gerekçesiyle işçi sendikalarından almış ve etkinliğini yitirmiştir (Fişek, 1975:57).

d) Sistem Yaklaşımı (Systems Approach)

Önce doğal bilimlerde, daha sonra da toplumsal bilimlerde sıkça kullanılmaya başlanan "sistem yaklaşımı", kimi kuramcılar (Beer, 1959; Emery, 1969; Blegen, 1968; Burns, 1961; Carso ve Yanouras, 1967; Parsons, 1959; Easton, 1957; Stanyer, 1974; Scott, 1967) tarafından yönetim süreçleri ve örgütlerin işleyişine de uygulanmıştır. Buna göre, örgütleri yalnızca biçimsel, teknik ve ekonomik yönleriyle değil, bütün bunları ve aralarındaki ilişkileri kapsayan bütünlük bir yaklaşımla ele almak gerekir. Örgüt, "minyatür bir toplumsal sistemdir" (Stanyer, 1990:33).

Kısaca "sistem"i tanımlamak gerekirse, "belirli parçalardan oluşan, parçaları birbiriyle ve dış çevreyle ilişkiler içinde bulunan birleşik ve bütünlük bir yapı, olay veya etkinlik"tir, diyebiliriz. Sistemlerin önemli özellikleri şunlardır (Şahin, 1992:40; Koçel, 1995:165):

- Sistem, "alt-sistem"lerden oluşur; her sistemin bir çevresi vardır.
- Sistemler kapalı ya da açık olabilir.
- Sistemlerde "entropi" (sistemin çalışmasında bozulma eğilimi) görülür. Sistem, "entropi"ye karşı savaşım vermek zorundadır.
- Her sistemde, Girdi-Süreç-Çıktı-Geri Bildirim ilişkisi ve dinamik bir denge vardır.

Örgütsel sistemler genellikle açık sistemlerdir. Bu nedenle de, çevreleriyle sürekli olarak etkileşim içinde olan toplumsal birimler olarak incelenirler (Koçel, 1995:167).

e) Durumsallık Yaklaşımı (Contingency Approach)

Yönetimde içinde bulunulan koşullara veya durumlara ağırlık veren ve sistem yaklaşımının geliştirilmiş son biçimi olarak da ele alabileceğimiz bu yaklaşım belli bir durumda en uygun yönetim biçiminin saptanıp uygulanmasını, durum ve koşullar değişince, "en iyi-en uygun" yönetim biçiminin de değişeceğini öngörmektedir.

Durumsallık yaklaşımında durum, özde iki etmene bağlı olarak tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Bunlar teknoloji ve dış çevre (çevresel koşullar)dır. İşletmelerin kullandıkları teknoloji, onların örgüt yapılarını etkiler. Dolayısıyla, önemli olan kullanılan teknolojiye uygun bir örgüt yapısı oluşturmaktır. Dışsal çevre, bir işletmenin (sistemin) denetimi dışındaki etmenlerin toplamıdır. Dış çevre ile ilgili etmenler sürekli bir değişim içindedir. Bu değişim ve bu değişimin farklılaşan hızı, örgütte kullanılacak yönetim teknikleri ve yöntemlerini etkiler.

Durumsallık yaklaşımı, tek başına yeni bir yaklaşım olmaktan çok, "durum" kavramı açısından klasik ve davranışçı yaklaşımları değerleyen, onları bütünleyen, bunu yaparken sistem yaklaşımından da yararlanan ve gelişme aşamasında olan çağcıl bir yönetim yaklaşımıdır (Şahin, 1992:45; Koçel, 1995:180).

C. Bürokrasi Kuramları

Bürokrasi kavramı, dilimizde genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır. Olumsuz ve kötileyici bir yüklemi olan birinci anlamında kullanıldığında, devlet işlerinin verimsiz ve yavaş işlemesi, vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarındaki işlerini yaptırılmaları, kısaca, "mevzuatçılık" ve "kırtasiyecilik" anlamlarına gelir. Bu aslında bürokrasinin patolojik yönünü belirten "bürokratizm"dir.

Belli bir örgütlenme ve yönetim biçimi olarak ise, "bir örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı binalar, yöntemler ve otorite sistemi"ni belirtmek için kullanılır. Bu anlamda bürokrasi salt devlet örgütlenmesine özgü değildir. Yine de bürokrasi denince akla ilk önce kamu yönetimi gelmektedir. Örneğin K. Fişek (1975:7), Bürokrasiyi, işbölümü, otorite ve hiyerarşinin devlet yönetimine yansıma biçimi olarak tanımlamaktadır. Şimdi belli başlı Bürokrasi Kuramlarını gözden geçirelim.

a) Marxist Kuram

K. Marx'a göre, kapitalist bir toplumda bürokrasinin gerçek görevi, toplumda sınıf ayrımını ve egemen sınıfın üstünlüğünü pekiştirip sürdürecektir düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Sınıflı toplumların bürokratikleşmesi kaçınılmazdır (Öztekin, 1993: 69; Ergun, Polatoğlu, 1992:56).

b) Weberci Bürokrasi Kuramı

Bürokrasi konusunda en önemli kuramlardan birisi Alman toplumbilimci ve düşünürü M. Weber'e aittir. Weber'e göre, çağdaş devletlerin toplumsal yapıları, siyasal düzenleri ne olursa olsun, devlet düzenlerinde bürokrasi, bir örgütsel biçim ve yönetsel yapı olarak yer alır.

Weber'in bürokrasi kuramına göre, "Yalın ve arı bürokrasi"de (ideal tip) şu özellikler bulunur (Robertson, 1985:25; Weber, 1957:329-341; Hague ve Harrop, 1987:240):

- Resmi işlevler, kurallara göre sürekli biçimde örgütlenmiştir.
- Belirlenmiş ve kişisel olmayan bir yetki alanı bulunur.
- Bürolarda hiyerarşi ilkesine göre örgütlenme ve disiplin ilkeleri egemendir.
- Yönetsel etkinliklerin yazılı kurallar ve belgelere dayanılarak yürütülmesi esastır.
- Büro yönetiminde işbölümü ve uzmanlaşma gereklidir.
- Memurluk bir meslektir. Memurlar, yaptıkları iş karşılığında aylık alan, belirli bir biçimde atanarak göreve getirilen ve emekli olana kadar çalışan görevlilerdir.

c) Michels ve "Oligarşinin Tunç Kanunu"

A. R. Michels, siyasi partiler üzerinde yaptığı araştırmalardan yola çıkarak, tüm örgütlerde belirli bir büyüklüğe ulaşıldıktan sonra "oligarşik" bir yapının ortaya çıkacağını ileri sürer (Öztekin, 1993:72).

Dev örgütlerde ast-üst ilişkilerine dayalı hiyerarşik bir yapının oluşması kaçınılmazdır. Böyle bir yapıda da, tüm önemli yetki ve olanaklar hiyerarşik yapının, en üstünde toplanır. Tepedeki yöneticiler, bu durumdan yararlanarak bütün bilgi, beceri ve olanaklarını kendi durumlarını korumak için kullanma eğilimine girerler. Yapılan seçimler değişim getirmediğinden örgüt-içi demokrasi göstermelik olmaktan öteye geçemez.

d) Rizzi ve "Bürokratik Kollektivizm"

Sosyalist ülkelerdeki bürokrasiyi inceleyen B. Rizzi, bu ülkelerde üretim araçlarını devlet adına denetimi altında bulunduran bürokrasinin yeni bir egemen-sömürücü sınıf olarak ortaya çıktığını ve sömürünün kolektifleştiğini savunur. Bu sömürü biçimine "Bürokratik Kollektivizm" denir (Öztekin, 1993:74; Ergun ve Polatoğlu, 1992:57).

D. Kamu Yönetimi-İşletme Yönetimi

Genel olarak yönetimde İşletme Yönetimi (Business Administration)-Kamu Yönetimi (Public Administration) ayrımı yapılır. Ancak

yönetimin temel nitelikleri ve öğeleri açısından İşletme Yönetimi ile Kamu Yönetimi arasında çok büyük farklılıklar olduğu söylenemez. Çağımızın dev örgütleri büyüdüleri oranda birbirlerine benzemektedirler. Yine de, işletme yönetimi ile kamu yönetimi arasında önemli sayılabilecek aşağıda özetlenen farklılıkların bulunduğu genellikle vurgulanır (Öztekin, 1993:20; Ergun ve Polatoğlu, 1992:8; Stanyer, 1990:89):

- Amaç Yönünden Farklılıklar: Kamu yönetiminde temel amaç, kamu hizmeti ve kamu yararı, işletme yönetiminde ise temel amaç, kazanç ve büyüme olarak belirginleşir.
- Kuruluş ve Örgütlenme Açısından Farklılıklar: Kamu kurum ve kuruluşları, örgütlenme nedenlerini yasal bir dayanaktan alırlar. İşletmelerin böyle bir dayanağa gereksinimleri yoktur. Bireylerarası ilişkiler ve anlaşmalarla işletmeler kurulabilir, büyütülebilir ya da sona erdirilebilir. Kamu kuruluşlarının çalışma alanları ve yöntemleri yasal kurullarla sıkı bir biçimde belirlenmişken özel işletmelerin çalışma koşulları daha esnektir.
- Uygulanan Hukuk Dalları Açısından Farklılıklar: Özel kuruluşlar arasındaki ilişkiler, hukuksal eşitlik ilkesine göre, anlaşma ve sözleşmelerle düzenlenir. Oysa, kamu yönetimi, kamu yararı amacı taşıdığı ve kamu hizmeti götürdüğü için kamu gücüne dayanmak zorundadır. Bunun için belirli ayrıcalıklar ve üstünlüklerle donatılmıştır.

2. ÇAĞCIL BİR YAKLAŞIM: "ÇEVRE YÖNETİMİ"

İnsanoğlu, geleneksel "doğayı fethetme" anlayışını terkederek "doğanın bir parçası olduğu" anlayışını egemen kılmak zorundadır. Bu anlamda, Çevre Yönetimi, insanın ve doğanın uzun dönemli geleceğiyle de ilgilidir. Yönetim yaklaşımımız, çevre boyutlu olmak zorundadır. "Geleceğin yönetimi", "çevre"nin yönetimi olacaktır.

A. Çevre Sorunlarının Boyutları

a) Dünya'da Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Dünyada çevre sorunlarının ortaya çıkışı, çok uzun bir geçmişe dayanır. Eski çağlardan başlayarak çok sayıda insanın bir araya toplanmasıyla kentler oluşmuş ve kentlerin büyümesiyle birlikte çevre kirliliği de artmaya başlamıştır. Ortaçağda, Fransa'da Paris halkı, her türlü kirli su ve pisliklerini pencerelerden sokaklara rastgele dökmüşler ve bu alışkanlık Rönesans dönemi boyunca da devam etmiştir. Öte yandan, çevreyi korumaya yönelik ilk yasa, 1273 yılında İngiltere'de hava kirliliğini önlemek için kömürün yakılmasını yasaklayan yasa olmuştur (TOBB, 1991:8). Dünyada çevre kirliliği 19. yüzyılın sonlarına kadar yavaş bir biçimde seyretmiş, ancak, sanayileşmeyle birlikte hızlanmıştır.

Çevre sorunları, yakın dönemlere kadar büyük ölçüde görmezlikten gelinmiştir. Son 20-25 yıl içinde ise kıyılara vuran esrarengiz variller ve plastik şişeler, zehir soluyan kentler, çölleşme, asit yağmurları, Çernobil

olayı, ozon tabakasının incelməsi, Dünya'nın genel ısınması, genel iklim değişikliği gibi çarpıcı olaylar çevre sorunlarının boyutlarını gerçek ölçülerde ortaya çıkarmış ve "çevre korunması için işbirliği"ni, dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri yapmıştır.

Günümüzde, beş milyar insanın bugününü ve yakın geleceğini önemli ölçüde etkileyen çevre sorunları, dünyada farklı toplumsal yapı ve siyasal rejimlere sahip ülkelerin üzerinde anlaşmak zorunda oldukları bir konu haline gelmiştir. Çünkü, dünyanın sınırlı kaynaklarını paylaşmak isteyen insan sayısı, her yıl bir ülke nüfusu kadar artmakta ve nüfusun iki katına ulaşma süresi giderek kısalmakta iken, mevcut kaynaklar, istemi karşılayamamakta ve böylece, kirlenen, yıpratılan ve bozulan çevre değerlerini korumak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlarından biri olmaktadır (BM, 1991).

b) Türkiye'de Çevre Sorunlarının Önem Kazanması

Çevre sorunları, tüm Dünyada ortak özellikler gösterir. Ancak Türkiye'nin kendine özgü koşulları bu sorunlara yeni boyutlar katmıştır. Ülkemizde 1980'li yıllarda çevre sorunlarının önemi yaygın biçimde anlaşılmaya ve çevre duyarlılığı artmaya başlamıştır. Buna koşut olarak, kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlarla üniversiteler çevre koruması amacıyla işbirliği yöntemleri araştırmaya başlamışlardır.

Ülkemizde ortaya çıkan çevre sorunları ve bunların boyutlarına kısaca değinmek gerekir (TÇSV, 1991; Özdemir, 1988; TBMM, 1991):

- **Kırsal Alanda Değişme ve Yarattığı Çevre Sorunları:** Bu alanda, daha çok yoksulluktan kaynaklanan sorunlardan söz edilebilir: Yol, su, eğitim ve sağlık hizmetlerin yetersizliği ile elverişsiz barınma, dağınık yerleşim ve yetersiz toprak.

- **Kentsel Alanda Değişmenin Yarattığı Çevre Sorunları:** Kırdan kentsel bölgelere hızlı ve denetimsiz göç olgusu sonucu düzensiz ve çarpık büyüyen kentlerimizde çevre sorunları çok önemli boyutlara ulaşmıştır. Yeni yerleşim bölgelerindeki altyapı yetersizlikleri, hava ve su kirlilikleri, ulaşım güçlükleri ve trafik yoğunluğu kentsel çevre sorunlarının başlıcalarıdır.

- **Ulaşım Alanındaki Gelişmeler ve Çevre Sorunları:** Daha iyi ulaşım olanakları sağlamak için yapılan karayolları, genellikle verimli tarım topraklarının yok edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Trafik yoğunluğundan kaynaklanan hava ve gürültü kirliliği de diğer önemli sorunlardır.

- **Turizm Alanındaki Gelişmeler ve Çevre Sorunları:** Bu alandaki gelişmeler iyi denetlenemediği için, doğal ve kültürel değerler tahrip edilmektedir.

- **Orman Alanındaki Gelişmeler ve Çevre Sorunları:** Giderek artan oranda orman tahribi, bir yandan erozyona, diğer yandan da sel ve taşkınların artmasına yol açmaktadır.

- **Tarım Alanındaki Gelişmeler ve Çevre Sorunları:** Tarım alanlarının otlak ve çayırlar zararına giderek genişlemesi ve tarımsal mücadele ilaçlarının bilinçsizce kullanımı bu alandaki çevre sorunlarının temel nedenleri arasındadır.

- **Enerji Üretim ve Tüketimindeki Gelişmeler ve Bunların Neden Oldukları Çevre Sorunları:** Ülkemizde üretilen kömürün büyük bir bölümü açık işletmecilik yapılan ocaklardan elde edilmekte olduğundan, üretim sürecinde onarımı güç bir çok çevre sorununa neden olunmaktadır. Isınmada kullanılan bu kömürler düşük kalorili olduğundan, hava kirliliğine de yol açmaktadır. Ayrıca barajların yapımı, petrol ve diğer enerji kaynaklarının işlenmesi ve tüketimleri sonucunda doğal dengeleri sarsan önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

- **Sanayileşmedeki Gelişmeler ve Çevre Sorunları:** Sanayileşme ve beraberinde gelen nüfus yoğunlaşması, verimli tarım toprağı ve yeşil alan kaybı; hava, su, toprak ve gürültü kirliliğı gibi sonuçlar doğurmaktadır.

B. Çevrecilik Akımları

1960'lara kadar doğa, salt kendisinden yararlanan, sömürülen ve tükenmeyen bir kaynak olarak değerlendirilmişti. Bu görüşün değişmesine, doğanın bilinçsizce sömürülmesiyle birlikte insanoğlunun kendi geleceğini de tehlikeye attığının kavranılması yol açmıştır.

Carson'un (1962) "Sessiz İkbahar"ı, bu ekolojik krize dikkati çeken ilk önemli yapıtı oldu (Urwin, Peterson, 1990: 118).

Çevresel duyarlık arttıkça geleneksel siyasal ayırımlardan açıkça farklı bir siyasal söylemi ve değerleri olan bir akım ortaya çıkmaya başladı. Bu akıma katılanlar için, 1950'lere gelindiğinde "Yeşiller" adı kullanılmaya başlandı. Oysa çevreci eylem ve akımlar salt Yeşilcilikle sınırlı değildir. Çevrecilik, 1960'lı yıllardan bu yana, özeğinde insan yaşamının doğal çevre ve evren bağlamında anlamlı olabileceği temel inancı yer alan bir dizi kuram ve düşünceler için kullanılan bir kavramdır.

Çevreci akım ve eylemleri aşağıdaki biçimde gruplamak olanaklıdır (Heywood, 1992:255):

a) Düzeltimci Çevrecilik (Reformistler)

Bu akım, siyasal felsefede ve politikalarda kökten değişikliklere gerek olmadan, hükümetin çevre konusunda görev üstlenerek gerekli düzeltimleri yapmasını önerir. Özünde endüstriyalizme karşı olmayan ve köklü değişim söylemlerinden oldukça rahatsızlık duyan düzeltimciler, çevreciler içinde en kalabalık kümedir (Porrit, 1988:20).

b) Eko-Sosyalizm (Eco-socialism)

Çevreci ve yeşil akımların içinde, özellikle de Alman "Yeşilleri"nin arasında, belirgin bir sosyalist çizgi vardır. Eko-sosyalizm olarak nitelenen bu akım, Marxist analize dayanır.

Eko-sosyalizmin temel düşünceleri şöyle özetlenebilir (Heywood, 1992:258): Çevre sorunlarının temel nedeni kapitalizmdir. Doğa, kapitalizmin vahşi biçimde kâr arayışı sonucu ortaya çıkan endüstrileşme ve onun getirdiği yaşam biçimi tarafından yoğun biçimde tahrip edilmiştir. Dolayısıyla kapitalizmi, yalnızca "sınıf savaşı"yla değil, "doğanın tahribi" ile de özdeşleştirmek gereklidir. Çevreyi ve doğayı kurtarma, toplumsal yapı ve örgütlenmede kökten bir değişikle gerçekleştirilebilir. Ekolojik bunalım öyle ivedi ve büyük boyutludur ki, sınıf çatışması ve diğer sosyalist düşüncelere göre önceliklidir.

c) Anarşist Çevrecilik

Çağcıl çevreciliğin kurucularından olarak nitelenen düşünürlerden biri de Amerikalı Anarşist düşünür M.Bookchin'dir. Bookchin, Anarşizmin idealleri ile çevrecilik (environmentalism) ilkeleri arasında açık biçimde bir koşutluk ve uyuma bulunduğunu savunmuştur. Ona göre "Anarşist bir topluluk" bir "ekosistem"i andırmaktadır.

d) Tepkici Çevrecilik (Eco-Conservatism)

Bu akım, endüstrileşme ve kentleşme ile tehdit edilen kırsal yaşama "romantik ve nostaljik bir dönüş"ü simgelemektedir. "İlerleme" kavramı ve endüstrileşmeye karşı bir tepki olarak geliştirilen düşünce, geleneksel yaşam biçimleri ve değerlerin korunması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu düşüncenin öncülerinden sayılan Nazi Almanyası Tarım Bakanı W.Dorre, "Köylü Almanya"yı yeniden kurmak istemiş ve "Organik Tarım"ı savunmuştur. Tepkici Çevrecilik, İngiltere'de Muhafazakar Çevrecilik biçimini almıştır: Çevreci bir toplumun temelinde geleneksel toplum düzeni ve yetkecilik vardır. Ünlü İngiliz başbakanlarından M.Thatcher'ın, çevreciliği bu biçimde yorumlayan açıklamaları vardır (Heywood, 1992:261).

e) Yeşil Siyasal Hareket (Yeşil Partiler)

1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan ve 1970'li yıllarda oldukça geniş kampanyalarla halkı çevre konusunda eğitmeye çalışan ve toplumsal baskı grupları biçiminde örgütlenen çevreci hareket, 1980'li yıllarda Batı Avrupa'da "parti"leşerek yeni bir ivme kazanmıştır (Heywood, 1992:267).

Bu partilerden ilki ve diğer ülkelere örnek olanı Batı Almanya Yeşiller Partisi olmuştur. Bu parti, 1987'de toplam oyların % 8.3'ünü alarak 42 parlamenter sandalye kazanmıştır. Yeşiller, daha sonra 10

Avrupa ülkesinin parlamentolarında temsil hakkı elde etmişlerdir (Urwin, Peterson, 1990:127).

Önceleri partileşme konusunda çekingen davranan Yeşil Hareket, parlamento dışı eylemlerde istenilen başarının yakalanamaması üzerine partileşmiştir. Seçimler ve diğer siyasal etkinliklerde mesajlarını daha etkin ve çarpıcı biçimde daha geniş kitlelere ulaştıran Yeşil Partiler, çevre bilincinin gelişmesinde büyük rol oynadıkları gibi diğer partileri ve siyasal iktidarları da bu konuda etkileyerek onların çevre politikaları geliştirmelerinde baş etken olmuşlardır (Porrit, 1988:24).

Çevrecilik akımlarının üzerinde birleştikleri ve savundukları görüşlerin ana çizgileri şöyle sıralanabilir:

1- Yeryüzündeki yaşam, doğanın zenginliğini ve kaynakların bitimli olduğunu simgeleyen bir "Uzay Gemisi"ne benzer. Dolayısıyla "sınırsız refah" bir yanılgıdır. Bu yanılgı, çevresel tehlikelerin baş sorumlusudur.

2- Bugünkü toplumsal-ekonomik yaşam biçimleri sürdürülürse, doğayı ve insanoğlunu çok yakın bir gelecekte, her alanda bunalımlar beklemektedir.

3- Sorunların aşılmasında anahtar sözcük olan sürdürülebilirliğin gerçekleştirilebilmesi için yaşama geçirilmesi gerekli ilke ve değerlerin başlıcaları ise şunlardır:

- İşbirliği ve dayanışma temeline dayalı eşitlikçi toplum.

- Demokrasi, yerinden yönetim, insan hakları, katılım.
- Daha az üretim, daha az tüketim.
- Sefaletin önlenmesi ve adil bölüşüm.
- Uluslararası kardeşlik ve dünya ölçeğinde dayanışma ve ortak eylem.
- Doğayla uyumlu teknoloji ve üretim yöntemleri.
- Kentlerin özellikle konut alanlarında yenilebilir çevre (edible environment) oluşturma.

Çevreci düşünüş ve eylem, 1980'li yıllarda ortaya çıkan ve izleyen başlıklarda incelenen "Sürdürülebilir Kalkınma" kavram ve felsefesinin doğuşuna çok büyük katkılar yapmıştır.

C. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

a) Kavramın Ortaya Çıkışı

Birleşmiş Milletlerin tüm dünyada yankılar uyandıran 1987 tarihli Çevre ve Kalkınma Raporu, "Ortak Geleceğimiz" adı altında yayınlandı (BM, 1991). Raporun temel amacı, çevre sorunlarının uzun vadeli çözümleri ile çevreye uygun ekonomik kalkınmanın önkoşullarını incelemek ve öneriler getirmektir. Rapora göre, çevreye uygun ekonominin temel koşulu "sürdürülebilir kalkınma"dır. Deyimin İngilizcesi "sustainable

development", "doğanın üretken özünü tüketmeden kullanarak elde edilecek ekonomik kalkınma"; Fransızcası "developpement durable" ise sürekli ya da kalıcı olacak kalkınma, şeklinde Türkçe'ye çevrilebilir (Berkes ve Kışlalıoğlu, 1990:324).

b) Temel İlkeleri

Sürdürülebilir kalkınma kavramının beraberinde getirdiği temel düşünce şöyle özetlenebilir: Doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da kendi gereksinmelerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ile ekosistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan ekonomik kalkınma.

Rapor, üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde "Ortak Kaygılar", ikincide "Ortak Önlemler" sıralanmaktadır. Son bölümde ise "Ortak Çabalar" üzerinde durulmaktadır.

Rapora göre, hızlı ve aşırı nüfus artışı, uzun dönemli besin güvenliği, kirleten sanayi, kirlenen toprak, hava ve su, düzensiz kentleşme, küresel ekonomik bunalım, yoksullaşma gibi konularda ivedi olarak ve küresel düzeyde uluslararası işbirliği gereklidir. Çevre güvensizliğinin ulusal sınırları tanımaması, uluslararası işbirliğini ön koşul olarak gündeme getirmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyümeyi durdurmayı önermemektedir. Tersine büyüme, çözümün bir parçasıdır. Ancak, büyüme,

daha akılcı, dengeli, eşitlikçi ve ekolojik açıdan sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Rapora göre Sürdürülebilir Kalkınmanın gerekleri şunlardır (BM, 1991):

- Ekonomik büyüme canlandırılmalıdır.
- Teknoloji ve üretim biçimleri çevreyle uyumlu olacak biçimde yeniden yönlendirilecektir. Daha az kaynakla daha çok ve kirletmeden üretim yapılmalıdır.
- Küresel kaynak tabanı korunarak geliştirilecektir.
- Nüfus düzeyi, küresel ve bölgesel düzeyde ayarlanacaktır.
- Her türlü ekonomik, toplumsal ve siyasal karar sürecinde çevre buyutu dikkate alınacaktır.
- Yoksulluğun azaltılabilmesi için uluslararası işbirliği gereklidir. Uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yardım etmelidir.

Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için ise yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeylerde önlemler alınmalı ve ortak eylemlere girişilmelidir.

c) Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Yankıları ve Eleştirisi

Sürdürülebilir Kalkınma, almasıık bir uluslararası kalkınma modeli olarak dünya gündemine oturmuş ve "Faydayı ençoklaştırmayı amaçlayan" geleneksel kalkınma anlayışını sorgulamıştır (Jacob, 1994:241). Artık, Henderson'un (1994:126) deyiimiyle, "kalkınmanın anlamı değişmektedir".

Değişen anlam, "gelişme ve refah düzeyi"nin, ölçülmesine yarayan göstergeleri de değiştirmektedir. "Genel gelişme ve yaşam kalitesi ölçünleri", "hava ve su kalitesi, yoksulluk açıklıkları, çevresel güvenlik, enerji verimliliği" gibi yeni göstergelere gereksinim duymaktadır (Henderson, 1994:129). GSMH ya da GSYİH gibi geleneksel ölçütlerin yetersizliği karşısında "Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (ISEW)" geliştirilmiştir. Gelişmiş Ülkeler, üretim artışını sürdürmelerine karşın, bu ölçüte göre gerilemektedirler (Kobaoğlu, 1995:80).

Sürdürülebilir kalkınma, çevre ile büyüme arasındaki ilişkiyi dünyanın ekonomik ve siyasal gündeminin başlarına koydurmayı başarmasına karşın yoğun biçimde de eleştirilmekten kurtulamamıştır. Eleştirilerin genellikle birleştiği nokta, kavramın, yeterli düzeyde "köktenci" olmaması, diğer bir deyimle, sürdürülemez olan bugünkü yaşamın sorumlusu "egemen toplumsal-siyasal ve ekonomik paradigma"nın yerini, yeni-almasıık sürdürülebilir toplumun yaratıcısı olacak olan "sürdürülebilir-çevresel paradigma"nın alması için yeterli

düzeyde köktenci önlemler ve değişiklikler önermemesidir (Milbrath, 1994:117; Clark, 1994:182; Pirages, 1994:197; Olson, 1994:158).

Jacob (1994:243), kavramın tutarsızlığını ve eksikliklerini şöyle belirtir: "Kavram, insan-merkezlidir (Anthropocentric); oysa, bütün canlıları kapsayan (biocentric) bir yaklaşım getirmeliydi. Büyümenin sürdürülmesini, çevre bozulmasına karşı bir önlem ve çözüm olarak görmek bir tutarsızlıktır".

Benzer bir yaklaşım, Karaca (1995-a; 1995-b:67) tarafından savunulmuştur: Kalkınma, daha çok üretim ve daha çok tüketim demektir; bu da kirletme ve kirlenmeyi beraberinde getirir. Bu nedenle, doğal dengenin korunması için "Sürdürülebilir Yaşam" ereği benimsenmelidir.

"Sürdürülebilir Kalkınma" ya köktenci bir eleştiri de Başkaya tarafından getirilmiştir (1992:15-19). Başkaya'ya göre "Sürdürülebilir Kalkınma" aslında "Sürdürülemez Kalkınma"dır. Aydınlanma çağından bu yana geçerli olan "ilerleme" paradigması iflas etmiştir. Doğaya egemen olma hırsı, bilim ve teknolojinin "fetişizm" düzeyinde yüceltilmesi bugünkü ürpertici sorunları ortaya çıkarmıştır. Bütün bunların sorumlusu olan kapitalist üretim tarzı aşılmadığı sürece de kalıcı çözümler olanaklı değildir.

Dünyada çok geniş yankılar uyandıran "Sürdürülebilir Kalkınma"yı her kesimin "işine geldiği biçimde" anladığına değinen Eden (1994), Uluslararası Ticaret Odası'nın "Sürdürülebilir Kalkınma" yorumunu bu

görüşüne örnek olarak vermektedir. Eden'a göre, İş dünyası, "iyi bir çevre yönetimi için ekonomik büyümeyi gerekli" gören yaklaşımı nedeniyle "Sürdürülebilir Kalkınma" yı kolayca "benimsenebilir ve kullanılabilir" bulmuştur.

Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce), kendi Sürdürülebilir Kalkınma yorumunu bir belge ile (Business Charter For Sustainable Development) 1991 yılında dünya kamuoyuna duyurmuştur. Buna göre, ekonomik büyüme önceliğini korumaktadır. İş dünyası, çevre eğitimi ve çevre araştırmaları konularında üzerine düşeni yapacaktır. İşletme örgütlenmelerinde çevre buyutu dikkate alınarak gerekli değişiklikler yapılacaktır.

Yaptırım gücü olmayan ve yalnızca "etik ilkeler bütünü" niteliğini taşıyan belge, "Sürdürülebilir Kalkınma"nın özünde yer alan "eşitlik, adil uluslararası ticaret, doğal kaynakların tüketilmeden kullanılması, gelir dağılımı dengesizliklerinin azaltılması gibi ilkelere hiç değinmemektedir. Bu durumda, yoksul ülkelerin, çevresel sürdürülebilirliğin kaynağını nereden ve nasıl bulacakları sorusu yanıtızsız kalmaktadır (Eden, 1994:166). Dolayısıyla, İş dünyası, çok farklı bir "Sürdürülebilir Kalkınma" yorumuyla ortaya çıkmaktadır.

Bu durum, "Sürdürülebilir Kalkınma" ilkelerinin yaşama geçirilmesinde ortaya çıkacak zorluklar ve güçlüklerle bir örnek oluşturmaktadır.

D. Uluslararası Kuruluşlar Ve Çevre

a) Uluslararası Ekoloji

Bugün insan soyunun doğal yaşama çevresi tehlike altındadır. Sorun artık küreselleşmiştir ve tüm insanların, ulusların ve ülkelerin ortak sorunu olmuştur. İşte, son yıllarda gündemimize giren "Uluslararası ekoloji" kavramı, yeni bir anlayışla insanlar arasında ortak bir çevre bilinci oluşturmak ve bunu ülkeler arasında da gerçekleştirerek "global müşterekler"i koruma yolunda yeni olanaklar yaratmayı gerektirmektedir (Gürseler, 1992:17; Drucker, 1993:135).

b) Uluslararası Örgütler ve Çevre

Çevre konusunda işbirliği gereğini gören uluslararası örgütler, işleyişlerini bu yönde düzenleme yoluna gitmişlerdir. Bu alanda ilk girişim Birleşmiş Milletler örgütünden gelmiştir.

- BM

BM Çevre Konferansı 5 Haziran 1972'de Stockholm'de toplanmış, konferansa aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülke katılmıştır. Konferansın toplandığı gün (5 Haziran) dünyamıza "Çevre Günü" olarak armağan edilmiştir. Konferans sonunda yayınlanan Bildirgeye göre çevrenin korunması tüm hükümetlerin görevidir. Bu konuda uluslararası işbirliği ve dayanışma gereklidir (Gürseler, 1992:287; Ural, 1990:138;

Görmez, 1993:38; Hamamcı, 1992:287). Stockholm Çevre Konferansı, çevre konusunda atılmış iik önemli uluslararası adımdır.

Birleşmiş Milletler'in, çevreye yönelik olarak faaliyet gösteren uzmanlık kurumları şunlardır:

- **UNESCO:** 1972 yılında iki önemli uluslararası antlaşmayı yürürlüğe koymuştur. Bunlar, "Sulak Alanların Korunmasına İlişkin Ramsar Sözleşmesi" ile "Doğa ve Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Paris Sözleşmeleri"dir. Ayrıca, UNESCO, ortaya koyduğu "Üçüncü Kuşak İnsan Hakları" kavramı ile çevre hakkının gelişip yerleşmesine büyük katkıda bulunmuştur (Hamamcı, 1992:288).

- **FAO:** Dünya Gıda ve Tarım Örgütü çevrenin korunması çalışmalarına katkı yapmaktadır.

- **UNEP:** BM Çevre Programı 1972 yılında Stockholm Konferansından sonra kurulmuştur.

- **Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu:** 1983 yılında kurulan Komisyon, 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" adlı ünlü Raporunu yayınlamıştır.

BM, Stockholm Konferansından tam 20 yıl sonra çevre konusunda geniş kapsamlı bir konferans daha toplamıştır. Rio'da yapılan konferansın ardından yayınlanan Bildirge'de, çevre ve kalkınma konusunda temel ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak, zirvede

somut kazanımlar elde edilememiş ve dileklerden öteye gidilememiştir. Bunda gelişmiş ülkelerin özveriden uzak çekinceli yaklaşımları etkili olmuştur. Bu durum, çevre konusunda somut uluslararası işbirliğinin kolay olmadığını da göstermiştir (Gürseler, 1992:36; Görmez, 1993:39). Konferansta 2 uluslararası sözleşme ile "Gündem 21" adlı "Eylem Planı" imzalanmıştır .

- Dünya Bankası

Bu kuruluş, uluslararası ekonomik ilişkilerde çevre boyutuna önem vermekte ve büyük projelerde ÇED çalışmasını önkoşul olarak arayacağını belirtmektedir (Ural, 1990:144; Yüksel, 1991:250).

- OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

Asıl amacı ekonomik kalkınmada eşgüdüm sağlamak olan örgüt, çevre korunmasında üye ülkeler arasında işbirliği ve uyum sağlamaya çalışmaktadır (Hamamcı, 1992:290).

- Avrupa Topluluğu

1972 yılından sonra çevre konusuna yönelen Topluluk, 20 yıl içinde 4 ayrı "Çevre Eylem Programı" nı yürürlüğe koymuştur (TÜSİAD, 1990:1).

Sayıları 100'ü aşan çevre ile ilgili uluslararası kuruluşlardan kimi örnekler de (Aykaç, 1992)şöyle sıralanabilir:

- WERC (Dünya Kaynaklarını ve Çevreyi Koruma Konseyi)
- IAPC (Uluslararası Kirlilik Denetimi Derneği)
- ELC (BM Çevre İrtibat Bürosu-Nairobi)
- UNEF (BM Çevre Fonu)
- WWF (Dünya Doğasını Koruma Fonu)
- IEMI (Uluslararası Çevre Yönetimi Enstitüsü).

c) Uluslararası Hukuk ve Çevre

Uluslararası düzeyde çevre sorunları giderek artan oranda ağırlığını duyurdukça hukuksal çözümlere gereksinim artmakta ve sonuçta uluslararası hukuk, çevre alanında gelişme göstermektedir. Ancak bir "uluslararası çevre hukuku"ndan söz etmek henüz olanaklı değildir (Hamamcı, 1992:293).

E. Çevre Planlaması

Çevre bilimlerinde en hızlı gelişmekte olan alanlardan biri de çevre planlamasıdır. En geniş anlamıyla "çevre planlaması" kavramını şöyle tanımlayabiliriz: "doğal ve fiziki çevrede sağlıklı bir ortamın oluşturulması, çevrenin kalitesinin yükseltilmesi, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla yapılan

çalışmaların tümü" (Meşhur, 1995:279). Çevre planlamasının başarıya ulaşabilmesi için ulusal, yerel ve bölgesel ölçeklerdeki bütün planlama uğraşlarında çevre boyutunun dikkate alınması gerekir (Eraydın, 1990:26).

En geniş anlamıyla Çevre planlaması kapsamında değerlendirilebilecek planlama türlerinden bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

- Doğal Kaynaklar Kullanım Planlaması

- Havza Yönetimi (Su Kaynakları Kullanım Planlaması): (Gökçay, 1995; Kuleli, 1995; Mortaş, 1994).

-Toprak Yönetimi: (Doğan, 1995; Şahin, 1994).

- Bölgesel Planlama (Atabay ve Yaren, 1995; Çakır, 1995; TÇSV, 1993).

- Kent Planlaması (Ertan, 1995; Knight, 1993, Urwin et al, 1994).

- ÇED (Uslu, 1991; Uslu, 1986; Yücel, 1988).

F. Çevre Hukuku

Çok boyutlu ve karmaşık bir sorun olarak çevrenin hukukla ve hukuk bilimi ile ilgisi ve bağlantısı olması doğaldır. Hukuk düzeni, insan ve toplum için önem taşıyan bütün sorunların çözümünde en önde gelen

araçlardan biridir. İnsanla çevre arasındaki ilişkilerde bir takım "davranış kuralları" koymak gerekecekse, bunlar, kuşkusuz, "hukuk kuralları" biçiminde konacaktır.

Bugün, dünyada, "çevre hukuku" adı ile anılan yeni bir hukuk dalı ortaya çıkmıştır. Çok "genç" olan ve hukukun klasik tasnifi içindeki kesin yeri bile henüz belirlenmemiş bulunan bu hukuk dalı, kanun koyucuların, yöneticilerin ve yargı yerlerinin getirdikleri kural ve kararlarla, durmadan beslenmektedir.

Türkiye'de de, 1970'li yılların sonlarına doğru, çevre sorununun hukuksal boyutları iyiden iyiye belirginleşmeye başlamış, özellikle 1982 Anayasası ile 1983 yılında yürürlüğe giren "Çevre Kanunu"ndan sonra, "çevre hukuku", bir hukuk dalı olarak varlığını duyurmuştur.

Çevre hukukunun şu özellikleri taşıdığını belirtelim:

a) Bağımsız bir hukuk dalı olmasına karşın çevre hukuku ile, idare ve ceza hukuku arasında önemli ölçüde iç-içelik vardır.

b) Uluslarüstü yönü nedeniyle, çevre hukukunun devletler hukuku ile de sıkı bağılılığı vardır.

c) Sorumluluk hukuku açısından çevre hukukunda özel hukuk alanında geçerli olan ilke ve kuralların uygulanması söz konusudur (Aybay, 1992:221).

G. Çevre Eğitimi

Eğitimin toplumdaki temel işlevlerinden biri, bilimsel ve ekinsel birikimi yeni kuşaklara aktarmak, ötekisi de doğal ve toplumsal çevreyi değiştirmek, geliştirmektir.

Çevre için eğitimin gerekli olduğu görüşü, çevreyle ilgili tüm ulusal ve uluslararası kaynaklarda, bildirme ve sözleşmelerde yer alır. Çevre eğitimi demokratikleşme açısından da katkılar sağlar (Geray, 1992:227). Çevre için eğitimin amacı şöyle belirtilmektedir: "çevre duyarlılığını geliştirecek bireysel sorumluluğu aşıl原因 ve daha iyi bir çevrede yaşamak için bütün kalıpları sorgulayan birey ve toplumların yaratılması için uğraş vermek" (Yalçın, 1994:36). Bu amaca ulaşmak için toplumun tüm kesimlerine görevler düşmektedir: bireylere, merkezi ve yerel yönetimlere, gönüllü kuruluşlara, kitle iletişim araçlarına, bilimsel kuruluşlara, yaygın ve örgün eğitim kurumlarına (Karpuzcu, 1991).

H. Çevre Politikaları

a) Çevre Politikası ve Erekleri

Dar anlamıyla (policy) çevre politikasından, bir ülkenin çevre konusunda belirlenmiş tercih, öncelik ve ereklerinin bütünüdür. anlaşılması gerekir (Berkes ve Kışlalıoğlu, 1990:312; TÇSV, 1987:11). Geniş anlamda ise toplumsal, siyasal ve hukuksal örgüt, kurum ve kuruluşların, gönüllü kuruluşların ve siyasal-yönetimsel karar organlarının

çevre konusuna yaklaşımları, amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için kullanmayı öngördükleri araçlar, genel olarak çevre politikasının inceleme konuları arasındadır. Bu alan, son yıllarda yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkelerin farklı siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıları sahip olmaları, çevre politikalarını ve bu politikaların yöneldiği hedefleri de farklılaştırmaktadır. Yine de, çevre politikalarının hemen her yerde geçerli olması gereken amaçlarını şöyle özetlemek olanaklıdır:

- Bütün canlılara sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı verme,
- Toplumun bütün çevre değerlerini koruma,
- Çevre politikalarının uygulanmasından doğabilecek yükleri adil bir biçimde paylaşırma (TÇSV, 1987:11).

b) Dünyada Çevre Politikaları Modelleri

Ülkelerin çevre politikaları, son yıllardaki çevresel bozulmaya koşut olarak çok hızlı değişimlere uğramış ve uluslararası çevre politikası en hareketli alanlardan biri olma özelliğini kazanmıştır. Bunda, kuşkusuz, daha önce değindiğimiz "uluslararası ekoloji"nin dayattığı "uluslararası işbirliğinin zorunluluğu" gerçeğinin büyük payı vardır.

Bugün dünyada uygulamaya konulan çevre politikaları, en genel biçimiyle, iki grupta toplanabilir:

- **Onarımcı (Tedavi edici, "curative", "reactive", "ex-post") Politikalar** (Keleş, 1987:82): Bu tip politikalarda, çevre üzerindeki olumsuz etkiler, ortaya çıktıktan sonra giderilmeye çalışılır. Bu uygulamada araçlar, "kirleten öder" ilkesi uyarınca, ödence (tazminat) alınması ve kirlenmenin yürütme eliyle denetlenmesidir. Gürültü çıkaran kaynaklardan ya da denizi kirleten sanayi kuruluşlarından ödence alınması ilk yönetime verilebilecek örneklerdir (Keleş, 1987:82). Filtre arıtma, çöp yakma, gürültü önleme duvarları gibi önlemler ise ikinci yönetime verilebilecek önlemlerdir (Karaman, 1995:181; OECD, 1991:16).

- **Önleyici (Aktif, "anticipatory", "ex ante") Politikalar** (Keleş, 1987:82): Henüz çevreye zarar verilmeden koruma önlemlerinin alınması, bu politikaların ana amacını oluşturur. Önlemlerin uygulanmasında teknik yeniliklerden ve yapısal araçlardan yararlanılır. Çevreyle uyumlu teknolojilerin kullanılması, dengeli ve sağlıklı kentleşme çabaları ve enerji tasarrufu gibi uygulamalar bu politikalara verilebilecek örnekler arasında sayılabilir.

c) Türkiye'de Çevre Politikaları

Ülkemizde, 1970'li yıllara kadar belirgin bir çevre politikası bulunduğu söylenemez. Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda çıkarılan bazı temel yasalarda halk sağlığı, su kirliliği, çevre temizliği gibi konularda çeşitli hükümlere yer verilmiştir.

Çevre konusu, ilk olarak, 1973 yılında Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile gündeme gelmiştir. Onu izleyen 4. ve 5. Planlarda "önleyici politikalar"a ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. 1982 Anayasası, çevre konusuna yer veren ilk Anayasa olmuştur. 1983 yılında çıkarılan Çevre Yasası ise, toplumda artan çevre duyarlığının da bir yansıması olarak görülebilir. "Kalkınma ile çevre koruma arasında bir denge kurulması" ve "kirleten öder" gibi anlayışları benimseyen Yasa, önemli bir yasal belgedir. Ancak Keleş'in (1987:79) belirttiği gibi, bu metinler, "ulaşılmak istenen amaçları kağıt üzerinde gösteren" belgelerdir. Bunların yaşama geçirilmesi, "siyasal iktidarlarca benimsenmelerine ve kararlılıkla izlenmeleri"ne bağlıdır.

Ülkemizde çevre korumaya yönelik olarak izlenen politikaların tutarlılık, kararlılık ve bütünlükten uzak olduğunu, önleyici olmaktan çok onarımcı olduğunu, saptama ve uygulama aşamalarında halkın görüşlerine başvurmadan belirlenmiş olduğunu söyleyebiliriz (Keleş, 1984:30).

I. Çevre Yönetimi

Çevre koruma yaklaşımları, çevre politikaları, çevre için eğitim, çevre hukuku ve çevresel planlama geniş anlamda Çevre Yönetimi kapsamında değerlendirilebilir. Çevre Yönetimi bütün bu alanlarda yapılan çalışmaları bütüncül ve bütünlük bir yaklaşımla eşgüdümleyen yaklaşım olmalıdır. Çevre Yönetiminin başarılı olabilmesi için etkin ve

kapsayıcı bir planlama yaklaşımı kullanması, hukuksal ve yönetimsel olarak kurumsallaşması ve eğitimle desteklenmesi gerekir. Çevreyi kendi iç bütünlüğü içinde ele alarak belirlenmiş ortak amaçlara ulaşmak için değişik örgüt ve kurumları eşgüdümlemek, Çevre Yönetiminin özüdür (Edmunds and Latey, 1993:386).

Çevre Yönetimi, uzunca bir süre kent ve arazi kullanım planlamasından ibaret olarak görülmüştür (Magazine, 1977:1). Oysa Çevre Yönetimi, çok geniş bir alanda eşgüdüm gerektirir. Bu nedenle, Çevre Yönetimini Kamu Yönetimi içinde kendine özgü bir dal olarak görmek ve toplumbilimleri yaklaşımı ile ele almak gereklidir (Hanning, 1974). Öte yandan Çevre Yönetimi, profesyonel bir uzmanlık alanı da olmalıdır. Herkesin ilgi alanı olup da hiç kimsenin görev almadığı bir alan olmamalıdır (Gorden and Gorden, 1972:535). Bir atasözü şöyle der: "Herkesin işi, hiç kimsenin işidir."

Çevre Yönetimi, Geleneksel Yönetimden açık biçimde ayrılır. Geleneksel karar-alma süreci, tek boyutlu, yararçı ve kısa dönemlidir. Oysa çevre boyutlu yönetim, çok boyutlu, insanın ve doğanın geleceğine duyarlı, toplam toplumsal maliyetleri iyi hesaplayan ve geleceğe yönelik bir yönetim yaklaşımıdır.

III

ÇAĞCIL İŞLETME YÖNETİMİ

Bu bölümde, işletme ve işletme yönetimine geleneksel ve çağcıl (modern) yaklaşımlar incelenmiştir. Geleneksel yaklaşım, işletme yönetiminde "Çevre" boyutunun bulunmadığı, "Çevre" kavramının salt "dış koşullar, işletmeyi çevreleyen koşullar" anlamında ele alındığı yaklaşımdır. Çağcıl işletme yönetimi yaklaşımında ise çevre boyutu, karar sürecinin merkezine oturmuştur. İşletme, ekolojik sistem içinde ve onun sınırlarıyla bağlı olarak ekonomik etkinlik yürüten bir toplumsal örgüttür.

1. GELENEKSEL İŞLETME YÖNETİMİ

Geleneksel işletme kuramında işletme, işletmenin işlevleri ve türleri ve geleneksel yaklaşımda "Çevre" ye bakış, bu başlık altında ele alınmıştır.

A. İşletme ve İşlevleri

"İşletme"nin ne olduğuna ilişkin bazı tanımları sıralayalım: "tükettiğimiz ürünlerin ortaya çıkarıldığı, yatırımların gerçekleştirildiği, gelirlerin bölüştürüldüğü, yeni iş olanaklarının yaratıldığı bir yer"; "başlıca işlevi satışa sunulmak üzere mal ve hizmet üretmek olan ekonomik kuruluş" (Bremond, Geledan, 1984:179); "başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal veya hizmet üreten ve kâr amacı güden ekonomik birim" (Mucuk, 1985:31).

İşletmelerin çok çeşitli amaçlarından en çok vurgulananlar şunlardır (Cemalcılar vd., 1993):

- **Kâr Sağlama:** İşletmenin kâr sağlamak amacıyla kurulduğu ve girişimcinin kârını ençoklaştırmanın peşinde olduğu genellikle söylenir. Gerçekten de geleneksel işletme yönetiminin en önemli öğelerinden biri kârdır.
- **Satış Geliri Sağlama ve Bunu Ençoklaştırma:** Bu amaç bazan (özellikle oligopol piyasalarında) kâr sağlamadan da öne geçebilmektedir.

- **İşletmenin Toplumsal Sorumluluğu:** Diğer amaçlara göre daha geç zamanlarda ortaya çıkmıştır. Örneğin, adil kâr dağılımı, insan onuruna yakışır bir çalışma ortamı sağlama ve ücret ödeme, vergisini tam ve zamanında verme, uygun fiyatla kaliteli mal üretme, bu sorumluluk kapsamında sayılabilir.

- **İşletmenin Varlığını Sürdürerek "Büyümesi ve Gelişmesi":** Vazgeçilmez amaçlardan bir tanesidir. İşletmeler varlıklarına yönelik tehditlerle dolu, değişken bir iş ortamında çalışma yaptıkları için sürekli dış koşullara karşı duyarlı olmak durumundadırlar.

İşletmenin belli başlı amaçlarını özetledikten sonra işletmenin işlevlerine de kısaca değinelim.

İşletmenin işlevlerinden, işletmenin sürekliliği için gerekli sayılan ve başka eylem gruplarından açıkça ayırdedilen bazı amaçlı eylem gruplarını anlamak gerekir. Küçük işletmelerde işletme sahibi ve yöneticisi, bütün işletme işlevlerini kendisi yerine getirebilir. Ancak, işletme belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra, bazı işlevlerin sınırları açık ve seçik bir biçimde ortaya çıkmaya başlar. İşletmenin başındaki tek kişi, bütün bu işlevleri yerine getiremez duruma düşer.

İşletmelerin, yukarıdaki tanım ve kapsama uyan işlevlerini şöyle sıralayabiliriz: yönetim, satınalma, üretim, pazarlama, finans, işgören (personel), muhasebe, araştırma-geliştirme ve halkla ilişkiler (Cemalcılar vd., 1993).

B. İşletme Türleri

İşletmeleri değişik bakımlardan gruplandırmak olanaklıdır:

- Ekonomik yapıları bakımından: üretici, satıcı ve hizmet işletmeleri.
- Çalışma ve etkinlik alanları bakımından: tarım, imalat, ticaret, endüstri ya da hizmet işletmeleri.
- Anamal iyeliği bakımından: özel, kamusal, yabancı işletmeler.
- Hukuksal biçim bakımından: Anonim, kollektif ya da limited şirket biçimindeki işletmeler.
- Ulusal ya da Uluslararası olma bakımından: ulusal, uluslararası, çokuluslu işletmeler.
- İşletmelerarası anlaşmalar bakımından: konsorsiyum, kartel, holding vb. yapılı işletmeler.

C. Geleneksel İşletme Yönetiminde Karar-alma Süreçleri

a) Kuruluş Çalışmaları ve Kuruluş Yeri Seçimi

İşletmenin kuruluşu oldukça karmaşık ve çok yönlü bir sorundur. Bir işletmenin kuruluşunda 7 aşama saptanabilir (Mucuk, 1985:90): Proje düşüncesi, Fizibilite (yapılabilirlik) araştırmaları, Ön fizibilite (ön-

yapılabilirlik) çalışması, Tamamlanmış fizibilite (yapılabilirlik) yazanağı, Değerlendirme ve yatırım kararının alınması, Kesin ve ayrıntılı proje, İşletmeye (üretime) geçiş aşaması.

Bu aşamaların en önemlilerinden birisi fizibilite (yapılabilirlik) çalışmalarıdır. Bu çalışmalar teknik, mali ve ekonomik yönleri kapsayacak biçimde yapılır. Fizibilite araştırma ve incelemeleri sonunda işletmenin kurulup kurulamayacağına, kurulacaksa nerede ve nasıl kurulacağına karar verilir; üretim öncesi ve üretim aşamasında ortaya çıkacak sorunlar öngörülerek çözüm yolları önerilir.

İşletmenin kuruluş çalışmaları sırasında üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri de kuruluş yerinin seçimi sorunudur. Değişik almanışklar arasında işletmenin etkinlikleri için en uygun olanına karar vermek pek kolay değildir. Kuruluş yerinin seçiminde gerekli özen gösterilmezse, işletme daha sonraki dönemlerde önemli sorunlarla karşılaşabilir. Yanlış yerde kurulan bir işletme, pazar ekonomisi ortamında yarışma bakımından zayıf kalıp başarısız olabilir.

Geleneksel İşletme Yönetimi kuramında kuruluş yeri seçimi konusunda iki ayrı bakış açısının varlığından söz edebiliriz: kâr ve gelir elde etmeyi amaçlayan işletmeci; diğer yanda ise konuya ülke ekonomisi, dengeli kalkınma, kent planlaması gibi ekonomik, toplumsal ve fiziksel açılardan yaklaşması gereken Bayındırlık Bakanlığı, yerel yönetimler, DPT ve Sanayi-Ticaret Bakanlığı gibi kamusal organlar.

Seçilecek yer, işletme açısından, istenen nitelik ve miktarda, uygun fiyatla ve belirli bir süreklilikte üretim ögelerinin sağlanabildiği; üretilen ürünlerin de tüketici pazarlara ekonomik olarak ulaştırılabildiği bir yer olmalıdır (Mucuk, 1984:123).

Geleneksel İşletme Yönetiminde kuruluş yeri seçimini etkileyen etmenler şunlardır : Pazara yakınlık, hammadde, enerji ve su, işgücü, ulaşım ve iletişim olanakları, Devlet teşvik ve sınırlamaları, kültürel ve toplumsal koşullar, fiziki koşullar ve iklim (Cemalcılar vd., 1993:51). Kuruluş yeri seçiminde kullanılan ve yoğun biçimde matematiğe dayanan yöntemlerden bazıları şunlardır: Karşılaştırmalı yöntemler, ulaştırma yöntemi, doğrusal programlama, karma tam sayılı programlama.

b) Dış Çevre Koşulları ve Geleneksel İşletme Yönetiminde

"Çevre"ye Bakış

Geleneksel İşletme Yönetimi ve örgüt kuramlarında "çevre" kavramı, salt işletmenin içinde bulunduğu koşullar ve ortam anlamındadır. Bu nedenle de "örgütsel çevre" kavramı "dar" ve "sınırlı"dır.

Geleneksel İşletme Yönetiminde 2 tip "çevre" kavramı vardır: Görev ve işlev çevresi (işletmenin birimsel düzeyde üretim ve pazarlama çevresi) ve Genel çevre (geniş-bütünsel-toplumsal-ekonomik çevre, ulusal ve evrensel düzeyde demografik, ekonomik, teknolojik, yönetsel, siyasal, hukuksal, toplumsal ve kültürel ortam ve koşullar)

(Eren, 1989:157-172; Shrivastava, 1994:709; Mucuk, 1982:112-115; Dinçer, 1994: 94; Tosun, 1992: 116).

Geleneksel İşletme Yönetiminde çevre kavramı, işletmenin denetleyemediği dış koşullar anlamında ele alınmaktadır. Shrivastava (1994), Geleneksel İşletme Yönetiminin "insan merkezli (anthropocentric), dar görüşlü, çevreyi soyut bir öge ve rekabete zemin hazırlayan bir ortam olarak değerlendiren bir yaklaşım" olduğunu savunur. Çevre, ekonomik çıkar için kullanılacak araçlardan biridir.

Yukarıda temel işlevleri ve "çevre"ye bakışı kısaca irdelenen Geleneksel İşletme Yönetimi anlayışını, özellikle "işletme-çevre" ilişkileri bağlamında kapalı bir sisteme benzetmek yanlış olmaz (Beckenbach, 1991). Bu anlayışta işletme, pazar güçleri ve tüketim gereksinimlerinin dayattığı bir "ençoklaştırma düzeneği"dir. İşletmenin karar süreci için temel veri, kârı ençoklaştırıcı girdi-çıktı bileşimidir. Bu durumda, işletme "teknik ve ekonomik verilerle bağlı ve onların dayattığı çözüm yollarını uygulayan kapalı bir makina-sistem" (Beckenbach, 1991:168) dir.

Geleneksel İşletme Yönetiminde işletmenin sonul amacı, tüketiciyi, tüketilebilecek mallarla doyuma ulaştırmaktır. İşletme sistemi her türlü dışsallıktan bağımsızdır: doğal çevreyle içiçe olduğu halde sanki onunla hiç bir etkileşimde bulunmuyor gibi davranmaktadır (Beckenbach, 1991:169; Shrivastava, 1994:704). Bu nedenle çevreye verilen olumsuz

dışsallıkların tartışılması ya da çevreye duyarlık anlamında bir toplumsal sorumluluk söz konusu değildir.

2. ÇEVRE BOYUTLU İŞLETME YÖNETİMİ

Geleneksel işletme yönetimi yaklaşımının çağımızda yaşanan ve aşağıda özetlenen gelişmeler ışığında geçersiz olacağı açıkça anlaşılmıştır. Alması işletme yönetimi yaklaşımı olan "Çağcıl işletme yönetimi yaklaşımı" nın ortaya çıkışını hazırlayan gelişmeler ve etkenler ile bu yaklaşımın temel dayanakları ve yansımaları bu başlık altında incelenmiştir. Son olarak, Gelişmekte olan ülkelerde Çağcıl İşletme Yönetimi yaklaşımının önündeki engellere değinilmiştir.

A. Çevre ve Ekonomi

İki yüzyıl kadar önce başlayan sanayileşme ve ekonomik kalkınma, insanın içinde yaşadığı doğal çevreyi kullanabilme olanaklarını geliştirmiş ve buna koşut olarak da toplumsal gönenci artırmıştır. Ancak bu süreç, içinde yaşadığımız çevrenin ve doğal güzelliklerin giderek artan oranda bozulmasına ve kirlenmesine de yol açmıştır. Bu nedenle, ekonomik kalkınma ve sanayileşme çevreyle çok yakından ve çok değişik yönlerden ilintili bulunmaktadır:

- Çevre kalitesinin bozulması herşeyden önce, doğrudan ya da dolaylı ekonomik kayıplara yol açmaktadır.

- Çevre, ekonominin temel üretim faktörlerinden olan toprak ve doğal kaynakları kapsamında bulundurulur. Buna "doğal sermaye" denir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik ve toplumsal kalkınmanın, uygarlığın kaynağında doğa ve insanın doğayla ilişkileri yatmaktadır.

- Doğa ve çevre, ekonomik kalkınmanın kaynağı olduğu kadar sınırdır da. Gittikçe daha çok yandaş toplayan bu görüşe göre, çevre değerleri, serbestçe kullanılan ve sömürülen, sıradan ve ekonomik anlamda "serbest mal" değildirler. Bu nedenle, çevresel malların "sürdürülebilir ve tüketmeden" kullanımı zorunludur.

- Çevre kirliliğinin temizlenmesi ve çevresel bozulmanın önlenmesi için yapılacak çalışmaların (çevre yatırımlarının) en azından kısa dönemde ek bir ekonomik maliyet yüklediği varsayımı "çevreye yeni bir ekonomik yaklaşım"ı gerekli kılmaktadır.

B. Çevre Kirlenmesine Ekonomik Yaklaşım

a) Dışsallıklar (Dış Etkiler Kuramı)

Çevre kirlenmesi sorununun anlaşılmasında "dışsallık-externality" kavramı önemli bir yer tutar. Kısaca, "ekonomik bir etkinlik sonucu, karşılığı alınmadan başkalarına bir yarar sağlanıyor ya da karşılığı ödenmeden başkalarına bir maliyet yükleniyorsa, o ekonomik etkinliğin yolaçtığı bir dışsallık" (Tanyeri, 1988:42; Karpuzcu, 1984:165) söz konusudur.

Çevre kirliliği, karşılığı ödenmeden başkalarına ya da topluma bir maliyet yüklediği için ekonomik etkinliğin yolaçtığı bir "dışsal eksi ekonomi" olarak değerlendirilir. Dışsal eksi ekonominin varolması, özel maliyet ile toplumsal maliyetin farklılaşması anlamına gelir. Bu durumda özel ve toplumsal maliyetleri eşitleyecek önlemler alınmazsa çevre kirliliğinin artması beklenir.

Bir başka deyişle, kirlenmenin zararlı sonuçları -topluma maliyeti-kirleten işletme ya da kişilerin ekonomik hesaplarına dahil edilmedikçe kirlenmenin sürmemesi için bir neden yoktur. İlk durumda kirliliğin işletmelerin ekonomik hesaplarında görülmemesinin ana nedeni, çevresel malların kimsenin malı olarak görülmemesi, serbest-kamusal mal olarak değerlendirilmesidir. Çevre kirliliğinin sürüp gitmesine katlanamayacağımıza göre, onu bir dışsal ekonomi olmaktan çıkarmanın yol ve yöntemlerini araştırmak gerekecektir.

b) Kirliliğin Ölçümü ve Maliyet Analizleri

Piyasa ekonomisi içinde çevre kalitesinin, temiz hava ve suyun değerinin tam olarak ölçülebileceğini söylemek zordur. Bu konuda kuramsal olarak "optimum kirlenme" kavramı kullanılmaktadır.

Buna göre, çevre kirliliğini önlemede "azalan verimler ilkesi" geçerlidir. Kirliliği temizleme işlemleri ilerledikçe kalan kirliliğin önlenmesi giderek daha da pahalılaşır. Diğer bir deyişle, çevre korunmasının "marjinal maliyeti" yükselir (Fisunoğlu, 1991:127).

Kirliliği fiyatlandırmak, kaynakların "en etkin-optimum" kullanımını sağlamak açısından uygun ve fiyat mekanizmasıyla uyuşan bir önlemdir. Kirliliğin birim fiyatı düşük olursa, işletmeler kirliliği azaltmak yerine bedelini ödemeyi ve çevreyi kirlletmeyi yeğleyebilirler. Uygun kirlilik fiyatını bulmak bu açıdan önemlidir. Ancak uygun fiyatı bulmak çok karmaşık analizleri gerektirir.

Ekonomistler, çevre ile ilgili değişik sorunları, yarar ile zararı dengelemek açısından değerlendirirler. Bu konudaki geleneksel yaklaşım "fayda-maliyet" analizleridir. Bu hesaplara çevre boyutunun (çevresel maliyet) katılması ise çok yenidir. "Çevresel maliyet" kavramıyla birlikte işletmelerin kuruluş yeri seçiminden başlayarak her aşamada verecekleri kararlarda çevre boyutu da bir etmen olarak gözönüne alınmaktadır.

c) Çevre Koruma Yaklaşımları

Çevre Koruma yaklaşımlarını iki ana gruba ayırabiliriz: Doğrudan denetim ve dolaylı denetim yöntemleri. Doğrudan denetim yönteminde çevre kirliliği yaratan etkinliklerin üretim ve tüketimi kamu yönetimlerince sınırlanmakta ya da yasaklanmaktadır. Dolaylı denetimlerde ise, çevre kirliliğine neden olan etkinlikler kamu yönetimlerince vergilendirilmektedir (Erken, Uyar, 1991:117).

"Ekonomik araçlar" adı da verilen dolaylı denetimler içinde değişik yöntemler önerilmiştir. Bunlardan birine göre, çevre kirlenmesi "taşınma

gücü"ne ya da "özümseme kapasitesi"ne bağlanmalı ve saptanacak "çevreyi kirletme hakları" serbest piyasada dolaşıma çıkarılmalıdır. Bir diğer yaklaşım, dış etkenleri fiyatlandırarak "içselleştirme"yi önerir. Buna göre, serbest olarak değerlendirilen mallar, maliyeti olan girdilere dönüşür ve toplumsal maliyetlerle özel-işletme maliyetleri birbirine eşitlenir (Berkes, Kışlalıoğlu, 1990:316). Bu yaklaşımın uygulaması olan "kirlilik vergileri" geniş uygulama alanı bulmuştur. Bunlardan başka, ekonomik araçlar içinde "kirletmeyi caydırıcı" ceza, vergi ve diğer yaptırımlar; kirlilik azaltıcı yatırımlar için verilecek "sübvansiyonlar"ı sayabiliriz.

Bu iki ana gruptaki araçlar, tek başlarına yeterli olmayabilirler. Yer ve duruma göre, iki yöntemin kapsadığı araçların birlikte ve tamamlayıcı olarak kullanılmaları gerekebilir. Kirletmenin önlenmesi için kaynakların bir kısmının ayrılması gerekmektedir.

C. Çevre Koruma Önlemlerinin Üretim Maliyetlerine, Genel Olarak İşletmeye ve Ekonomiye Etkileri

Geleneksel olarak, işletmelerin çevre koruma için yaptıkları yatırım ve giderlerin üretim maliyetlerine yeni bir kalem olarak yansıtacağı, bunun da ürünün fiyatına yansıtılarak tüketiciye ödetileceği görüşü benimsenmişti. Dolayısıyla, Çevre konusunda katı önlemler uygulayan ülkelerin ve o ülkelerdeki üretici işletmelerin dış ticarete avantajlı durumlarında gerileme oluşacağı görüşü de yaygın biçimde kabul

görmüştü. Ancak, yapılan araştırmalar, bu görüşleri gittikçe zayıflatmaktadır (Nazlıoğlu, 1991:161). Özellikle, ABD ve AT ülkeleri için çevre maliyetleri, dış rekabet ortamında çok önemli etmenlerden biri olarak görülmemektedir. Uluslararası çevre hukukunun gelişimi ve ülkeler arasındaki çevre ölçünleri farklarının giderilmesiyle bu sorunun bütünüyle ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

ABD, 1970'ten bu yana, ekonomik etkinlikler sonucu doğan çevresel bozulmaları ve kirliliği önlemek ve temizlemek için 1 trilyon dolardan daha fazla para harcamıştır. ABD'nin bütçe açığına dikkati çeken bazı yorumcular, çevre korumanın, ülkenin rekabet gücünü azalttığını savunmuşlardır. Son zamanlara kadar egemen olan bu geleneksel görüşe göre, çevre koruma önlemleri özel sektöre çok ağır maliyetler yüklemiş, büyümeyi yavaşlatmış ve ABD firmalarının uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü azaltmıştır (Stavins, 1994:38).

Son yıllarda ise, bunun tam tersi bir görüş ağırlık kazandı. Buna göre, çevre koruma önlemleri, uluslararası rekabet gücüne olumlu etki yapmakla kalmamakta, ayrıca özel sektörü ve genel olarak ekonomiyi olumlu biçimde etkileyebilecek itici-ivme kazandırıcı bir gizilgücü de içermektedir. Üstelik, çevre ölçünlerine uymamak işletmelerin yüklü cezalara çarptırılmasına yol açarak maliyetlere yansımaktadır. Özet olarak, çevre boyutlu karar ve uygulama süreçlerini benimseyen işletmeler, çevre korumaya yardımcı oldukları gibi ekonomik olarak da daha kârlı olurlar. Çevrecilik, bir yük değil, teknolojik atılım, yeni pazar fırsatları ve refah üretimi için bir itici güçtür. Çevresel yatırımlar, belki

kısa dönemli maliyetlere yolaçar gibi gözükür ama, yeni iş ve pazar olanakları yaratarak, ekonomiye canlılık getirir ve uzun dönemde dengeyi korur. Çevre koruma önlemlerinin GSMH ve toplumsal gönence olumlu katkılar sağladığı yapılan görgül araştırmalarla da doğrulanmıştır (Evirgen, 1988:4).

Çevre boyutlu işletme yönetiminin gerekliliği düşüncesine salt çevre kaygılarıyla değil, istenirse ekonomik kaygılardan yola çıkılarak ta ulaşılabilir (Prokop,1994:13). Artık çevre korumacı bir işletme olmak işine darbe vurmak anlamına gelmeyecektir. Ekonomi ile ekolojiyi birbirine karşıtıktan kurtararak bütünleşik bir yaklaşımla ele alan ve insan ile doğanın ortak geleceği için sürdürülebilir üretim, tüketim ve yaşamı gerçekleştirmeyi amaçlayan çevre yönetimi, genel olarak ekonomiyi ve özel olarak işletme yönetimini etkisi altına almaya başlamıştır.

Güçlü bir küresel ekonomi, ancak ekonomik, toplumsal ve çevresel alanlarda sağlanacak başarı ve gönencin birleştirilip bütünleştirilmesiyle "sürdürülebilir" olabilecektir (Clarke, 1994:37). Çevresel ölçün ve kurallara uymak işletmenin kısa dönemde yararına ya da zararına olabilir. Çevre boyutlu yönetim, bu sonuçlardan bağımsız olarak, kendi özgerekliliği nedeniyle uygulamaya konulmalıdır. Çevre ölçünlerine uyum, işletmelerin, iş dünyasında karşılaştıkları diğer zor dış çevre koşullarına uyum sorunu gibi değerlendirilebilir (Cairncross, 1994:40).

D. Sürdürülebilirliğin Uygulama Aracı Olarak Çevre Boyutlu İşletme Yönetimi

Geleneksel İşletme Yönetimi ve örgüt kuramının, günümüzde yaşanan gelişmeler ve gelecek hakkındaki düşünce ve öngörülerimiz ışığında artık geçerli olamayacağı anlaşılmıştır. İşletme yönetimi ve örgüt kuramını doğa-merkezli olacak biçimde ele almak ve "Örgütlerin amaçlarını, yöntemlerini, yapı ve kültürlerini çevre boyutlu olarak yeniden tanımlamak" (Shrivastava, 1994:704) gerekmektedir. Bu da bizi alması bir anlayışa, "Çağcıl İşletme Yönetimi Yaklaşımı"na götürür.

Çevre-İşletme ilişkisinin, işletmenin doğal ve yapay çevreye karşı olan sorumluluklarını doğru biçimde algılamasıyla yeniden değerlendirildiği bu yaklaşımda artık "kârlı durum-en iyi çıktı" tanımları yalnızca ekonomik anlamda değildir; ekonomik, toplumsal ve çevresel açılardan bütüncül bir değerlendirmeye belirlenecektir. Shrivastava (1994), bu yeni yaklaşımı "ekonomik biyosfer" görüşü olarak niteler. İşletme, canlı fiziksel çevre içinde etkinliklerini sürdürdüğünden çevre-doğa merkezli olmak zorundadır: Ekolojik sistem içinde, onunla etkileşim içinde ve onun sınırlarıyla bağlı ekonomik etkinlik.

Çağcıl İşletme Yönetimi yaklaşımında, işletme geniş anlamda çevresiyle bütünleşmiştir. Dış dünya ile ilişkilerinde market dışı öğeler de kullanır. Toplumsal-çevresel ortama, kendi yaşam ortamına, olumsuz dışsallıklar verebileceğini ve bunlardan sorumlu olduğunu kabullenir. Karar süreçleri, toplumsal yükümlülüklerden etkilenecektir. Sürekli

devingen bir etkileşim süreci içinde toplumsal ve çevresel etmenler işletmenin kararlarını etkiler (Beckenbach, 1991:179). Geleneksel İşletme Yönetiminde, işletme, durağan çevreyi belirleyen ve onun üzerinde egemenlik kurmayı amaçlayan bir güç olarak görülmüştü (Beckenbach, 1991:183). Oysa Çağcıl İşletme Yönetiminde işletme, çok geniş bir ekolojik, toplumsal ve ekonomik dizge içinde, bu dizgenin diğer birimleriyle karşılıklı bağımlılık içinde bütünleşmiş bir ögedir. Karar-alma süreçlerinin girdileri geleneksel yönetime göre oldukça farklılaşmıştır. Salt pazar ve kâr güdüsü dışında başka kaygılar da kararları etkilemektedir (Beckenbach, 1991:175).

Sürdürülebilir Kalkınma kavramının uygulamaya taşınabilmesi, ancak, tekil-birimsel (mikro) düzeyde ekonomi ile ekoloji arasındaki dengeyi duyarlı bir biçimde kurarak doğal kaynakları "tüketmeden" kullanan kalkınmayı (eco-development) bir erek olarak kabul eden, bunun gereklerini yerine getirme kararlılığında olan "çevre boyutlu işletme yönetimi" anlayışının egemen olmasıyla olanaklıdır. Bu anlayışa, ekonominin gerekleriyle ekolojinin vazgeçilmezlerinin uzlaştırıldığı kesişme alanında ulaşılabilir (Folke and Kaberger, 1991:283).

Böyle bir yaklaşım, kuşkusuz, çevre korumacılık, çevre kirliliğinin temizlenmesi, çevre vergilerinin-cezalarının ödenmesi gibi, artık çevre yönetiminde "geleneksel" olmuş yaklaşımların çok ötesine geçmek anlamına gelecektir. Artık, çevreyi kirliletmeden korumaya öncelik veren ve bunun için parasal kaynak ayıran, daha temiz, çevre açısından daha

güvenli üretimi amaçlayan bir işletme yönetimi yaklaşımı söz konusudur.

Toplumların çevre bilincinin artışı da işletmeleri "çevre boyutlu" olmaya zorlamaktadır. Bütün gelişmiş ülkelerde "yeşil tüketim" akımları piyasalara egemen olma aşamasına gelmişlerdir (Prokop, 1994:12). "Çevre dostu" ya da "yeşil" (eco-efficient) bir işletmeyi Foulkner (1994:70) şöyle tanımlar: "Çevre konusunda önüne erekler koyup, o ereklere ulaşmak için yeni yöntem ve dizgeler geliştiren, ürünleri için her türlü sorumluluğu üstlenen, yeni ve daha temiz-daha az kirlenen yöntem ve ürünler geliştirmede yaratıcı ve yenilikçi, önceliği kirlenmemeye, kirliliği önlemeye veren, önlemeyi kirllettikten sonra ödemeye yeğleyen işletme". Çevre Boyutlu İşletme Yönetimini, "eko-teknik" (kirlilik yaratmayan işletme modeli) olarak niteleyenler de vardır (Yüksel, 1994).

E. Gelişmekte Olan Ülkelerde Sürdürülebilir Kalkınma ve Çağcıl İşletme Yönetimi Önündeki Engeller ve Güçlükler

Sürdürülebilir Kalkınma ya da "Eko-kalkınma"nın, uzun dönemde kaynakları israf etmeden "en etkin-optimum" biçimde kullanmayı amaçladığını, bu anlayış içinde, refah artışının "ekonomik gelişme ile çevre kalitesini koruma"yı dengeleyen bir yaklaşımla ele alındığını belirtmiştik. Böyle bir yaklaşım, derinine ve ayrıntılı incelendiğinde,

kuşkusuz, Gelişmiş Ülkelerden çok Gelişmekte Olan Ükelere gerekli olan bir politikadır.

Ancak bu ülkelerde, uygulamada, ekonomik kalkınma ereğiyle çevre koruma yaklaşımları arasında önlenemez bir çatışma var gibi gözükmektedir. Bu çatışmanın nedenlerine indiğimizde şu noktaları görürüz: Sanayileşme, aşırı nüfus artışı, kimi olumsuz değer yargıları, yetersiz mali kaynaklar, yetersiz hukuksal düzenlemeler ya da uygulama, teknolojik gerilik, siyasal istikrar yokluğu vb.

Gelişmekte Olan Ükelerde karar mekanizmalarının önündeki en büyük zorluk "bir yandan sürekli artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan çevreyi tahrip etmemek, kalkınmanın da üzerine kurulu olacağı kaynak tabanını tüketmemek"tir (Biswas et al, 1988:26).

Bu zorluklara karşın, gelişmekte olan ülkelerde sistematik ve kurumsal olarak çevre yönetiminin ele alınışı yeni yeni başlamaktadır. Örneğin, Çin, Tayland, Filipinler, Malezya, Endonezya ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda önemli projeler için ÇED zorunlu hale gelmiştir.

a) Gelişmekte Olan Ükelerin Kalkınma İle Çevre İlişkilerine İlişkin Deneyimlerinden Bazı Örnekler

Üçüncü Dünyadaki gelişme-kalkınma çabaları bir dizi çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle büyük ölçekli kalkınma projeleri

denetlenmezse geri dönüşü olmayan çevre sorunlarına yol açmaktadır. Kalkınma deneyimi yaşayan kimi ülkelerdeki kalkınma-çevre etkileşimleri aşağıda sunulmuştur:

- Tayvan

Tayvan'ın son 30 yıldaki ekonomik kalkınması çok dikkat çekicidir. İhracata dayalı gelişme stratejisi ülkeyi ünlü ve zengin yapmıştır. Ancak, çağcıl yaklaşımda kalkınmanın bir başka yönü-göstergesi olan çevre koruma açısından yaşananlar çok olumsuzdur. Gelişme hızlı ve yoğun boyutlarda kirlenmeyi getirmiştir. Bu durum, uzun dönemde gelecek kuşakların refahının azalması sonucunu doğuracaktır.

"Ne pahasına olursa olsun gelişme-kalkınma" yaklaşımı, diğer Gelişmekte Olan Ülkelere örnek olamaz. Tam aksine, Tayvan'ın yaşadığı "kirlenmeyle büyüme" diğer gelişmekte olan ülkeler için bir uyarı olmalı, ne yapılmaması gerektiğinin bir örneğini oluşturmalıdır. Diğer ülkeler aynı yolu izlerlerse benzeri çevresel kirliliği yaşayacaklarını unutmamalıdır (Chi, 1994:23-43).

- Tayland

Üçüncü dünya ülkelerinin, uluslararası ekonomik sistemin işleyişinden kaynaklanan bazı güçlükleri vardır. Örneğin, sermayenin özel koşullarda Avrupa-dışı dünyanın kaynaklarına ulaşımı sağlanırken bu kaynakların kullanımından doğacak toplumsal, çevresel etkilerden sorumluluk

duyma yok denecek düzeydedir. Bunun bir örneği Tayland'da yaşanmıştır.

Tayland'ın gelişmesi, çevre açısından çok büyük bedeller ödenerek gerçekleşmiştir. Ekolojik sürdürülebilirliği de yoktur. Bu kalkınma gelecek kuşakların zararına gerçekleşebilmiştir. Çünkü kırsal kesimler, kırsal çevre ve kentsel yoksulların zararına gelişen kalkınma sürecinde, Avrupa öncelikleri ülkeye empoze edilmiştir (Atkinson and Vorratncharphan, 1994:149).

- Gana

Gana'nın Aseewa bölgesinde kırsal tarımsal toplulukların çevre anlayışları üzerinde yapılan araştırmada (Amonor, 1994) genellikle varsayılanların tersine, köylü-kırsal toplulukların aslında çevreye karşı çok duyarlı oldukları ortaya konmuştur. Bunun nedeni, çevresel bozulmadan en çok köylülerin sıkıntı çekmiş olmasıdır.

Ancak ihracata dayalı ve "her şeye rağmen ihracat"a yönelik üretim modeli ve ekonomik ilişkiler düzeni, yoğun biçimde çevresel bozulmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla kırsal toplulukların yaşadığı zorluklar, kendilerini dışlayan bu ekonomik sistemden kaynaklanmaktadır. Buna koşut olarak siyasal oluşumlar da kırsal kesimi dışlar. Gana'da çevresel bozulma, çiftçi ve köylülerin "çevre bilincinden yoksun" olmalarından çok "öncü" yerleşmelerin tarihsel ilişki biçimlerinden kaynaklanmıştır (Amonor, 1994: 47-67).

b) Dış Borç İle Çevre İlişkisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Bazı çevreciler, Gelişmekte Olan Ükelere verilen borçların, borç-çevresel kirlenme kısır döngüsüne yol açtığını söylerler (Pearce et al, 1995:28). Geri ödeme için gösterilen çabalar çevre bozulmasına, doğal kaynakların tükenmesine ve yoksulluğun artışına yol açar. Bu nedenle borçların silinmesi sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlar.

"Ne pahasına olursa olsun ihracat" felsefesi çevre bozulmasının nedenlerindedir. İhracat için üretim, orman kesimi ve verimli arazilerin amaç dışı kullanımına yol açar. Bunun da sebebi borç ödemeleri için döviz kazanma çabasıdır. İçinde bulunulan mali kriz nedeniyle ülkeler çevre harcamalarını da kapsamına alan tasarruf önlemleri uygulayabilirler. Ancak gözardı edilmemesi gereken şudur: Borçların silinmesi, çevrenin iyileştirilmesine katkıda bulunmayabilir. Çözüm, kirlilik kontrolünün iyi yapılmasından geçmektedir.

Çevre ölçünleri, ve çevre konusunda hukuksal sınırlamaları olmayan ya da etkisiz uygulanan yörelerde "kirlilik cennetleri" oluşabilmektedir (Maguiladana/Mexico gibi). İhracat hamleleri, ekolojik olarak sürdürülebilirliği olmayan durumlara yol açabilmektedir (Pearce et al, 1995:30). Öte yandan, bazı ülkelerde yapısal uyum politikalarının çevreye olumlu katkısı olduğu söylenmektedir: Fildişi Kıyısı, Meksika ve Tayland gibi.

IV

TOPLUMSAL DEĞİŞME

Bir toplumsal olay ve olgu olarak toplumsal değişme, toplumsal bilimlerin ana inceleme konularından biridir. Toplumsal değişme sürecinin altında aslında insanoğlunun tüm birikimi yatmaktadır. Bu denli önemli olan toplumsal değişme kavramının anlamı, bu kavramla ilişkili diğer kavramlarla arasındaki farklar, toplumsal değişmeyi açıklamaya yönelik kuramlar ve değişmeyi sağlayan ve etkileyen öğeler, bu bölümde tartışılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ülkemizde yapılan toplumsal değişme araştırmalarından konumuzla ilgili olanlarına kısaca değinilmiştir.

1. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE DİĞER İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Bilimsel ve nesnel bir kavram olarak "toplumsal değişme"yi, onunla ilişkili veya benzer süreçleri nitelemede kullanılan diğer kavramlardan ayırdetmek gereklidir. Bu ayırımı yapabilmek için, aşağıda, önce toplumsal değişme kavramı açıklanmaya, daha sonra da diğer kavramlarla olan ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

A. Toplumsal Değişme Kavramı

Toplum, kısaca, yaşanan ilişkiler bütünü olarak niteleyebiliriz. Yaşanan bu ilişkileri, süreleri içinde, gerek nicelikleri, gerek nitelikleri, gerek yeğinlikleri bakımından açıklayabilmek için madde-düşünce ilişkilerine indirgeyebiliriz.

Toplumbilim, toplumun tümünü inceler ve herşeyi toplumun bütünü içinde, bütün ilişkileriyle ele alır. Toplumsal yapıyı, süreçleri, toplumsal evrimi, evrimin yasalarını, düşünce ve maddenin çelişki ve çatışmalarından doğan değişimleri inceler. Toplumsal yapının durgun olmaması toplumun oluş nedeni olarak "değişme"yi göstermektedir. İlişkilerin zaman içinde ve görelî değişimi, toplumsal değişim anlamına gelmektedir. Toplumsal değişme, bireylerarası, gruplararası, sınıflararası ve toplumlararası dengenin de değişimini yansıtır (Ergun, 1979:144).

Toplumbilimin en önemli ve en çarpıcı konularından birisinin "toplumsal değişme" olduğuna kuşku yoktur. Çağdaş toplumbilimin, "ondokuzuncu yüzyıl yazarlarınca toplumsal değişmenin nedeni ve süreçlerini açıklama çabalarıyla başladığı"nı (Mitchell, 1975:163) biliyoruz.

Toplumsal bilimlerde bu denli önemli olan "toplumsal değişme" kavramına getirilen tanınımlamalara bir göz atalım: "Toplumsal yapıdaki değişme, toplumun büyüklüğünde, parçaları arasındaki kompozisyon ya da dengede örgütlenme şeklinde meydana gelen değişme" (Ginsberg, 1956:10); "bir toplumsal yapıdan başka bir toplumsal yapıya, bir yapılar sisteminden başka bir yapılar sistemine geçmektir" (Ergun, 1979:145); ve en genel anlatımıyla "toplumun temel düzenindeki, yapısındaki kaymalar, değişimler" (Kongar, 1985:55).

Toplumsal değişme, her yerde hep vardır. Değişme, toplumların yazgısıdır. Ancak değişme, farklı toplumlarda değişik hızlarda ve boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Değişmenin bu özelliği, çevre bilimleri açısından da önem taşır. Örneğin gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle farklı değişim süreçleri yaşamaları onların yaşadıkları çevre sorunlarını da farklılaştırır.

B. Toplumsal Değişme ile İlgili Diğer Kavramlar

Toplumsal değişme, "ilerleme", "gelişme" ve "evrim" gibi kavramlarla sık sık karıştırılmaktadır (Bottomore, 1984:298; Erkal, 1987:215). Oysa, Bu terimler arasında önemli sayılabilecek farklar vardır.

Toplumsal değişme, bilimsel ve nesnel bir kavramdır. Bu niteliğiyle de bir değer yargısı taşımaz. Buna karşılık, örneğin "toplumsal ilerleme" ya da "gelişme" kavramı, belli bir ölçüte göre belirli bir ereğe doğru olan değişmeyi belirtir (Kongar, 1985:59) ve daha çok, sanayileşme ve ekonomik kalkınmaya işaret eder. Bu anlamda, "ilerleme", "gerileme" ve "gelişme" gibi kavramların değişimin ancak birer biçimini anlatan ve değer yargısı yüklü terimler olduğunu söylemek gerekir.

Toplumsal değişme, "toplumsal evrim" teriminden de ayrılır. Toplumsal evrim, uzun bir dönem boyunca bir toplumun yaşadığı dönüşümlerin bütünüdür. Bu anlamda evrim bir çok kuşağın ömrünü aşan bir dönemi kapsar. Oysa toplumsal değişme, daha çok kısa devirler üzerinde gözlenen dönüşümdür. Bir başka anlatımla, evrim, gitgide daha düzenli bir durum alan değişmelerin sonucudur (Ergun, 1979:145).

Değişme ile çağcılışma (modernleşme) arasında da yakın bir ilgi gözlenir. Çağcılışma (modernization), Batılı toplumbilimciler tarafından, bütün az gelişmiş ülke toplumlarının Batılı ve ileri derecede endüstrileşmiş ülke toplumlarının modeline uygun olarak, benzer

aşamalardan geçerek değişime uğrayacakları anlayışı ve varsayımına dayanılarak oluşturulmuş bir kuramdır. Bu açıdan bakıldığında da, toplumsal değişimin özel bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

C. Çağcılışma ve Az Gelişmişlik

Çağcılışma kuramına göre, az gelişmiş toplumlar, az gelişmişlikten kurtulabilmek için Batılı toplumların kurum ve değerlerini alıp benimsemek zorundadırlar. Bu durumda, bir ucunda gelişmiş-çağcıl, diğer ucunda da az gelişmiş-çağcıl olmayan toplumların yer aldığı bir düz (lineer) çizginin bulunduğu varsayılmaktadır. Çağcılışma, bu çizginin bir ucundan diğerine yaşanacak serüveni belirtmektedir. Çağcılışma sürecinden önce bütün toplumlar az gelişmiştir.

1950'li yıllarda saygın toplumbilimciler arasında benimsenmeye başlanan kuram, izleyen yıllarda, Üçüncü Dünya ülkelerinde ekonomik ve toplumsal değişmeye ilişkin olarak ortaya atılan düşünceleri belirgin bir biçimde etkilemiştir. Kuram, özünde, gelişmiş-endüstrileşmiş ülkelerde görülen ekonomik refah ve demokratik siyasal kurumların bütün dünyaya yayılacağı, Batılı teknolojinin benimsenmesinin yalnızca ekonomik gelişmeyi değil, bir dizi kültürel-toplumsal değişmeyi de beraberinde getireceği beklentisine dayanmaktadır (Harper, 1989: 201).

Şimdi de, çağcılışmanın değişik tip ve boyutlarına, modernleşmede izlenebilecek alması sürecine ve bu kurama yöneltilen eleştirilere değinelim. Kuramın önde gelen savunucularının (Levy, 1967; Lerner,

1964; Eisenstadt, 1966) genellikle vurguladıkları çağcılılaşma tiplerini ve boyutlarını aşağıdaki biçimde özetleyebiliriz:

a) Ekonomik Çağcılılaşma (Modernleşme)

Ekonomik açıdan çağcılılaşma, basit bir anlatımla, "durağan ve kendi tüketimini kendi üretimiyle ancak karşılayabilen bir ekonomik yapıdan, kendi ayakları üzerinde durabilen, devingen bir ekonomik gelişme düzeyine geçiş süreci" (Harper, 1989:202) olarak nitelenebilir. Kuşkusuz bu süreç, gelişmiş bir para ekonomisi ile büyük ölçekli pazarların ve kitlesel tüketimin ortaya çıkışını da gerektirmektedir. Rustow'un "Take-off" modeli (1962) en çok bilinen ekonomik çağcılılaşma kuramlarından birisidir. Ekonomik çağcılılaşma kuramlarının, günümüzde gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan koşulları açıklamada önemli güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmek gerekir.

b) Siyasal Çağcılılaşma (Modernleşme)

Siyasal çağcılılaşma, büyük ölçüde, uluslaşma ya da ulus oluşturma (nation-building) süreciyle ilişkilidir. Bu da, değişik din, dil, etnik köken ve kabile bağlılıkları olan toplulukları ulusal bir yönetsel sisteme bütünleştirme anlamına gelir (Harper, 1989:203). Siyasal çağcılılaşma süreci, demokratik siyasal katılımı genişleme, yeni ve kaynaştırıcı bir ideoloji çevresinde bütünleşme, çağcıl bir yönetsel yapı ve siyasal

kurumlar, Batılı örneğine uygun parlamenter demokratik siyasi sisteme doğru yönelme olgularını da içermektedir.

c) Toplumsal Çağcılışma (Modernleşme)

Gelişen bir toplumda, geleneksel temele dayalı ilişkiler yerine ussal düşünce ve çıkarılara dayalı ilişkilerin, soy, kabile gibi bağılıklara dayalı ilişkiler yerine, yurttaşlık ve yetenek gibi ölçütlere dayalı ilişkilerin, birincil-içten ilişkilerin yerine ikincil-resmi ilişkilerin artan ölçüde egemen olması beklenir. Ayrıca, genel kültür düzeyinin yükselmesi, ussallaşma, uzmanlaşma, işbölümü, merkezileşme gibi süreçlerin de çağcılışmaya eşlik etmesi öngörülür.

İlk dönem kuramcılarının bu görüşlerinden sonra, izleyen yıllarda kurama yeni bir yorum getiren Chodak (1973), tarihsel bağlamda Kuzey Amerika ve Avrupa çağcılışmalarının temelinde ekonomik kalkınmanın yattığını, ancak gelişmekte olan ülkelerde çağcılışma süreçlerinin farklı biçimler alabileceğini savunur. Chodak'ın görüşleri, kuramın eksikliklerini gidermeye çalışmıştır (Harper, 1989:208). Chodak'ın öne sürdüğü alması modernleşme süreçleri şunlardır:

- **Endüstrileşme:** Kuzey Amerika ve Avrupa'nın yaşamış olduğu tarihsel çağcılışma deneyimi.
- **Kültürel (Ekinse) Yozlaşma (Acculturation) :** Kültürel Yozlaşma, geleneksel kültürlerin Avrupa kültürüyle doğrudan karşılaşması sonucu

oluşan kültürel etkileşim ya da Avrupalı kültürün yerli-geleneksel kültüre dayatılması yoluyla gerçekleşmektedir. Yozlaşma sonucu kendi kültürüne yabancılaşmış ama egemen kültüre de tam bütünleşememiş çifte kişilikli bireyler ortaya çıkar ve kültür çatışmaları doğar (Mitchell, 1975:1; Chodak, 1973:263). Ozankaya (1980)'ya göre ekinsel yozlaşma, "Bir toplumun ekinine, başka toplumların ekininden kimi özdeksel ve tinsel öğelerin geçmesi ve o ekinin görelî bütünlüğünün bozularak tutarsızlaşması süreci"dir.

- **Benimsetme, İnandırma ya da Özendirme Yoluyla Çağcılılaşma (Induced Modernization):** Bu süreçte, Batılı siyasal, toplumsal ve kültürel kurumlar, gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetler tarafından desteklenerek topluma benimsetilmeye çalışılır. Bu arada geleneksel değerler sisteminin bazı öğeleri olduğu gibi korunabilir ya da yeni toplumsal sisteme bütünleştirilebilir. Bugün Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda bu sürecin yaşandığı savunulmaktadır (Harper, 1989:208; Vago, 1989:146).

Çağcılılaşma kuramının eleştirisine gelince, Batılı toplumbilimcilerin, gelişmekte olan toplumları değerlendirirken genellikle öznel yaklaşımdan kurtulamadıkları gözlemlenmektedir. Toplumları belli ve değişmez tipolojiler içinde düşünmenin yanılgılara yol açabileceği vurgulanmaktadır. Örneğin, Kıray (1964 ve 1982), çağcıl toplumlarda toplumsal bütünsellik içinde bir anlam taşımayan kurumların, hızlı değişim yaşayan gelişmekte olan ülkelerde bütünleştirici işlevlere sahip olabileceğini (tampon kurum işlevi görebileceğini) belirtir.

İkinci Dünya Savaşını izleyen "soğuk savaş" yıllarında, uzunca bir süre, Batılı liberal demokrasilerin liderliğine soyunan ABD tarafından "komünizm karşıtı" bir ideoloji ve gelişme stratejisi olarak kullanılan kuram, Üçüncü Dünya Ülkelerinin kalkınma erekleri için büyümlü bir reçete olarak sunulmuştur (Harper, 1989:202).

2. TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI

Toplumsal değişmeler, boyutlarına ve oluşum süreçlerine göre değişik düzeylerde ele alınıp incelenebilirler. Yapılan bu incelemeleri üç ana grupta toplayabiliriz.

A. Büyük Boy Kuramlar (Büyük Boyutlu Değişme İncelemeleri)

Bu kuramlar, genellikle, uzun bir tarihsel dönem içerisinde bir toplumsal yapının dönüşümünü, diğer bir deyişle, yepyeni bir toplumsal düzenleniş biçiminin (model) ortaya çıkışını açıklamaya yönelik yaklaşımlardır. Bu anlamda, bu kuramlar bütün insanlığı kapsayan evrensel değişimi açıkladıklarını savunurlar (Kongar, 1985:56; Ozankaya, 1975:264). Bu kuramlar kendi içlerinde aşağıdaki ayırımı göre alt kümelere ayrılabilir:

a) **Organizmacı Modeller:** İbn Haldun'un "Asabiyet", Danilevski'nin "Tarihsel-Kültürel Varlıklar", Toynbee'nin "Meydan Okuma-Karşı Koyma" yaklaşımları, bu kümeye örnek olarak verilebilir.

b) **Evrimsel Modeller:** Weber'in "Karizma", Comte'un "Üç Durum Yasası", Durkheim'in "İşbölümü ile Farklılaşma" yaklaşımları ile örneklendirilebilir.

c) **Diyalektik Modeller:** Marx'ın "Sınıf Çatışması" bu modellerin en önemlisidir.

B. Orta Boy Kuramlar (Orta Boyutlu Değişme İncelemeleri)

Bunlar, "kimi ekonomik, siyasal ya da kültürel sıçramaların sonuçlarını ve etkilerini belli dönemler içinde" (Ozankaya, 1975:264) değerlendiren ve ilk kümedeki kadar kapsayıcı olmayan incelemelerdir. Orta Boy kuramcılar, değişimin dinamiğini toplumun alt-sistemlerindeki değişimleri inceleyerek yakalamaya çalışmışlardır. Daha çok göçler, kentleşme, toplumsal tabakalaşma gibi konularda yoğunlaşmışlardır. Bu kuramları, aşağıdaki biçimde ayımlandırmak olanaklıdır:

a) **Yapısal-İşlevsel Modeller:** Parsons'ın "Toplumsal Tabakalaşma", Merton'un "Anomi", Kıray'ın "Tampon Kurumlar" yaklaşımları.

b) **Çatışma Modelleri:** Pareto'nun "Seçkinlerin Dolaşımı", Dahrendorf'un "Çatışma Grupları", bu kümeye örnek olarak verilebilir.

C. Küçük Boy Kuramlar (Kısa Boyutlu Değişme İncelemeleri)

Toplum yaşamının herhangi bir kesiminde ortaya çıkan "yeni" bir ögenin somut nedenlerini araştıran grup ve topluluk incelemeleri, psikolojik ve toplumsal-psikolojik kuramlar. Örneğin, köy topluluklarının makinalı tarım ya da kitle iletişim olanaklarına kavuşmasının köy yaşamında yol açtığı değişim sonucu ortaya çıkan yeni durumların araştırılması, bu tür bir incelemedir (Ozankaya, 1975:263). Bu çalışmada ele alınan değişim, bu türden bir değişimdir.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ SAĞLAYAN VE ETKİLEYEN ÖGELER

Toplumsal değişme bir dizi ögenin etkileşimi sonucu ve belli bir süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Bu öğelerden herhangi birisine gerektiğinden fazla önem verilmesi yanılığara yol açabilir. Bütün öğeler, birbirlerinin etkilerini bütünleyici ya da azaltıcı biçimlerde karşılıklı etkileşim içindedirler. Toplumsal değişmeyi sağlayan ya da etkileyen öğelerin başlıcaları aşağıda sıralanmıştır (Kongar, 1985; Erkal, 1987:241-247).

A. Doğal Çevre (Coğrafi ve Fiziksel ortam)

Tarih boyunca, doğal çevre ve coğrafya ile toplumbilim arasında yakın bir ilişki bulunduğunu savunan birçok düşünür (örneğin İbn Haldun ve

Le Play gibi) rastlanır. Bunlara göre, her coğrafi çevre, o ortamda yaşayan insan topluluklarını önemli ölçüde etkiler. Kuşkusuz, bu etmen, yalnız başına, toplumsal değişimin oluşabilmesi için yeterli değildir.

B. Teknoloji

Toplumsal değişimin asıl itici gücünün teknoloji olduğu savunulmaktadır (Kongar, 1985:300). Teknoloji, insanın doğaya uyumunu sağlayan bir öğedir. İnsanın doğayı denetlemesini olanaklı kılmış ve toplumsal yapının oluşmasının en önemli belirleyicilerinden birisi olmuştur.

C. Kültür ve İdeoloji

Yukarıda özetlenen ve değişimin itici gücü ve başat öğesinin teknoloji olduğunu savunan görüşün tersine, bir başka görüşe göre, toplumsal değişimi yönlendiren temel öğe kültür ve ideolojidir (Erkal, 1987; Turhan, 1969). Kaynağını M. Weber'den alan bu yaklaşıma göre, değişim, ideolojik alanda başlamakta ve sıra ile örgütsel ve teknolojik alanlara yansımaktadır. Teknoloji, belirli bir kültürün ürünüdür. Toplumsal değişimin ortaya çıkabilmesi, insan öğesinin teknolojiyi kullanabilmesi, o topluluğunun kültürünün yaratıcılığına bağlıdır.

Kongar (1985:303), bu yaklaşımın özellikle "kültürel yozlaşma" sürecinde geçerli olduğunu belirtmektedir. Bu tür bir süreçte önce

kültürel değerler ve inançlar değişmelidir ki, bilinçli olarak teknoloji dışalımını yapılabilsin. Günümüzde, az gelişmiş ülkeler açısından ideolojik değişme giderek önem kazanmaktadır.

Bu aşamada teknoloji ile ideolojinin etkileşimi konusunda genel bir değerlendirme yaparsak, ideolojinin temel belirleyicisinin teknoloji olduğu, ancak ideolojinin de teknoloji üzerinde önemli etkileri olduğu belirtilmelidir. Teknoloji-ideoloji ilişkisi bir etki-tepki niteliği kazanmakta; bu etkileşim toplumsal değişme sürecinin hızı ve yönü üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Kongar, 1985:343-347).

Yukarıda özetlenen üç temel ögenin (doğal çevre, teknoloji ve kültür-ideoloji) yanısıra, Vago (1989:110), "yarışma" ve "çatışma" gibi olgular ile "siyasal sistem" in toplumsal değişmeyi yönlendiren önemli etmenler olduğunu savunur. Ayrıca, olağan dışı ya da olağanüstü kişilerin toplumsal değişmeye olan etkileri konusu da tartışmaya açık konular arasındadır.

4. TÜRKİYE'de TOPLUMSAL DEĞİŞME ARAŞTIRMALARI

Toplumbilimciler, toplumsal yapı ve toplumsal değişme olgusunu incelerken, Durkheim ve Weber'den bu yana süregelen dikotomik tiplendirmeleri kullanmışlardır. Yapılan bu kavramlaştırmalarda iki kutupta bulunan toplum tiplerinde toplumsal davranış ve tutumlara ait

özellikler belirtilir. "Köy ve kent" toplulukları (rural community-urban communities) tiplmelerinin kullanıldığı araştırmalarda daha çok meslekler, mekanda yerleşme, nüfus hacmi ve yoğunluğu gibi değişik yönlerden farklılıklar gösteren, belirli, somut ve görgül özellikler incelenmiştir. Bir başka eşleme, "geleneksel" ve "modern" toplum terimleridir. Bunlardan başka terim çiftlerinin de kullanıldığı olmuştur (Kıray, 1982:11).

Ülkemizde yapılan araştırmaları iki ana başlıkta toplamamız olanaklıdır: Mekansal-ekolojik ve sınıfsal-yapısal. Birinci grupta genellikle köy-kent ayırımına ve gecekondü olgusuna yer verilir. Sınıfsal çelişki ve gelişme çizgileri de ikinci gruba girer. Ancak bu ölçütlerin beraber kullanıldığı da görölmektedir. Mekansal-ekolojik araştırmaların ilk grubu kırsal alanlarda odaklaşır: (Yasa, 1960; DPT, 1970; Ozankaya, 1971; Sencer, 1971; Yavuz, 1974; Geray, 1967). İkinci grup araştırmalar ise kentsel alanlarda yapılmıştır. Bunların çok önemli bir kesimi kentleşme-kentileşme ve bu sürecin ayrılmaz bir parçası olan gecekondü olgusu üzerinedir: (Kongar, 1985:330-332; Kartal, 1992; Kartal, 1978; T. Şenyapılı, 1978; Ö. Şenyapılı, 1978; T. Şenyapılı, 1981; Ö. Şenyapılı, 1982; Kongar, 1973; Tekeli, 1982; Keleş, 1971).

Toplumsal-ekonomik gelişmenin itici gücü olarak bir işletme veya fabrikanın kurulduğu küçük yerleşim yerlerinde yaşanan değişimler üzerine yapılmış çok az araştırma vardır. Genellikle küçük bir kasaba ya da köy niteliğindeki yerleşim yerlerinde açılan bir maden ocağı, kurulması kararlaştırılan bir ağır sanayi tesisi gibi o yöre için her açıdan

çok önemli sayılabilecek işletme ve kurumlar yörede çok boyutlu değişimlere neden olurlar. Bu nedenle, bu tür kuruluşların doğrudan ve dolaylı etkileri görülmeden önceki toplumsal-ekonomik yapıyı kendi bütünlüğü ve ilişkiler ağı içinde saptamak değişimin yönü ve boyutlarını anlamak açısından önemlidir.

Ülkemizde bu alanda yapılmış en önemli çalışma Mübeccel Kıray'ın (1964) "Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası" adlı yapıtıdır. Anılabilecek bir başka çalışma da Suna Kili'nin (1978) "Çayırhan"ıdır. Şimdi bu çalışmaları kısaca inceleyelim.

A. Ereğli

Kıray, 1962 yılında yaptığı bu çalışmada, Ereğli'yi ağır sanayinin etkilerini araştırmak üzere bir "laboratuvar" gibi kullanmıştır. Ereğli Demir-Çelik (Erdemir) fabrikalarının yapım aşamasında, henüz ağır sanayinin getireceği değişim ve sorunlarla yeni yeni karşılaşılmaya başlanırken, varolan toplumsal yaşam bütün boyutlarıyla saptanmıştır. Böylelikle, daha sonraki yıllarda yaşanacak olan değişimin gözlemlenip ölçülebileceği bir "temel çizgisi" ya da "başlangıç noktası" oluşturulmak amacı güdülmüştür (Kıray, 1964:11).

Araştırmanın yöntemi ve kapsadığı alanlar konusunda ise şunları söyleyebiliriz: Araştırma için gerekli bilgiler, toplumsal bilimlerde kullanılan değişik yöntemlerle bir araya getirilmiştir. En önemli bölümü

de 1962 yılında kasabaya yapılan alan araştırması gezisinde derlenmiştir.

Yazılı kaynak olarak, kamu kurum ve kuruluşlarının değişik yayınları ve yerel basılı kaynaklar kullanılmıştır. Kasabanın yapısal özellikleri hakkında bilgi verebilecek kişilerle "açık söyleşi"ler yapılmıştır. Ayrıca örneklem yöntemiyle 491 haneye anket uygulanmıştır (Kıray, 1964:19-23).

Araştırma yöntemi konusunda yukarıda özetlenen bilgileri verdikten sonra, Ereğli'nin Türkiye coğrafyasındaki yerini, konumunu, tarihini, doğal yapı ve yerleşme özelliklerini açıklayarak başlar. Mahalleler, caddeler, konutlar, toplumsal ve ekonomik konum ile yerleşme alanları ilişkileri, konutlardaki yaşam olanakları, arazi kullanım durumu en ince ayrıntılarına kadar incelenir (Kıray, 1964:25-43).

Nüfus ve aile yapılarının özellikleri ve göç olgusunun ardından ekonomik yaşam bütün boyutlarıyla irdelenir. Bu bağlamda tüccar-köylü ilişkilerinin işlevsel yönü titizlikle saptanır. Toplumsal yapının önemli öğeleri de teker teker inceleme konusu yapılır: halkbilimsel özellikler, gelenek ve görenekler, boş zaman uğraşları, toplumsal örgütlenmeler, yönetsel kurumlar (Kıray, 1964:45-173). Son olarak, Demir-çelik işletmelerinin kuruluş aşamasındaki sorunlar ve toplumsal değişimin başladığına ilişkin göstergeler sıralanır (Kıray, 1964:173-211).

Araştırmanın bizim çalışmamız açısından da önemli ve aydınlatıcı olan sonuçları ise şöyle özetlenebilir:

1. Saptandığı biçimiyle Ereğli, ne tam feodal, ne de tam çağcıl kent düzenine sahip olan bir yerdir. Çözülen toplumsal ilişkiler, toplumsal yaşamın ürettiği "tampon mekanizmalar"la yeniden sağlanmakta, hem işlevler, hem de düzenin kendisi yeni bir "görelî denge"ye ulaşmaktadır.

2. Nüfusun; meslek, gelir kümeleri ve göç özelliklerine göre, kasabada ayrı yayılma biçimleri - diğer bir deyişle "mekanda farklılaşma"- gösterdiği izlenmiştir. Ayrıca kasaba, son derece hareketli, dışa açılma sürecini yaşayan, yakın tarihinde hem göç almış, hem de vermiş olan bir yapıya sahiptir.

3. Yönetimsel ve ekonomik açılardan Ereğli, yakın çevresi için tam bir merkez özelliklerine sahiptir. Ancak, işyerlerinin çoğu, sayı, çeşitlilik ve oylum bakımlarından uzmanlaşmamış, sınırlı ve yerel özellikleri egemen olan işyerleridir.

4. En önemli iş grupları, sırasıyla, tüccar ve esnaf, kömür işletmesinde çalışan memurlar, işçiler, diğer devlet memurları ve serbest meslek sahipleridir. Bunları balıkçılık ve çiftçilik izler. Çiftçi oranı oldukça azdır. Dolayısıyla kasaba, verdiği ilk izlenimden daha çok kentleşmiştir. En gözde ve özenilen meslekler serbest meslekler ve mühendisliktir. Toplumsal rolleri ve işlevleri bakımından en önemli küme tüccar ve esnaflardır. Köylülerle kurdukları alış-veriş ve borçlanma düzeni, bu grubun bir "sosyal sigorta ve sosyal dayanışma" örgütü gibi işlev yapmasına (Kıray, bunu "tampon kurum" olarak adlandırır) yol açmıştır.

Kurulmakta olan yeni düzen, (görelî denge) eski düzenle uyuşma eğilimindedir.

5. Dışa açılmayla birlikte aile-içi ilişkilerde de değişim gözlenmektedir. Ancak aile-içi ilişkilerde ortaya çıkan yeni sorunların çatışmasız biçimde aşılmasında anne önemli ve kritik bir rol üstlenmektedir. Toplumsal değişimin bu aşamasında Ereğlililer, kadının çalışmasına karşı genellikle olumsuz bir tutum içindedirler.

6. Toplumsal yaşam, hareketlenme aşamasındadır. Dinlenme-eğlenme alışkanlıklarında kentsel alışkanlıklara doğru bir değişimin başladığı gözlenmektedir. Siyasal örgütler durgun bir dönem geçirmektedirler. Kitle iletişim olanaklarından en çok radyo ve gazeteden yararlanılmaktadır.

7. Ereğli'de madencilik (Demir-çelik işletmelerinin kurulduğu döneme kadar yapılmakta olan kömür madenciliği), insanları topraktan ayırmamıştır. Bu nedenle de, ekonomik ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri sınırlı kalmıştır (Kıray, 1964:213:219).

B. Çayırhan

1977 yılında yapılan bu çalışmada, bir Orta Anadolu köyü olan Çayırhan'da 20 yıl önce başlayan kömür madeni işletmeciliğinin sürüklediği toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimin saptanması ve bunların siyasal davranışa etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır (Kili,

1978). Hekimhan örneğine benzer yönleri olan Çayırhan araştırmasının ışık tutucu sonuçları şöyle özetlenebilir:

1. Çayırhan köyünde 1954 yılında bulunan ve ilkel yöntemlerle işletilmesine başlanan kömür madenleri 1967 yılına kadar özel sektör elinde kalmış ve bu yılda Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) tarafından satın alınmıştır. Bundan sonra yatırımlar ve üretim artmış, çalışan sayısı çoğalmıştır.

2. Araştırmanın yapıldığı 1977 yılında 1850'si işçi olmak üzere yaklaşık 2000 kişi işletmede çalışmaktadır. Bu aşamada, Çayırhan'da bir termik santralin yapımı sürmekte, ayrıca bir de "kömür asilleştirme" fabrikası yapımı tasarısı bulunmaktadır. Bu iki yatırımın da eklenmesiyle, Çayırhan, yakın gelecekte küçük bir "endüstri kenti"ne dönüşecek ve sürmekte olan toplumsal değişim hız kazanacaktır.

3. Yakında bulunan Sarıyar baraj gölünde balık üretiminin başlaması, üreticilerin karşılaştıkları sorunları çözmek için kooperatifleşmeleri ile birlikte kömür ocaklarının devletleştirilme sonucu geliştirilmesi, çalışan sayısının artışı ve işçilerin sendikalarda örgütlenmeleri olguları, Çayırhan'da yaşanan toplumsal değişmeyi yönlendiren ana öğeler olmuştur.

4. Çayırhan, artık "tarıma dayalı ekonomisi ve dar insan ilişkilerinin egemen olduğu, siyasal bilinçlenme düzeyi düşük ve içine dönük, tinsel inançları katı, dışa açılmamış, başka üretim türlerinden habersiz kişilerin

oluşturduğu" bir toplum değildir. Bu görüntüsüyle köy olmaktan çıkmıştır. Ancak, çok hızlı nüfus artışına, dışarıdan sürekli işgücü çekmesine ve göç almasına, hızlı bir yapılaşma göstermesine, toplumsal yaşamda farklılaşmanın başlamasına ve siyasal bilinçlenme düzeyinin yükselmesine karşın henüz bir "kent" de olamamıştır. Kuşkusuz, yeni gelişmeler, toplumsal değişimin hızlanacağını ve varolan toplumsal yapının yeni bir toplumsal yapıya doğru evrileceğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ KESİM

HEKİMHAN ÖRNEKOLAYI

Bu kesimde, önceki bölümde kuramsal düzlemde incelenen çevre, çevre yönetimi, işletme yönetimi ve toplumsal değişme konularının küçük bir yerleşim birimi (Hekimhan ilçesi) ölçeğinde, yaklaşık 40 yıllık bir süreç içerisinde, uygulamaya nasıl yansıdığını izlemeye ve değerlendirmeye çalıştık. İlçeye maden işletmeciliğinin girişiyle yeni bir ivme kazanan toplumsal değişme ve bu süreçte yaşanan gelişmelerin doğal ve yapay çevreye olan etkileri bu kesimin çözümleme uğraşı verdiği temel sorunsaldır.

V**1950'LERDE HEKİMİHAN**

Bu bölümde, ilerideki bölümlerde izlenen toplumsal değişimin yaşandığı ilçenin genel fiziksel özellikleri açısından ve tarihsel geçmişiyle öz bir tanıtımını ve bu toplumsal değişmeye "temel" ya da "başlangıç noktası" oluşturan 1950'li yıllardaki genel toplumsal ve ekonomik durumunu (o yıllara ait bir fotoğrafını) bulacaksınız. Bu bölüm yazılırken, büyük ölçüde, o dönemleri yaşayanların anılarından yararlanılmıştır.

1. İLÇENİN GENEL TANITIMI

Hekimhan, bugünkü yerinde 17. Yüzyılda kurulmuş olan eski bir yerleşim yeridir. Malatya ilinin her açıdan önemli ilçelerinden birisidir. Tarihi, coğrafi konumu, yersel özellikleri, iklim ve bitki örtüsüne ilişkin özet bilgiler aşağıda verilmiştir.

A. Yeri

Hekimhan ilçesi, Malatya ilinin kuzeyinde ve Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeybatısında en uç noktada yer alır. Bu konumuyla İç Anadolu bölgesine sınır oluşturur. Yukarı Fırat Havzası olarak adlandırılan bölgenin de kuzeybatı ucunda ve sınırında yer alır. Bir çok açıdan "eşik" niteliğindeki bu konumu, ilçenin aynı zamanda değişik açılardan bir "geçiş bölgesi" oluşunun ipuçlarını da taşır.

Kuzeyinde Sivas'ın Kangal İlçesi, batısında Malatya'nın Darende ve Kuluncak ilçeleri, doğusunda Arguvan ilçesi, güneyinde ise Akçadağ ve Yazıhan ilçeleri ile çevrili bulunan ilçenin yüzölçümü 1869 kilometrekaredir. Kuzey-Güney doğrultusunda uzanan ve Malatya ile Sivas illerini birbirine bağlayan 245 kilometrelik asfalt ana karayolu, ilçe merkezinin içinden geçmektedir. Malatya il merkezine uzaklığı 80, Sivas il merkezine uzaklığı ise 165 kilometredir. (Harita 1).

İlçe merkezi (Hekimhan Belediyesi) nüfusu ölçüt olarak alındığında, Malatya ilinde, Malatya merkez ilçesi ve Battalgazi'den sonra en yüksek nüfusa sahip (13.610) yerleşim yeridir. İlçe genelinde Belediye örgütü bulunan yerleşim yeri sayısı ise merkezle birlikte beştir: Hekimhan, Güzelyurt, Kocaözü, Hasançelebi, Kirmanlı. Bu belediyelerden başka, ilçeye bağlı 55 köy ve 87 mezra bulunmaktadır.

B. Tarihi

Hekimhan ilçesinin bir yerleşim birimi olarak ne zaman kurulduğuna ilişkin yazılı bir belgeye şimdiye değin rastlanamamıştır. Ancak egemen olan sözlü kültür öğelerine göre, 1660 yılları dolaylarında Köprülü Mehmet Paşa tarafından kurulduğu ya da kurdurulduğu anlaşılmaktadır. İlk yerleşimin bütünüyle askeri amaçlı olduğu sanılmaktadır.

İlçe merkezinde bulunan "Taşhan"ın üzerindeki yazıtların çözümlenmesinden bu tarihi Han'ın, birinci bölümünün 1218 yılında Selçuklular döneminde Ebu-l Hasan oğlu El-Malati tarafından, ikinci-ek bölümünün ise, Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Daha sonraki çağlarda Mısır'dan "Hısn Mansur"a (bugünkü Adıyaman) sürgün edilen ve cezasını orada çektikten sonra İstanbul'a dönmekte olan Emrullah adlı bir hekim bu Handa bir süre konaklamış, konakladığı süre içinde de yapının onarım gerektiren bölümlerini onarttırmıştır. Bu arada giriş kapısı üzerindeki yazıta da kendi ismini kazıttırmıştır. Daha sonra bu yazıyı görenler, binanın onarımını yaptıran

kişiyeye dayanarak bu Hana ve çevresinde oluşmaya başlayan yerleşime "Han-ı Hekim" (Hekimin Hanı) demeye başlamışlar, bu söyleyiş de giderek "Hekimhan" biçimine dönüşmüştür.

İlçenin bulunduğu yerin çok eski çağlardan beri ana yol ve ulaşım çizgileri üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İlçeye bağlı köylerde bulunan tarihsel yapıtlardan çıkarılan sonuçların değerlendirilmesi de bu yönde sonuçlara ulaşmamızı sağlamaktadır. Ayrıca, eski "İpek Yolu" ve I. Lidya kralı Giges tarafından yaptırılan "Kral Yolu"nun ilçeden geçtiği, hatta "Etiler" ile "Persler" arasında yapılan "Kadeş Meydan Savaşı"nın, bugün ilçe sınırları içinde bulunan Boğazgören köyünde geçtiğine ilişkin söylentiler de ilçede yaygındır.

İlçe merkezi, 17. yüzyılda, kuruluşundan hemen sonra, bir köy olarak, Keban'a bağlanmıştır. Daha sonra bucak olarak Akçadağ ilçesine bağlılığı gerçekleşmiş, 1922 yılında da, Malatya ilinin bir ilçesi durumuna gelmiştir.

İlçenin adının nereden geldiğine ilişkin bir efsane de şöyledir (Kazancı ve Yardımcı, 1993:65):

Köprülü Mehmet Paşa, sefere çıkıp da Hekimhan'a gelince bakmış yemyeşil orman, sular şırlayıp akıyor. Ordusunu burada dinlendirmeyi uygun görmüş. Ağaçların arasına çadır kurup dinlenmeye koyulmuşlar. Bir kısım askerler de etrafı görmek için geziyorlarmış. Şimdiki Hasan Ağa Çeşmesi'nin bulunduğu yere gelmişler ki, küçük derenin suyunun içinde kırmızı bir çeşit su gibi bir şey akıyor. Askerler suyu takip ederek

yukarıya çıkmışlar ki bir adam yaralanmış kanı akıyor. Hemen Köprülü'ye haber vermişler. Paşa bir hekimle gelmiş adamı muayene ettirmiş.

Hekim:

"Paşam bir canı kalmış" demiş. Paşa:

"Kurtulma ümidi yok mu" demiş. O da:

"Onda bir can kalmış Paşam" demiş.

Paşa:

"Ya bunun canını kurtarırsın ya da senin kanını bunun kanına katarım" demiş.

Hekim yarayı üç gün içinde iyi etmiş. Adamın kim olduğunu sormuşlar. Hekim olduğunu ilaç yapmak için buralara geldiğini, eşkiyaların kendisini yaraladığını anlatmış. Köprülü ormanı kestirip yer açtırmış. Bir han, bir hamam, bir de cami yaptırmış. Etraftan birkaç evi de getirip buraya yerleştirmiş. Bu suretle bugünkü Hekimhan kurulmuş. İsmi de Hekim'in Hanı'ndan Hekimhan şekline girmiş.

C. Coğrafi Yapısı ve Özellikleri

İlçenin mülki sınır olarak yüzölçümü 1869 kilometrekaredir. İlçe, 39 06' 00 - 38 06' 33 enlemleri ve 37 42' 00 - 38 09' 30 boylamlarında bulunur. Deniz düzeyinden yüksekliği 1.080 metredir. Yörenin üçüncü jeolojik zamanda oluştuğu kestirilmektedir. Türkiye "Deprem Haritası"na göre, üçüncü derece deprem kuşağında yer alır.

a) Yersel Özellikler

Yersel özellikler açısından en çok göze çarpan özelliği, genellikle çok engebeli ve dağlık oluşudur. Bu durum ilçe merkezindeki mahallelerin yerleşiminde çarpıcı bir biçimde görülebilir: "Yücekaya" adı verilen bir tepeden aşağıya, "Kuruçay"a, ve geç zamanlarda da kuzeydeki düzlüğe doğru uzanan bir yerleşme düzeni.

Yörenin en yüksek noktası, ilçe merkezinin hemen yakınındaki "Zurbahan" ya da "Zorbehan" adlı tepedir (2004). Görkemli bir biçimde ilçeye karşı duran bu tepe, ilçenin kültürünü, halkbilimini ve yazını önemli biçimde etkilemiştir. Diğer yüksek dağ ve tepeler, ilçenin kuzey doğusundaki ünlü "Yama Dağı" ile Ayranca, Leylektepe ve Kırankaya tepeleridir. Bunlardan başka 1500 metrenin üzerinde çok sayıda tepe bulunmaktadır.

Arazi son derece eğimlidir. Dere boylarındaki vadilerde ortalama yamaç eğimi % 55-60'a kadar çıkmaktadır. Yüksek kesimlerde ormanlık ve koruluk alan yok denecek kadar azdır. Arazinin eğimli ve çıplak olması doğal olarak etkili yağışlarda taşkınlara ve uzun dönemde de toprak kaymasına neden olmaktadır. Yayla ve yüksek plato görünümündeki düzlükler de önemli bir yer kaplar (özellikle Kurşunlu bucağı ve çevresindeki köyler, Basak, Saz ve Sarıcağız düzlükleri). Sulu tarım, genellikle yüksek tepeler arasındaki dere yataklarında bulunan sınırlı orandaki alanlarda yapılabilmektedir.

En önemli akarsuları, ilçenin hemen kıyısından geçen "Kuruçay" ile Yağca çayıdır. Bunlar ilkbahar aylarında coşmakta ancak yazla birlikte tekrar kurumaktadırlar. Bu akarsular boyunca güzel vadiler oluşmuştur.

b) Bitki Örtüsü

Genel olarak bozkır özellikleri gösterir. Yer yer meşe koruluklarına, dere boylarında kavaklıklara rastlanır. Eskiden Türkiye çapında incecik kabuklu, parmakla kırılabilen, "Hekimhan ketengömlek cevizi"yle ünlü olan ilçede şimdilerde, Malatya genelinde olduğu gibi, kayırsıcılık büyük gelişme göstermektedir.

c) İklim

Yöre, genellikle, yazları sıcak ve kuru, kışları kar yağışlı kara iklimi kuşağı içindedir. Denizden uzak ve yüksekte olması nedeniyle iklim serttir. Ancak, Karakaya baraj gölünün de etkisiyle bu sert iklimin son yıllarda yumuşadığı belirtilmektedir.

Yıllık sıcaklık ortalaması yaklaşık 13 (en yüksek 38, en düşük - 15 dolaylarında) derecedir. Ortalama yıllık yağış miktarı, Hekimhan'da 396.6 mm., Malatya'da ise, 387.4 mm.'dir. Rüzgar, yılın büyük bir bölümünde, genellikle de Batı, Kuzeybatı ve Güneybatı yönlerinden güçlü biçimde eser. Kışın fırtınalı gün sayısı da çoktur.

2. 1950'LERDE HEKİMHAN

İlçenin 1950'li yıllarda, madenciliğin başladığı dönemde, fiziksel durumu, toplumsal yaşam olanakları, toplumsal yapı ve ilişkiler düzeni, madenciliğin başlamasıyla birlikte neden olduğu ilk etkiler, bu başlık altında, o dönemi yaşayanlarla yapılan söyleşilerden alınan notlardan derlenip düzenlenerek özetlenmiştir.

A. Yerleşme, Altyapı ve Yaşam Koşulları

Araştırmamızın yapıldığı 1994 yılından 40 yıl kadar önce, 1950'li yıllarda Hekimhan ilçe merkezi, 400-450 "hane"den oluşan küçük bir yerleşim yeridir. Nüfusu da 3000 dolaylarındadır: 1955 nüfus sayımına göre, 3025; 1960 nüfus sayımına göre, 3546 (DİE, 1994:29). Köylerden ve çevreden göç alma olgusu yok denecek ölçülerdedir.

a) Yerleşim

İlçenin bugünkü mahalle yerleşimlerinden Taşbaşı ve Fatih mahallelerinde yoğun bir yerleşim dokusu vardır. Diğer mahallelerden bir bölümü yeni yeni konut yapımına sahne olmakta, bir bölümü ise bütünüyle boş arazi durumunda bulunmaktadır. Bugünküne oranla çok daha az düzeyde farklılaşmış, daha küçük ölçekli, dar ve ahşap dükkanlardan oluşan çarşı, "Taşhan"ın hemen çevresinde toplanmıştır.

Çarşıda bir kasap, demirciler, bakırcılar, marangozlar, kunduracılar, terziler, fırınlar bulunmaktadır.

Çarşı ve genel olarak ilçenin sokakları kışın çamur, yazın ise toz ve pislik içindedir. Çarşı içi, sertleşmiş toprak ve "Arnavut kaldırımı"yla kaplanmıştı. "Efendi Avcı" ve "Salih Bozkır" adlı belediye işçileri Çarşı Pınarı'ndan teneke kovalarla aldıkları suyla çarşı içini sulayarak az da olsa temizliği sağlamaya çalışırlar.

Kamu binası olarak, ahşap-kerpiç bir Hükümet konağı, belediye binası, jandarma karakolu, bir ilkokul, bir sağlık ocağı ve bir de yeni açılan ortaokul bulunmaktadır.

Kışın ilçe merkezinde oturan halk, yazın bağ ve bahçe evlerinde, ya da "Bostanbeği" adlı yöredeki yazlık bağevlerinde kalır. Yazın ilçe merkezinde yerel olmayan memurlar dışında kimse oturmaz. Binalar, genellikle kerpiç, taş ve ahşap, çatısız "düz dam"dır. Çivi, çimento, demir ve diğer yapı araç-gereçleri genellikle bilinmez.

Evlerin hemen hepsinde, avlu veya bahçede de olsa bağımsız mutfaklar bulunur. Yine evlerin çoğunda, özellikle eski kasaba evlerinde, odaların kendilerine özgü gömme banyoları (çok işlevli dolaplar) vardır. Bağımsız banyolu ev sayılıdır. Hiç banyosu bulunmayan evler de az değildir.

b) Altyapı, Ulaşım ve İletişim

İlçede kanalizasyon bulunmamaktadır. Atıklar ya açıkta akmakta ya da evlerin bahçelerinde, avlularında açılmış bulunan hela kuyularında biriktirilmektedir. Yaz gelince bu atıklar kuyulardan boşaltılır, kuruması için serilir, daha sonra da hayvan sırtında bahçelere taşınarak gübre olarak kullanılır.

İlçede içme suyu sıkıntısı yoktur. Bu gereksinim, Taşbaşı, Kalekapısı, Çarşı, Hasanağa, Galip Beğ, İmamın Pınarı ve Gümüşpınarı adlı pınarlardan sağlanmaktadır. Şebekeli içme suyu 1952 yılında "Zurbahan" dağında bulunan kaynaktan getirilmiştir. O günkü koşullarda sulama suyu da yeterlidir.

İlçe merkezi ve köylerinde elektrik yoktur. 1940'lı yıllar ve daha öncesinde, ilkel ocaklarda "kösseği" (yanmak üzere ocağa çatılmış odun) çatılarak aydınlatma ve ısıtma sağlanırdı. Evlerde soba yoktu. 1945 yılından sonra Samsun'dan hayvanlarla bazan da trenle getirilen gazyağı "çıra" adı verilen teneke "idare" lambalarında yakılarak aydınlanma gereksinimi için kullanıldı. 1954 yılında ilçede ilk petrol pompa istasyonu kurulur, ardından da 1963 yılında, ilçe elektriğe kavuşturulur.

İlçeyi Malatya ve Sivas'a bağlayan yollar ile diğer ilçelere ulaşım sağlayan yollar toprak-tesviye ve ham yol niteliğinde olup kışın geçilmesi zorlaşmaktadır. Köy yolları ise patikadır. Yolculuk yaya ya da hayvan sırtında yapılabilir. En güvenli yolculuk, o günün koşullarında

ulaşımında çok önemli bir paya sahip olan ve ilçeye 1938 yılında gelen demiryoludur.

Haberleşme aracı olarak en çok telgraf ve posta kullanılır. Man-yetolu telefon da kullanıma açıktır. İlk motorlu aracın ilçeye gelişi 1952'dedir. İlçenin ilk oteli, 1954'te açılmıştır.

İlçede motorlu araç yoktur. Taşıt olarak Belediye'ye ait bir at arabası bulunur. İlk motorlu araçlar 1952 yılında Hamza Cengiz adlı kişi ile iki ortağı tarafından 11.200 TL ödenerek getirtilen Austin ve İnter marka 3 adet yolcu otobüsüdür. Bu otobüsler Hekimhan-Malatya, Malatya-Sivas arası yolcu taşımacılığında kullanılır.

c) Sağlık Koşulları

Sağlık konusunda tam bir perişanlık egemendir. Halk arasında verem, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar ile diğer değişik hastalıklar, çocuklarda da çiçek ve kızamık gibi "ölümcül" hastalıklar yaygın olarak bulunmaktadır. Veremden ölenlerin sayısı azımsanamayacak düzeydedir. Sıtma salgınlarını önlemek ve "bit-pire" gibi zararlıların zararlarını önlemek için gezici ekipler tarafından DDT serpmeye çalışmaları yaygın olarak uygulanır.

İlçedeki tek "sıhhiye" halkın sağlığıyla yakından ilgilenmeye çalışır, ancak yeterli araç-gereç ve ilaç bulamadığı için başarısız olur. Halk, hastalıkların tedavisinde, sıkça "kocakarı" ilaçlarına, muskalara ve türbe ziyaretlerine başvurmaktadır.

B. Toplumsal Yapı

a) Nüfus ve Aile

1955 Genel Nüfus Sayımına göre İlçe merkezinin nüfusu 3025'tir. Doğum hızı yüksek olmasına karşın, salgın ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ölüm hızı da yüksektir. Dolayısıyla, 1950'den bu yana yapılan bütün sayımlarda beş yıllık artış oranlarının % 20'den daha yüksek gerçekleştiği Türkiye koşullarında, nüfusun genel artış hızı çok yüksek değildir (1955'ten 1960'a 5 yıllık değişim % 18 olarak gerçekleşmiştir). Bu dönemde ilçeye çevre köy ve kasabalardan göç olgusu yaşanmaması da bu sonuçta etken olmuş olabilir.

Aile, geniş ailedir. Ortalama 6-7 çocuk, anne-baba ve büyükanne-büyükbabadan biri veya birkaçı bir arada yaşamaktadır. Böylece ortalama "hanehalkı" büyüklüğü 10 dolayındadır. Aile, bütünüyle ataerkil bir yapıdadır. Bağ ve bahçecilikte bütün aile birlikte çalışır. Tarım dışı alanlarda ise genellikle "aile reisi" olarak baba çalışır. Ancak esnaf ve zanaatkarların işyerlerinde büyük oğlanlar da babalarına yardım

eder ya da başkalarının yanında kalfa-çırak olarak ücret karşılığı çalışır. Kadın ise tarım dışındaki alanlarda çalışma yaşamına girmemektedir.

Aileler genellikle bütün çocuklarına eğitim verdirme isteğindedirler. Özellikle çocuğunu "memur yapma" özlemi her ailede vardır. "Kız alıp verme" olayı genelde aynı "kabile" içinde gerçekleştirilir, böylece miras yoluyla arazilerin parçalanması önlenmek istenir.

b) Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Halk, gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Akrabalık ve komşuluk ilişkileri toplumsal yaşamın temelleridir. Yardımlaşma, özellikle imece yöntemi yaygın olarak uygulanır.

İlçe merkezi ve yakın köylerde "ağalık" kurumu yoktur. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin diğer yörelerinden ayrı olarak "ağalık" 1940'lı yıllarda bile bulunmamaktadır. Daha öncesinde ise egemen bir toplumsal yapı ögesi olmadığı anlaşılmaktadır.

İlçe merkezinde halk dilinde "kabile" adı verilen ve soy-köken olarak aynı kökenden gelen yakın akraba gruplarına (sülale) dayalı bir yapı vardır. Örneğin "kabile önderleri" önemli doğal-toplumsal liderlerdir. 1950'li yılların önde gelen kabileleri (Cızırıklar, Kalaycılar, Kalekahyalar, Garibağalar, Müftüler, Çavdarlar, Çavuşlar, Mutlular, Kalaylılar, İmamlar gibi), toplumsal ilişkilerdeki etkinliklerini, azalan ölçüde de olsa bugün de sürdürmektedirler.

Mekanda, gelir düzeylerine ya da toplumsal-ekonomik statüye göre bir farklılaşma görülmez. Bunun yerine, belki, "kabile" temeline dayalı bir farklılaşmadan söz edilebilir. Her kabile bazı açılardan ayrı bir topluluk gibidir. Kabileler arası ilişkiler sınırlıdır. Kabileleri dikey olarak kesen siyasal, ideolojik ayrımlar bulunmamaktadır. Bunu yaratacak bir toplumsal-ekonomik değişim de yoktur.

İlçede bulunan meslek gruplarından esnaf ve zanaatkarların bir kesimi ile memurlar, toplumsal-ekonomik statü olarak durumu en iyi olanlardır. Buna karşın tarım işçileri, çiftçiler geliri az olan ve "kıt kanaat" geçinen kesimlerdir. Ancak, ilçe genelinde çok büyük bir gelir dengesizliği yoktur, denilebilir. Geniş arazileri nedeniyle nüfuz ve etki sahibi kişiler yok denecek kadar azdır.

c) Eğitim

İlçe halkının okuma-yazma oranı çok düşük bir düzeydedir. Cumhuriyet döneminde İlçe merkezindeki ilk ilkokul 1928 yılında açılmıştır. Daha sonra da bazı büyük köylerde ilkokullar açılmıştır.

Bu ilkokulu bitiren parlak öğrenciler, çoğunlukla Akçadağ ilçesinde bulunan Köy Enstitüsünde yatılı olarak okumaktaydılar. Olanakları ölçüsünde çocuklarını Malatya ve Sivas'ta bulunan ortaokullara gönderen aileler de vardı. Köylerinde ilkokul bulunmayan aileler ise, çocuklarını ilçe merkezindeki tanıdıklarının yanına gönderirlerdi. İlçede ortaokul, 1949-50 öğretim yılında açılmıştır.

d) Halkbilim

Halk gelenek ve göreneklerine çok bağlıdır. Özellikle toplumsal törenlerle (sünnet, düğün, evlenme vb.) ilgili gelenekler özenle uygulanır.

Kız alma, kız verme olayı genelde aynı kabile içinde gerçekleştirilir. Böylece miras yoluyla arazilerin parçalanması önlenmiş olur. Başlık parası az da olsa varlığını sürdürür. Başlığın dışında, oğlan tarafı, kızın erkek kardeşine "Kardeş yolu", amcasına "Emmi yolu", dayısına da "Dayı yolu" adıyla değişik oranlarda para öder ya da düğün öncesi ziyaret ederek "çulunu çiğner", hoşnutluğunu ister.

Düğünler "üç gün üç gece" sürer, eğlence için önemli gerekçelerdir. Gelin atla götürülür, ortaoyunu, "tura", "sinsin" gibi oyunlar oynanır. Cirit ve güreş yarışmaları yapılır. Ancak düğün yapmak "çok para" ister ve maddi olanaklar elvermediği için evlenmek çok zordur. Çocuklarını evlendirecek olanlar, genellikle, arazilerinden bir bölümünü satmak zorunda kalırlar.

Erkek çocuklarının sünnetinde "kirvelik" kurumu canlılığını korur. Sünnetlerde davetliler için "Sünnet Aşı" pişirilir.

Halkoyunları kültürü oldukça zengindir. Yaygın oyunlar, Üç ayak, Halay, Ağırlama, Tek Ayak, Arakesme, Sinsin ve Tura'dır.

Kadın giyiminde genç kız ve gelinlerle daha yaşlı kadınlar arasında ayırım yapılır. Genç kız ve gelinler, "Peşli kutu" adı verilen "üç etekli", yandan yırtmaçlı, omuzdan ayağa inen, yakaları çiçek desenleriyle süslü ve yakalı elbise giyerler. Diğer kadınlar ise, "çit" kumaşından yapılmış aynı boyda bir elbise giyerler. Bazıları da alta "şalvar", üste "işlik", onun üzerine de yelek yeğlerler. Başa ise, "tülbent", "fes" ya da "poşu" sarılır.

Erkek giyiminde, alt kısımda koyun yününden eğrilmiş, ceviz boyasıyla boyanmış ve dokunmuş, pantolon genişliğinde bir şalvar giyilir. Üste ise, işlik, yelek ve onların üzerine de "aba" giyilir. Başa kasket ya da yünden örme "papak" adı verilen bir tür kalpak takılır. Bele sarılan kuşak da erkek giyiminin bir parçasıdır.

Halkbilimde önemli bir öge de "inanma"lardır. Hekimhan'da, özellikle, gelinler, çocuklar, hayvanlar, ölüm, ve nazarla ilgili yöresel inanmalar yaşamadaki yerlerini korurlar. Ayrıca, yöresel "alkış" (dua) ve "kargış"lar (beddua), yeminler, bilmece, mani ve ninniler, ağıtlar ve masallar da toplumsal yaşamın parçasıdır. Hekimhan, Sadık Baba, Kul Sevindik, Esiri ve Aşık Pervane gibi ünlü ozanlar da yetiştirmiştir.

e) Boş Zaman Uğraşları ve Eğlence

Eğlence yaşamının kendine özgü özellikleri vardır. Genelde kahvehanelerde vakit geçirilir. Ancak bu pek de ucuz bir vakit geçirme yöntemi değildir. Çünkü çay, 1950'lerde yeni yeni alışılmaya başlanan "lüks" sayılabilecek bir "ikram"dır. Kış günlerinde evlerde toplanılarak

"cönk" ya da "cenk" kitapları okunur. Kadınlar da kendi aralarında toplanarak oynayıp eğlenir. Kuşkusuz düğünler en önemli eğlenme vesilesi olma özelliğine sahiptir.

Radyo, televizyon, sinema ve gazete yoktur. İlk radyo 1950'lerin sonunda getirilerek Belediye binasına kurulur, haber saatlerinde açılarak bütün ilçeye "ajanslar" dinletilir. İlk "seyyar sinema" 1955 yılında gelir. Halk arasında "Tiyatura" denilen "gezici kumpanya"lar 1950'li yıllarda ilçeye gelip kahvehanelerde halka şarkı ve dans gösterileri yaparlar.

C. Ekonomik Durum

Tarıma elverişli alanın azlığı, "memur" olma olanaklarının çok kısıtlı oluşu, ticaret ve imalat sektörlerinin de istenen gelişmeyi göstermeyişi, halkın geçim sıkıntısı içinde yaşamasına neden olur.

Büyük çoğunluk, kendi tüketimi için tarım (özellikle bahçecilik ve tahıl üretimi) yapmaktadır. Yazlık bahçe-evlerde sebze ve meyve yetiştirilir. Pazar için alım gücü olmadığından genelde üretilenler yazın yenir, kış için ise kurutulup saklanır. Pazar için üretim yapılmadığından sebze ve meyve çarşıda pek bulunmaz. Sebze ve meyve üretiminin bir kısmı da çevre ilçe ve köylerde tahılla takas edilir.

Tarımda en önemli uğraşı alanı tahıl üretimi ve dut yetiştiriciliğidir. Arazinin elverişsiz oluşu ve ilkel tarımsal uygulamalar (karasaban gibi) kullanılışı gibi nedenlerle tahıl üretiminde ancak "bire karşı 3-4"

oranında karşılık alınabilmektedir. Üretimin önemli bir bölümü evde tüketilir.

Tarım dışındaki önemli geçim kaynaklarından birisi de, mevsimlik işçi olarak "dışarı"ya gitmektir. Çalışmak için gidilen yerlerin başında Çukurova ve İzmir gelmektedir. Çevre ilçe ve köylere gidenler de vardır.

Diğer geçim kaynaklarından birisi de, çok yaygın olmamakla birlikte hayvancılıktır. Hanelerin büyük bir çoğunluğunun en azından 3-4 küçükbaş veya 1 büyükbaş hayvanı bulunmaktadır. Kıl keçisi, sığır ve koyunda yerli ırklar vardır. Ayrıca kümes hayvancılığına da rastlanır.

Meyvecilikte dut yetiştiriciliği önemli bir yer tutmaktadır. Dut pekmezi, dut pestili, kesmece, kuru dut, kuru duttan yapılan "döğmeç", temel gıdalar arasında yer almaktadır. Ayrıca, dut ve dut ürünleri, Sivas'ın köylerine götürülerek arpa ve buğdayla takas edilerek tahıl gereksinimi de karşılanır. Kayısıcılık, herkesin kendi kayısı gereksinimini karşılayacak düzeydedir.

Belirli bir dönem denenmiş tarımsal yöntemlerden birisi de Pancar üretimidir. Ancak arazinin verimsizliği ve yetersizliği nedeniyle bundan vazgeçilmiştir. Tütün üretimi de yine aynı nedenlerle bırakılmıştır.

İlçede haşhaş üretimi, yasaklandığı yıl olan 1968'e kadar devam eder. Genel kanı, bu konuda tam bir başarı sağlandığı yönündedir. Yasaklanmasaydı bugünkü kayısıcılığa eşdeğer bir geçim kaynağı olabileceğini söyleyenler çoktur. Haşhaş, kıraç arazide yetiştiği için

ilçeye uyum sağlamış ve halka iyi bir gelir sağlamıştır. Yağından, tohumundan, koza ve saplarından ayrı ayrı yararlanma olanağı bulunur. Ancak haşhaş yağına devlet ofisinin tüccardan çok daha düşük fiyat vermesi kaçakçılığa neden olur.

Başlıca gıda tüketim maddeleri, kurutulmuş sebze ve meyveler, tarhana, bulgur, salça, un, turşu, dut pekmezi, dut pestili, ceviz, peynir, yoğurt ve yağdır. Erişte çorbası ve pilavı, ayranlı çorba, tarhana çorbası ve bulgur pilavı başlıca yemeklerdir.

Un ve bulgur en temel besin maddeleridir. Bulgur, imece yöntemiyle, "sohu-soku" denilen taş havanlarda ağaç tokmaklarla dövülerek kepeğinden ayrılır, daha sonra da el taşlarıyla öğütülür. Un ise, Sarıbaş Değirmeni, Akdeğirmen, Zurbahan Değirmeni, İndeğirmeni adlı değirmenlerde öğütülmektedir. Motor gücüyle çalışan ilk değirmen, 1950'li yılların sonlarına doğru ilçeye girmiştir.

İlçe merkezinde eskiden beri kasap bulunmaktadır. Ancak et alacak parayı bulmak sorundur. Olanağı bulunanlar yazın kasaptan et alırlar, kışın da güzden yaptıkları kavurmayı yerler. Köylerde ise genellikle dini bayramlarda et yenir.

İlçede birkaç lokanta ile 4-5 fırın da bulunur. Bu fırınlar günde ortalama 300-400 ekmeğe satar. Köylerde yaşayan halk için "çarşı ekmeği" diye adlandırılan fırın ekmeği, lüks bir gıda, hatta "ekmeğe katık"tır.

Çarşıda sebze ve meyve satılık olarak pek bulunmaz. Üreticiler, ürettikleri sebze ve meyvenin büyük bir bölümünü kendileri tüketirler, kalanını da ya kurutarak kışa saklarlar ya da Kangal'ın köylerinde tahılla takas ederler.

Çarşıda esnafılık yapanların durumu da pek parlak sayılmaz. Örneğin, 1944 ve 1945 yıllarında Sümerbank tarafından ilçeye tahsis edilen "çit" ve "pazen" gibi dokumaların bedellerini ödeyemeyen Sümerbank üyesi tüccarlar, malı alamazlar. Kahveci esnafı ise, kış boyunca veresiye yazar, 500-600 gibi rakamlara ulaşan alacağını tahsil edemeyince de "bağırıp-çağırır ve kahrından veresiye defterini yırtıp atar".

1941-1942-1943 yıllarında çok büyük kıtlık olayı yaşanmıştır. Halk çok perişan ve sefildir. Arpa ekmeği ve darı ekmeği bulmak bile zor olduğundan ot bile yenmiştir. Bu nedenle de "42'nin kıtlığı" sözü "darbimesel" olarak söylenir.

D. Maden İşletmeciliğinin Başlaması ve İlk Etkiler

a) İşletmeciliğin Başlaması

Hekimhan'da demir madeni işletmeciliğinden önce kurşun madeni işletmeciliği deneyimi yaşanmıştır. Bugün Kuluncak ilçesi sınırları içinde bulunan Bicir ve Alvar köylerinde çıkarılan maden Hekimhan tren istasyonuna iletilmekte buradan da vagonlarla istenilen yerlere

gönderilmekteydi. Ancak bu işletmeciliğe kısa süre sonra çeşitli nedenlerle son verildi.

Demir madeni, 1940'larda MTA tarafından uzun araştırmalar sonucu bulunmuştur. Ancak değişik nedenlerle işletmeye açılmamıştır. Daha sonra ise, 1957 yılında Bilgin-Bilfer A.Ş adlı özel şirket tarafından Karakuz ve Deveci'de bulunan demir cevheri yatakları işletmeye açılır.

Bu ocaklardan "açık maden ocağı işletmeciliği" yoluyla, ilkel yöntemlerle ve kol gücüyle çıkartılan ham demir cevheri, şirkete ait kamyonlarla tren istasyonuna getirilmekte, buradan da işçiler tarafından kürekle vagonlara yüklenerek işlenmek üzere Karabük fabrikalarına gönderilmektedir. O günün koşullarında oldukça iyi sayılabilecek (500.000 ton dolaylarında ortalama yıllık) üretim ve sevkiyat yapılabilmektedir.

b) Maden İşletmeciliğinin İlçeye İlk Genel Etkileri

İşletmeciliğin ilk yıllarında toplam olarak 200 dolaylarında işçi (mevsimlere, yıllara ve iş oylumuna göre değişken olarak) çalıştırılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu sayıda artış gözlenmiştir. O yılların iş ve çalışma yaşamı koşulları, işsizliğin boyutları ve geçim zorlukları değerlendirildiğinde 500 "hane"yi aşmayan bir kasabada 200 dolayında insanın (bunların büyük bir çoğunluğu ilçe merkezindedir) doğrudan iş olanağına kavuşması azımsanamayacak bir rakamdır. Yaklaşık olarak üç "hane"den birisinin bir bireyi burada iş bulmuş

demektir. Bu durum, ilçe halkının iş bulma amacıyla dışarıya olan göçünü büyük ölçüde durdurur.

1960 ve 1970'li yıllarda doğrudan yaratılan bu iş olanakları yanında, kasabadaki genel hareketliliğin artışı nedeniyle esnaf ve tüccarın iş oylumu artar. Özellikle, ilçe merkezinde akaryakıt tüketimi başlar, çalışan kamyonların bakım, onarım ve yedek parça gereksinimlerini karşılamak üzere küçük de olsa "sanayi çarşısı" niteliğinde bir "meydan" oluşma yolundadır. Lokantacı, bakkal ve fırıncı esnafının işlerine canlılık gelir. İlçeye şirketin çeşitli işlerini görmek üzere gelip gidenlerin sayısı çoğalınca bir de otel açılır.

Maden nakliyesinde kullanılan kamyonlarda çalışmak üzere birçok kasabalı şoförlüğü öğrenir, bunların bir kesimi daha sonraki yıllarda şirketin tanıdığı olanaklarla kamyon sahibi de olurlar. Ayrıca, maden işletmeciliği için gerekli olan bazı altyapı çalışmalarının (yol, su, elektrik gibi) ilçenin belirli kesimlerinde ve 20 yıla yayılan bir zaman süresince aşama aşama gerçekleştirilmesi, aynı zamanda ilçenin altyapı ağının geliştirilmesine de katkı yapar. İlçeye elektrik ilk kez, Bilfer şirketinin kendi gereksinimini de karşılamak üzere, Belediyeye işbirliği yapması sonucu getirilir.

Bütün bunların yanında, 20 yıl kadar süren özel sektör elinde maden işletmeciliğinin, ilçenin, çok yavaş da olsa dışa açılmasını, dışarıdan teknik bilgi ve beceri girişini ve kültürel alışverişi hızlandırdığını söylemek gerekir.

VI

**TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK
İŞLETMELERİ,
HEKİMHAN MADENLERİ MÜESSESESİ
(TDÇİ-HMM)**

Demir madeni, endüstride çok yaygın kullanım alanı olan temel girdilerden biridir. Malatya-Hekimhan'da bulunan ve 1956-1977 yılları arasında özel sektör tarafından işletilen zengin demir yataklarını, 1978 yılındaki kamulaştırma sonrası işletmek üzere Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri (TDÇİ) Genel Müdürlüğüne bağlı olarak Hekimhan Madenleri Müessesesi (HMM) Müdürlüğü kurulmuştur. İşletme, kurulduğu günden bu yana ilçenin yaşamına yoğun biçimde girmiş, ilçeye özdeşleşmiş ve ilçedeki toplumsal değişmeye çok değişik açılardan katkılarda bulunmuştur. Bu bölümde, önce kısaca demir madeni ve önemi konusuna değinildikten sonra, Hekimhan Madenleri Müessesesi, kuruluşu, örgütlenişi, çalışanları, ilçe ekonomisine katkıları gibi bütün boyutlarıyla inceleme konusu yapılmıştır.

1. DEMİR MADENİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Çağımızda insan yaşamında ve ülkelerin ekonomik kalkınma ve gelişmelerinde endüstrileşmenin önemi açıktır. Son 150-200 yıldır, endüstrileşme, insanoğlunun yaşam biçimini ve yaşam ortamını değiştirip dönüştüren, toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamda devrimlere yol açan ana etmenlerden birisi durumuna gelmiştir.

Endüstrileşmeyi olanaklı kılan temel kesimlerden birisi de demir-çelik kesimidir. Birçok endüstri dalına temel girdileri, bu kesim sağlamaktadır. Bu kesimin ana hammadde girdilerinin başında ise demir cevheri gelir. Demir cevheri, belirli ortamlarda ısıtıldığında kendisinden "metal demir" üretilen mineral bir maddedir (TDCİ, 1990:15).

Doğal biçimiyle ocaktan çıkarılmış, hiçbir işleme alınmamış demir cevherine "tüvenan cevher" adı verilir. Altı mm. ya da daha büyük parçalar içeren cevhere "parça cevher", altı mm.'den küçük parçalardan oluşan cevhere de "toz cevher" denir. Doğal olarak çıkarıldıktan sonra zenginleştirme kuruluşlarında işlenerek elde edilen demir ürünlerine ise "konstantre" cevher adı verilmektedir. Dünyada bilinen minerallerin büyük bir bölümü demir içerir. Ancak demir "tenörü" açısından "yeterli" olan ve demirin ekonomik olarak elde edilebileceği altı tür mineral bulunur: Hematit, Manyetit, Götit, Limonit, Siderit ve Prit (HMM, 1989:16).

Demir madeni, cevher kütlelerinin büyüklüğüne, yapısına ve yüzeye yakınlığına bağlı olarak açık ya da kapalı işletme yöntemlerinden birisi kullanılarak işletilebilir. İnce ve derine dalmış cevher kütleleri için kapalı işletme yöntemi uygulanır. Ancak cevher yataklarının çoğunluğu yüzeye yakın olduklarından açık işletme yöntemiyle işletilirler. Açık işletme yönteminde üretim maliyetleri, kapalı yöntemle göre çok daha düşük olarak gerçekleşir. Demir madeni işletmeciliğinde genellikle açık yöntem uygulanır.

Dünya demir cevheri rezervleri, 350 milyar ton dolaylarındadır. Küresel demir üretim oylumu 1 milyar "ton/yıl"dır. Küresel tüketim ise 900 milyon "ton/yıl" düzeylerindedir (HMM, 1993:2). Dünyada demir-çelik endüstrisinde önde gelen ülkeler, Rusya, Japonya, ABD, Çin ve Almanya'dır (TDÇİ, 1990:1).

Ülkemizin demir madeni açısından durumuna bakarsak, hem zengin, hem de yoksul olduğunu görürüz. Demir madeni, kullanıma hazır durumda bulunup bulunmama biçimine göre ikiye ayrılmaktadır: kullanıma hazır, "yüksek tenörlü-direkt şarjlık" demir cevheri ve kullanıma hazır olmayan, zenginleştirilmeye-işlenmeye gereksinim gösteren "düşük tenörlü" demir cevheri.

Ülkemiz ilk kümedeki demir cevheri bakımından yoksul sayılmaktadır: bilinen rezervi 75 milyon ton dolaylarındadır. Bunun yaklaşık yarısı Sivas-Divriği'de bulunur. Hekimhan- Deveci "limonitleri"

tükenmek üzeredir. Ülkemizin yıllık üretim oylumu ise 6 milyon ton/yıl dolaylarındadır. Bu durumda ülkemizin bilinen rezervleri, yakın bir gelecekte tükenmiş olacaktır. Böyle bir sonuç düşünöldüğünde, Demir Çelik fabrikalarımızın gereksinim duyacağı cevher açığıını kapatmak için iki seçenek bulunmaktadır: demir cevheri dışalımını ya da zengini olduğumuz "düşük tenörlü-zenginleştirilmesi gerekli" cevher yataklarının değerlendirilmesi (HMM, 1989:12).

Kuşkusuz, ekonomik bağımsızlığın korunması ve varolan öz kaynakların değerlendirilmesi açılarından bakıldığında ikinci seçeneğin önemi ortaya çıkmaktadır. Toplam işletilebilir, zenginleştirilebilir "düşük tenörlü" demir cevheri rezervimiz 962 milyon ton'dur. Bunun yaklaşık % 78'i Hekimhan yöresinde bulunur (HMM, 1993:4). Ülkemizde bugüne değin, "düşük tenörlü" demir cevheri yataklarından pek yararlanılmamıştır.

2. HEKİMHAN DEMİR MADENİ YATAKLARI

Hekimhan demir yatakları, Doğu Anadolu bölgesinde, Malatya-Hekimhan ilçesi sınırları içerisinde üç ayrı bölgede yer alır (Harita 2). Bunlar, Deveci, Karakuz ve Hasançelebi demir yataklarıdır (HMM, 1989:15-26).

A. Deveci Yatakları

İlçe merkezinin 19 km kuzeydoğusunda, Deveci köyü yakınlarındadır. Ocağa, geniş bir stablize yol ile ulaşım sağlanmaktadır. Çalışma alanı, ilçeden yüksek ve oldukça engebelidir.

Deveci bölgesinde yataklar üç ayrı alanda yoğunlaşmıştır: Karamağara, Karatepe ve Karaköçek. Bölgedeki en önemli demir cevheri türü "siderit"tir. "Siderit"in oksitleşmesi sonucu "limonit" türü de oluşmuştur.

Bölgedeki 51 milyon tonluk sideritin en uygun kullanım biçiminin belirlenmesi için yaptırılan "fizibilite" çalışmasında, bu cevherin doğrudan fabrikalara gönderilerek "sinter" işleminde kullanılabileceği ya da kalsine (zenginleştirme) edildikten sonra fabrikalara gönderilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca, siderit, mangan da içerdiği için, mangan gereksinimi bulunan demir-çelik fabrikalarına bu amaçla da gönderilebilecektir.

B. Karakuz Yatakları

Karakuz yatakları, ilçe merkezinin 24 km. kuzeybatısında bulunmaktadır. Ulaşım, stablize bir yolla sağlanır. Yatak, 17.5 milyon ton rezerve sahiptir. 1988-1990 yıllarında İTÜ'ye yaptırılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, Karakuz cevherlerinin zenginleştirilebileceği ortaya konmuştur (HMM, 1989:19).

C. Hasançelebi Yatakları

Bu yataklar, ilçe merkezinin 20 km. kuzeyinde Hasançelebi kasabası yakınlarındadır. Genellikle "düşük tenörlü manyetit" türü demir cevherinden oluşur. Toplam olarak 685 milyon tonluk rezervi vardır. Hasançelebi cevherleri için de çalışmalar yapılmış ve "pelet-zenginleştirme" tesisleri kurularak zenginleştirilip kullanılabilceği anlaşılmıştır. Ancak pahalı bir tasarım olduğu gerekçesiyle çalışma yapılmamaktadır.

Görüldüğu gibi, Hekimhan demir yatakları ölkemiz ekonomisinin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. "Doğrudan kullanılabilir" (direkt şarjlık) demir cevheri rezervlerimizin tükenmekte oluşu, "düşük tenörlü-zenginleştirilmesi gerekli" cevhere sahip olan Hekimhan yataklarını gündeme getirmektedir. Şu anda ölkemizdeki "düşük tenörlü" rezervlerin % 78'i Hekimhan'da bulunmaktadır. Yakın bir gelecekte ulusal ekonomide doğacak olan demir cevheri açığı kapatabilmek için Hekimhan madenlerinin işlenip zenginleştirilerek fabrikalara gönderilmesi en uygun seçenek olarak öne çıkacaktır. Ancak yörede henüz bir zenginleştirme tesisi kurulamamıştır.

D. Hekimhan'da Demir Madencililiğinin Tarihsel Gelişimi

Yörede ilk kez demir cevheri varlığından sözeden bir İtalyan bilim adamı olan M. Poldini'dir. Daha sonra 1950'li yıllarda Maden Tetkik ve

Arama Enstitüsü, yörede düzenli biçimde çalışmaya başlamıştır. Bu arada özel sektör 1956 yılında maden çıkarma işlemine başlamış ve bu etkinliklerini Deveci ve Karakuz ocaklarında 1977 yılına kadar sürdürmüştür. (HMM, 1993:2)

1978 yılında 2172 Sayılı Yasayla Deveci ve Karakuz yatakları kamulaştırılmış ve işletilmesi görevi, 30.10.1978 tarih ve 7/16699 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğüne (TDÇİ) verilmiştir. TDÇİ Yönetim Kurulu, 1979 yılında TDÇİ Genel Müdürlüğüne bağlı olarak "Hekimhan Madenleri Müessesesi"nin (HMM) kurulmasına karar vermiştir.

Yöredeki yataklardan, 1956-1976 yılları arasında özel sektör tarafından toplam olarak 4.5 milyon ton cevher üretimi yapılmış ve demir-çelik fabrikalarına gönderilmiştir. Hekimhan Madenleri Müessesesi ise, 1979 yılından 1993 sonuna kadar yaklaşık 7 milyon cevher üretimi yapmıştır (HMM, 1993:3).

3. İŞLETMENİN ÖRGÜTLENİŞİ VE ETKİNLİKLERİ

1978 yılında kamulaştırılan Hekimhan demir yataklarının devlet eliyle işletilmesi için, bir "iktisadi devlet teşekkülü" olan Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri (TDÇİ)ne bağlı olarak Hekimhan Madenleri Müessesesi kurulmuştur. Tüzel kişiliğe sahip olan işletmenin örgütlenme biçimi ve etkinlikleri aşağıda özetlenmiştir.

A. İşletmenin Kuruluş, Örgütleniş ve Yerleşimi

Hekimhan Madenleri Müessesesi (HMM), Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri (TDCİ) Yönetim Kurulunun 19.4.1979 tarih ve 20-680 sayılı kararı ile tüzel kişiliğe sahip, 30 milyon sermayeli olarak kurulmuştur. İşletme, Kuruluş işlemlerini kısa sürede tamamlayarak Hasançelebi merkezli olmak üzere 1979'da etkinliklerini başlatmıştır. İşletmenin merkezi, 2.3.1984 tarihinde Hekimhan ilçe merkezine taşınmış ve sermayesi 18 milyara çıkarılmıştır.

TDCİ'ne bağlı diğer "müessese"ler, Karabük, İskenderun ve Divriği'dir. TDCİ'nin yönetim ve örgütlenmesi Çizim 1'de gösterilmiştir. HMM işletmesinin yönetim ve örgütlenmesi tipik bir devlet işletmesi ya da KİT yönetimini andırmaktadır. En tepede yürütücü konumda bir "Müessese müdürü" bulunur. Müdürün hemen altında, biri işletmelerden sorumlu-"teknik", diğeri de çalışanlarla ilişkiler, mali ve ticari ilişkilerden sorumlu-"idari", olmak üzere iki müdür yardımcısı vardır. İşletmeye bağlı beş ana etkinlik birimi, müdür yardımcılarının denetim ve gözetimi altında ve birim müdürlerinin yürütümü altında çalışmalarını sürdürür.

Ayrıca Müessese müdürüne doğrudan bağlı olarak çalışma yapan destek ve danışmanlık birimleri de (Savunma Sekreterliği, Müşavir Avukatlık gibi) vardır. İşletmenin karar organı ise, Müessese müdürü,

müdür yardımcıları, başhukuk müşaviri ile bir birim müdüründen oluşan beş kişilik "Yönetim Komitesi"dir (Çizim 2).

İşletme, ilçe merkezinde önemli bir yere oturmaktadır. İşletmenin yönetim merkezi, "sosyal tesisler" ve eklentileri, misafirhanesi, bakım ve onarım atelyeleri ve eklentileri, işletmeye ait kamu konutları ve kapalı spor salonunu içine alan "işletme ana yerleşim alanı", ilçenin Karşıyaka mahallesinde ve Malatya-Sivas ana karayolunun kenarında, Sivas yönüne doğru konumlanmış durumdadır. İlçenin bu bölgesinin görünümü, işletmeye ait çok katlı binalar ve çevre düzenlemesi ile değişikliğe uğramış ve güzelleşmiştir. Merkezdeki bu yerleşimde yaklaşık 150 kişi çalışmakta ve konutlarda da yaklaşık 200 kişi yaşamaktadır.

İşletmenin Hasaңcelebi kasabasında da bir yerleşimi vardır. Burada "prefabrik" kamu konutları, atelyeler ve depolar bulunur. Deveci Ocağındaki üretim çalışmaları için ise, bir iş makinaları atelyesi, bir işçi merkezi ve "idari" bina yapılmıştır. Deveci bölgesinde yaklaşık 150 kişi çalışmaktadır. İşletmenin etkinliklerini sürdürdüğü bir diğer alan İstasyon bölgesidir. İlçenin batı bölümünde, Kuruçay kenarında bulunan İstasyonun çevresinde geniş bir alan, işletmenin cevher stokları yapabilmesi, cevher kırma ve eleme işlemleri ve cevherin vagonlara yüklenmesi gibi işlemler için işletme tarafından kullanılmaktadır. Burada da yaklaşık 100 kişi çalışır.

B. İşletmenin Etkinlikleri

a) Üretim Etkinlikleri

İşletmenin en önemli etkinliği, Deveci maden ocaklarında açık işletme, "basamak" yöntemi ile yaptığı cevher üretimidir. Toprağın yüzeye çok yakın katmanlarındaki demir cevheri, üzerindeki örtü kaldırıldıktan sonra açığa çıkarılmakta ve kamyonlarla ilçe merkezine, oradan da kırma-eleme işlemlerinden sonra demiryoluyla demir-çelik fabrikalarına gönderilmektedir (HMM, 1989:27).

Cevher üretimi, delme ve patlatma yapılarak ve iş makinaları ile sökülerek yapılmaktadır. Ocaklarda basamak genişliği 10, basamak yüksekliği ise, 12 metredir. Patlayıcı madde olarak "amonyum nitrat", "kabsül" ve dinamit kullanılır.

Patlatılan cevher, dozerler ile kürünüp yükleyicilere yüklenerek ocaktan çıkarılır. Daha sonra kamyonlara yüklenerek 19 km'lik stablize ve engebeli bir yolu izleyerek ilçe merkezindeki İstasyon bölgesine nakledilir. Bütün bu işlemler için yeterli sayıda dozer, greyder, yükleyici, delici-kazıcı ve dev kaya kamyonları bulunmaktadır.

Kamyonlarla İstasyon işyerine getirilen cevher, burada bulunan kırma-eleme düzeneğinde kırılıp elenerek bitişiğinde bulunan depolama alanlarına, buradan da vagonlara yüklenip demiryoluyla Karabük, Ereğli

ve İskenderun fabrikalarına gönderilir. Yıllık ortalama cevher üretim miktarı yaklaşık olarak 700.000 ton dolaylarındadır.

b) İşletmenin Tasarımları (Projeleri)

İşletme, varolan demir yataklarının daha verimli duruma getirilmesi ya da daha etkin ve verimli biçimde sevkiyat yapılabilmesi için üç önemli tasarım yaptırmıştır. Bunlar, Karakuz Demir Cevherini Zenginleştirme, Deveci Sideritleri Kalsinasyon ve Deveci-Karakısık Yol Yapımı tasarımlarıdır. Bunlardan ilk iki tasarım, henüz hiç uygulamaya konamamıştır. Karakuz tasarımı, Karakuz demir yataklarından çıkarılacak cevherin işlenerek yoğunlaştırılmasına (tenörünün yükseltilerek konsantre duruma getirilmesine) yöneliktir. Deveci Sideritleri Kalsinasyon Tasarımı da, yine cevherin zenginleştirilmesini amaçlayan bir çalışmadır (HMM, 1993:4)).

Bu tasarımların gerçekleştirilmesi durumunda kullanıma hazır, kaliteli cevher üretiminde önemli artışlar olacağından ülke ekonomisine de bu ölçüde katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca yörede iş olanakları artacak ve ekonomik canlanma yaşanacaktır. Yapılan kestirimlere göre, bu iki tasarımın gerçekleşmesi durumunda kurulacak tesislerde yaklaşık 5.000 kişiye iş olanağı yaratılacaktır (HMM, 1993:5).

Deveci-Karakısık yol ve yükleme istasyonu yapımı, 1992'de başlatılmış ve 1993'te bitirilmesi gerekirken henüz tamamlanamamıştır. Bu çalışmanın tamamlanması durumunda Deveci cevherlerinin

nakliyesinde etkinlik ve verimlilik sağlanacaktır. Şu anda kullanılan yolda kışın ulaşım güçlüğü yaşanmaktadır. Yeni çalışmayla, yol kısalıp engebeler azalacağından maliyetlerde de azalma sağlanacaktır.

Ayrıca, cevherin vagonlara yüklenmesi işlemi ilçe merkezinde değil, ilçenin yaklaşık 6 km kuzeyinde yerleşim alanı dışında yapılacaktır. Böylece ilçe merkezinde kirliliğe yol açan kırma-eleme tesisi ve depolama alanları ilçe dışına taşınacak, kamyonların da İlçeye girmesine gerek kalmayacaktır. Bu tasarımın tamamlanması, yalnızca ekonomik ve teknik açılardan değil, aynı zamanda çevre sorunlarının azaltılması açısından da gereklidir.

4. ÇALIŞANLAR

İşletme, yukarıda sayılan etkinliklerini çalışanları aracılığıyla yürütür. Çalışanlar, işletmenin en temel öğelerindendir. İşletmede çalışanlarla ilgili olarak ilk önce sayısal göstergelere bakmak gerekir.

A. Çalışanların Sayısal Durumu

1978 yılındaki kamulaştırmaya kadar, özel sektör yaklaşık 20 yıl boyunca değişen sayılarda (yıllara göre 150 ile 400 arasında) işçi ve görevli çalıştırmıştır. Ancak, bu dönemde, özellikle ilk yıllarda, çalışanların bir bölümünün toplumsal güvenceden yoksun, görel olarak çok düşük ücretlerle ve geçici olarak çalıştırıldığı belirtilmektedir.

30.4.1993 tarihinde İşletmede 91 memur (14 kadrolu, 77 sözleşmeli-kadrolu), 254 işçi (101 kadrolu, 153 geçici) olmak üzere, toplam 345 eylemli olarak çalışan bulunmaktadır (Çizelge 1).

İşletme, Bilfer A.Ş.'den 240 işçi devralmıştır. Kuruluş aşamasında çalışan sayısı 257'dir.

ÇİZELGE 1
1992 YILI SONU İTİBARIYLA
KADRO VE PERSONEL DURUMU

		S A Y I
K	MEMUR	17
A	SÖZLEŞMELİ MEMUR	126
D	T O P L A M	143
R	KADROLU İŞÇİ	283
O	GEÇİCİ İŞÇİ	153
	T O P L A M	436
GENEL TOPLAM		589
F	MEMUR	14
İ	SÖZLEŞMELİ MEMUR	77
İ	T O P L A M	91
L	KADROLU İŞÇİ	101
İ	GEÇİCİ İŞÇİ	153
	T O P L A M	254
GENEL TOPLAM		345

Kaynak: TDÇİ-HMM Brifing Dosyası, 1994.

İşçi sayısında 1989 yılına kadar çok büyük bir değişiklik olmamıştır. 1989 yılında işçi kadrosu sayısı 449'a, eylemli olarak çalışan işçi sayısı da 336'ya çıkmıştır. Bu yıldan sonra, emekli olanlar nedeniyle işçi sayısı azalmıştır.

1994 Nisan ayında işçi kadrosu sayısı 428, eylemli çalışan sayısı ise 239'dur. Bunların yarından çoğu geçici işçi kadrosundadır. İşletmede çalışan memur sayısı 1980'den sonra sürekli olarak artış göstermiş ve 1993 yılında 85'e ulaşmıştır. 1979 yılından 1994 yılına kadar işletmeden emekli olanların sayısı, büyük çoğunluğu işçi olmak üzere, 230'a yaklaşmıştır (Çizelge 2).

ÇİZELGE 2
YILLARA GÖRE EMEKLİ SAYILARI

TARİH	İŞÇİ EMEKLİ SAYISI	MEMUR EMEKLİ SAYISI
31.12.1979	-	-
31.12.1980	-	-
31.12.1981	8	-
31.12.1982	5	-
31.12.1983	10	-
31.12.1984	18	2
31.12.1985	10	1
31.12.1986	23	2
31.12.1987	16	-
31.12.1988	20	1
31.12.1989	15	-
31.12.1990	15	-
31.12.1991	34	1
31.12.1992	25	-
31.12.1993	15	2
31.12.1994	8	1

Kaynak : TDCİ-HMM Brifing Dosyası.

İşletmede çalışanlar, hukuksal konumlarından başka açılardan da kümelendirilebilirler: İşletme içinde çalıştıkları birimlere göre, ya da yerel olup olmamalarına, "memleketlerine" göre.

İşletme içinde çalıştıkları birimlere göre işçilerin ve memurların dağılımı Çizelge 3'de gösterilmiştir. Buna göre en fazla işçi maden ocakları ve alanlarında çalışmaktadır. İşletmedeki memurların yaklaşık % 20'si (18 tane) mühendistir. Mühendislerin kendi işlerinde dağılımı ise yine aynı Çizelgede verilmiştir (Çizelge 3).

ÇİZELGE 3
ÇALIŞMA ALANLARINA GÖRE
İŞÇİ VE MEMURLARIN SAYILARI

		SAYI
İ Ş Ç İ	MADEN SAHASI	96
	SOSYAL HİZMETLER	37
	KORUMA HİZMETLERİ	19
	BAKIM-ONARIM İŞLERİ	78
	T O P L A M	230
M E M U R	MADEN MÜHENDİSİ	4
	ELEKTRİK MÜHENDİSİ	1
	JEOLOJİ MÜHENDİSİ	3
	MAKİNA MÜHENDİSİ	8
	İNŞAAT MÜHENDİSİ	1
	HARİTA MÜHENDİSİ	1
	DİĞER TEKNİK PERSONEL	4
DİĞER PERSONEL	69	
T O P L A M	91	
GENEL TOPLAM		321

Kaynak: TDÇİ-HMM Brifing Dosyası, 1994.

B. Çalışanların Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Durumları

Çalışanların eğitim düzeylerini, ekonomik ve toplumsal durumlarını belirleyebilmek amacıyla, çalışanlar arasından belirlediğimiz 50 kişilik bir örneklem üzerinde küçük bir araştırma uyguladık. Bu örnekte yer alanlara, eğitim düzeyleri, aile yapıları, gelir ve mülkiyet durumları, yaşam biçimleri ile işletmenin dünü ve geleceği konularında değişik sorular yöneltmek çalışanların genel durumları hakkında sonuçlara varmaya çalıştık.

Yaptığımız değerlendirmenin sonuçları aşağıda özetlenmiştir:

Çalışanların yarıya yakını ilkököl çıkışıdır. Diğer yarısının yaklaşık yarısı orta, kalan yarısı da yüksek öğrenimlidir. Memurlarda yüksek öğrenim oranı % 80'lere varmaktadır (Çizelge 4).

Çalışanların ortalama aile büyüklükleri (hane halkı sayıları) 5'ten az yüksektir. Ailelerindeki birey sayısı 6'dan çok olanların oranı azımsanamayacak düzeydedir: % 22. (Çizelge 5).

Çalışanların gelir düzeylerine gelince, İşletmenin çalışanlara ödediği ücretler, ilçede "gıpta" duyulacak düzeyde "dolgun"dur. Bu nedenle, ilçe koşullarında, Demir-çelik'te çalışmak, özellikle de işçi olmak özenilen bir konum ve bir ayrıcalıktır. 1994 yılı başında, işletmede görev yapan orta düzeyli bir memurun maaşı, diğer kamu

kurum ve kuruluşlarında (diğer KİK ve İDT'ler dışında) memur olarak görev yapan aynı durum ve düzeye sahip bir memurun maaşının yaklaşık iki katıdır. İşçilerin aldıkları ücretler daha da dolgundur. Ayrıca işçilere parasal ve parasal olmayan çeşitli yan olanaklar da sağlanmaktadır.

Bu durum Demir-çelik çalışanlarının toplumsal ve ekonomik konumlarını doğal olarak büyük ölçüde etkilemektedir. İlçe koşullarında "çok yüksek" olarak nitelenen bu gelir düzeyi, çalışanların yaşamında görece bir rahatlama yaratmış ve onlara daha fazla tüketebilme ve biriktirimlerde bulunarak ileriye yönelik kişisel ve aileye ait yatırımlara dönüştürme olanağı sağlamıştır. Tüketim düzeyinin yükselmesi ve çeşitlenmesi, ilçede tüketime sunulan mal ve hizmetlerin de artması ve çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu durum, ilçede görece bir ekonomik canlılık yaşanmasının nedenleri arasında sayılmaktadır.

Çalışanların % 40'ı, ayrıca kayıısıcılıktan ek gelir sağlamaktadırlar (Çizelge 6). Çalışanlardan oturdukları evin mülkiyetine sahip olanların oranı % 34'tür (Çizelge 7). Kendine ait otomobili olanların oranı da yüksek sayılabilir: % 60 (Çizelge 8). Çalışanların çoğunluğu, alışverişlerini "genellikle" ilçe merkezinde yapmaktadırlar. Alışverişlerini "genellikle" Malatya'da yapanların oranı da azımsanamayacak düzeydedir (Çizelge 9).

ÇİZELGE 4
ÖĞRENİM DURUMU

	İLKOKUL		ORTAOKUL		YÜKSEK		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
SÖZLEŞMELİ MEMUR			3		12		15	30
KADROLU İŞÇİ	13		5				18	36
GEÇİCİ İŞÇİ	11		6				17	34
TOPLAM	24	48	14	28	12	24	50	100

ÇİZELGE 5
ORTALAMA AİLE BÜYÜKLÜĞÜ

	4'DEN AZ		4 KİŞİ		5 KİŞİ		6 KİŞİ		6'DAN FAZLA		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
MEMUR	1		5		6		2		1		15	30
KADROLU İŞÇİ			4		5		4		5		18	36
GEÇİCİ İŞÇİ	2		4		2		4		5		17	34
TOPLAM	3	6	13	26	13	26	10	20	11	22	50	100

ÇİZELGE 6
EK GELİR DURUMU

	KAYISICILIK YAPANLAR		BAŞKA HİÇBİR EK GELİRİ OLMAYAN		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
MEMUR	6		9		15	30
KADROLU İŞÇİ	7		11		18	36
GEÇİCİ İŞÇİ	7		10		17	34
TOPLAM	20	40	30	60	50	100

ÇİZELGE 7
OTURULAN KONUTUN DURUMU

	KENDİSİNİN		KAMU KONUTU		KİRA		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
MEMUR	2		11		2		15	30
KADROLU İŞÇİ	10		2		6		18	36
GEÇİCİ İŞÇİ	5		2		10		17	34
TOPLAM	17	34	15	30	18	36	50	100

ÇİZELGE 8
OTOMOBİL SAHİPLİĞİ

	KENDİSİNE VEYA AİLESİNE AİT OTOMOBİLİ OLAN		OTOMOBİLİ OLMAYANLAR		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
MEMUR	10		5		15	30
KADROLU İŞÇİ	11		7		18	36
GEÇİCİ İŞÇİ	9		8		17	34
TOPLAM	30	60	20	40	50	100

ÇİZELGE 9
ÇOĞUNLUKLA ALIŞVERİŞ YAPILAN YER

	HEKİMHAN		MALATYA		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
MEMUR	6		9		15	30
KADROLU İŞÇİ	14		4		18	36
GEÇİCİ İŞÇİ	12		5		17	34
TOPLAM	32	64	18	36	50	100

Çalışanların tümü, işletmenin ilçenin ekonomik ve toplumsal gelişmesine çok büyük katkı yaptığı görüşünde birleşmektedirler. Bu katkının özellikle kamulaştırmadan sonra arttığı da ilçedeki genel kanıdır. Kamu işletmeciliğinin ilçenin kaderini değiştirdiğini belirten çalışanlar, özelleştirmeye karşıdırlar.

İşletmenin "sosyal tesisler"inde bulunan kitaplık ve yabancı dil dersliği gibi kültürel olanaklar, çalışanların yararlanmasına sunulmaktadır. İşletmenin "sosyal tesisleri", çalışanların toplu yemek, nişan, sünnet, düğün vb. toplumsal törenleri için kullanılabilir. İşletmenin kapalı spor salonu, hem çalışanlara, hem de ilçedeki öğrenci ve gençlere spor olanağı sunmaktadır. Ayrıca, işletme, 1985 yılında "Hekimhan Demir-Çelik Spor Kulübü" adıyla bir de spor kulübü kurmuştur. Kulüp, değişik dallarda etkinlik göstermekle birlikte futbola ağırlık vermektedir. 1994 yılında futbol takımı Malatya Birinci Amatör Kümesinde Hekimhan ilçesi adına top koşturmaktadır.

C. Çalışanların Örgütlenmesi (Sendika Etkinlikleri)

İşletmede çalışanlar örgütlenmiş durumdadırlar. İlçede Türkiye Maden İşçileri Sendikasının şubesi vardır. İşverenle varılan uzlaşma sonucu iki yıllık dönemleri kapsayan Toplu İş Sözleşmeleriyle işçilere parasal ve parasal olmayan olanaklar sağlanmaktadır. Sendika, sözleşmeyle

sağlanan hak ve olanakların uygulanması için işletme yönetimi katında girişimlerde bulunur.

Sendika, çalışma barışının ve iş dirlik ve düzenliğinin korunması için de çaba harcamaktadır. Çalışmalarını başlattığı günden bu yana sendika, işçi-işveren ilişkileri konusunda önemli işlevler üstlenmiş ve işletmede uyumlu bir iş ortamı yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Sendika hakkında ilçedeki genel kanı da olumludur.

D. İşletmenin İlçe Ekonomisine Katkıları

İşletme, yaptığı etkinliklerle ilçe ekonomisine doğrudan ve dolaylı sayısız katkılarda bulunmaktadır. İşletmenin mali çizelgeieri son yıllarda "zarar"ı göstermektedir. Bunun nedeni, işletmenin akılcı bir biçimde yönetilememesi, verimliliğin düşüklüğü ya da çalışanların gereksiz biçimde çok olması gibi nesnel gerekçeler değildir. Temel neden, işletmenin ürününün fiyatının ekonomik yasaların işleyişi sonucu işletme yöneticilerince değil, Genel Merkezdeki yönetsel karar süreçleri ile belirleniyor oluşudur. İşletmenin bağlı bulunduğu TDÇİ Genel Müdürlüğü, bir işletmesinden (Hekimhan) diğerine (Karabük ya da İskenderun) satılan demir cevherinin fiyatını kendisi belirlemektedir.

İşletme varlığıyla dolaylı olarak birçok katkıda bulunduğu ilçe ekonomisine doğrudan para akımı sağlamaktadır. Özellikle işçi ve memura ödenen aylıklarla, ilçedeki kuruluşlar ve esnafa verilen ihaleler sonucunda ilçe ekonomisine yüklü oranlarda para girer. Örneğin, 1993

yılında işçi ve memurlara aylık yaklaşık 5 milyar TL ödenmektedir. İlçedeki dört akaryakıt istasyonundan, değeri 10 milyar TL'na yaklaşan miktarda akaryakıt satın alınmıştır. İlçede örgütlü "Taşıyıcılar Kooperatifi"ne yaptırılan "Deveci Ocağı-İstasyon işyeri" arası cevher taşımacılığı işi için ise, 15 milyarı aşkın para ödenmiştir.

5. İŞLETMENİN GELECEĞİ

Ülkemizde esen özelleştirme rüzgarları, demir-çelik kesimini de etkilemiştir. TDCİ, işletmelerinin zarar ettiği varsayımından yola çıkarak özelleştirilmelerini istemektedir. Özelleştirmeye hazırlık ve ilk adım olarak da Hekimhan işletmesi, Divriği işletmesi ile yönetsel olarak A.Ş statüsünde birleştirilmiştir.

Yüksek Planlama Kurulu, 1 Eylül 1993 tarihli kararıyla Divriği Madenleri Müessesesi ile Hekimhan Madenleri Müessesesini birleştirerek merkezi Divriği olmak üzere Divriği-Hekimhan Madencilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketini kurmuştur. Bu şirket TDCİ'nin bağlı ortaklığı olacaktır. Yeni konumuyla Hekimhan işletmesi, Divriği merkezli şirketin bir işletme müdürlüğü olarak örgütlenecektir.

Hekimhan yöresi demir cevheri yataklarının ülkemiz endüstrisi açısından önemi bu bölümün başlarında anlatılmıştı. İşletmenin yöneticileri ile ilçenin önde gelen yöneticileri ve toplumsal önderleri, alınan bu son karar ile başlayan yeni süreçte, ilçedeki yatakların ve madencilik deneyiminin, ülkenin ve ülke endüstrisinin çıkarları ile ilçe

ekonomisinin yararı açısından olumlu biçimde değerlendirilemeyeceği kuşkusunu taşımaktadırlar.

Bu kuşku, yalnızca özelleştirmeye karşı olmaktan kaynaklanmamaktadır. Divriği ile birlikte düşünülerek Özelleştirme kapsamına alınmasının işletmenin sahip olduğu yatakların gereği gibi değerlendirilememesine yol açacağı düşünülmektedir. Divriği'nin tükenmekte olan rezervlerine karşın, Hekimhan'ın ülkemizde alması bulunmayan zengin yatakları bulunmaktadır. Bu yatakların ulusal ekonomiye en verimli biçimde katkıda bulunabilmesi ve ülkemizin demir-çelik hammaddesi gereksinimi bakımından dışa bağımlılığını azaltabilmesi için ilçeye, cevherin niteliğini yükseltecek olan "zenginleştirme" ve "pelet" tesisleri gibi yatırımların yapılması gereklidir. Yeni oluşumlar beklentisi içinde bu tür yatırımların unutulacağı ya da özel kesimin bu yatırımları yapmayacağı düşüncesi de, ilçede yaygın olan bir diğer kaygıdır.

Şirket yapılanmasına geçilmesiyle birlikte, işletmenin kadroları daraltılmış ve çalışanlar, başka kamu kurum ve kuruluşlarına geçmek için özendirilmeye başlanmıştır. İşletme müdürü, Enerji bakanlığında bir göreve atanmış, diğer üst düzey görevlilerin unvanları kaldırılarak bir bölümü Divriği'ye atanmışlardır. Tüzel kişiliği kaldırılan işletmenin birçok yetkisi ve girişim olanağı Divriği'ye aktarılmıştır.

İlçe genelinde ve çalışanların tümünde, özellikle işçilerde geleceğe yönelik karamsar bir hava vardır. Özelleştirme, işten çıkarmalar ve

kazanılmış haklarda gerilemeler getireceği korkusuyla istenmemektedir. Sendika bu konuda direniş göstermektedir. İlçe halkı, işletmenin kamu elinde, ilçenin toplumsal ve ekonomik gelişiminde önemli bir işlev üstlendiği noktasından yola çıkarak, demir ocaklarının yine kamu elinde ve yalnızca ekonomik anlamda kârı düşünmeyen bir yaklaşımla işletildiğinde, ilçenin gelecekteki gelişmesinde de önemli bir rol oynayacağına, özelleştirmenin ise belirsizlik getireceğine inanmaktadır.

VII

YÖREDE TOPLUMSAL DEĞİŞME

Bu bölümde, ülkemizin Doğu Anadolusunun batısında, her yönden geçiş bölgesi özellikleri gösteren bir İlçesinin, Hekimhan'ın yaşamından ve yaşam koşullarından, 1990 yılı başlarında çektiğimiz fotoğrafı yansıtmaya çalıştık. Böylece son 40 yılda yaşanan değişim ve demir madeni işletmeciliğinin bu değişim üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Nüfus artışından İlçenin fiziksel görünümüne, ekonomik yaşamdaki canlılıktan toplumsal örgütlenmeye kadar bir çok alanda Demir-Çelik İşletmelerinin etkisi ve toplumsal değişmeye katkısı açıkça gözlenmektedir.

1. NÜFUS VE ÖZELLİKLERİ

1955 Genel Nüfus Sayımına göre İlçe merkezinin nüfusu 3 025 iken 1990 sayımında 13 612'ye yükselmiştir. % 400'ü aşan böyle bir artış, Malatya İline bağlı diğer büyük İlçelerde yaşanan nüfus artışlarından daha yüksek orandadır (Çizelge 10).

ÇİZELGE 10
NÜFUS ARTIŞI YÖNÜNDEN İLÇENİN, İL'İN DİĞER ÖNEMLİ YERLEŞİM
BİRİMLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

YILLAR	HEKİMHAN	MALATYA	DARENDE	AKÇADAĞ	ARAPGİR
1955	3 035	68 000	6 591	4 552	6 431
1965	4 288				
1975	11 818				
1985	11 579				
1990	13 612	280 000	11 488	10 835	10 420

Kaynak : DIE, 1994.

İlçeye bağlı kasaba ve köylerin nüfusları Çizelge 11'de verilmiştir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında (Çizelge 12), oldukça genç bir nüfus yapısı (yarıdan fazlası 25 yaşın altında) göze çarpar. Hanehalkı yerleşim büyüklüğü (Çizelge 13) incelendiğinde toplam hanehalkı sayısının 2 216, ortalama hanehalkı büyüklüğünün ise yaklaşık 5,5 olduğu anlaşılmaktadır.

ÇİZELGE 11
İLÇENİN MÜLKİ İDARİ BİRİMLERİNE GÖRE NÜFUS DAĞILIMI
(Köylere ve Beldelere Göre Nüfus:1990)

İDARİ BİRİMİN ADI	N Ü F U S		
	TOPLAM	ERKEK	KADIN
Hekimhan İlçe Merkezi	13 612	7 335	6 277
Aksütlü	233	127	106
Aşağısazlıca	410	211	199
Ballıkaya	417	213	204
Başkavak	175	85	90
Beykent	153	84	69
Boğazgören	249	113	136
Çanakpınar	161	68	93
Çulhalu	370	194	176
Dereköy	63	37	26
Deveci	140	93	47
Dumlu	247	124	123
Dursunlu	534	257	277
Güvenç	213	110	103
Güzelyurt (B)	4 500	2 313	2 187
Hacılar	251	115	136
Hasançelebi (B)	1 984	1 022	962
Haydaroğlu	303	159	144
İğdır	384	184	200
İşikli	104	47	57
Karaçayır	476	214	262
Karaköçek	316	167	149
Kavacık	98	48	50
Kirmanlı (B)	2 671	1 362	1 309
Kocaözü (B)	1 773	881	892
Koşar	123	60	63
Kozdere	264	126	138
Mollaibrahim	253	136	117
Salıcık	242	125	117
Sarıköz	830	407	423
Uğurlu	177	87	90
Yağca	252	135	117
Yayladan	860	445	415
Yeşilpınar	402	189	213
T O P L A M	33 240	17 273	15 967

Kaynak: DİE, 1994.

ÇİZELGE 12
İLÇEDE YAŞ GRUPLARINA GÖRE NÜFUS DAĞILIMI:1990

YAŞ GRUBU	ERKEK	KADIN	TOPLAM
00-04	560	502	1 062
05-09	717	681	1 398
10-14	849	779	1 628
15-19	918	751	1 669
20-24	754	710	1 464
25-29	820	611	1 431
30-34	630	441	1 071
35-39	492	369	861
40-44	420	318	738
45-49	300	273	573
50-54	228	204	432
55-59	203	179	382
60-64	183	164	347
65-69	95	107	202
70-74	65	63	128
75-79	36	41	77
80-84	25	47	72
85 +	19	28	47
BİLİNMEYEN	21	9	30
TOPLAM	7 335	6 277	13 612

Kaynak : DİE, 1994.

ÇİZELGE 13

HANEHALKI BÜYÜKLÜĞÜ: 1990

TOPLAM HANEHALKI SAYISI		2 216
TOPLAM YERLEŞİK NÜFUS		12 096
H A N E H A L K I B Ü Y Ü K L Ü Ğ Ü	1	77
	2	158
	3	222
	4	371
	5	359
	6	310
	7	423
	8	105
	9	65
	10 +	126

Kaynak : DİE, 1994.

2. YERLEŞME VE KONUT

İlçede yapılaşma, giderek artan bir hızla sürmektedir. Bir yandan artan nüfus, öte yandan çevre köy ve kasabalardan gelenlerin neden olduğu göç olgusu, konut gereksinimini de hızla artırmıştır.

1960'lı yıllarda Taşhan çevresi ile İstasyon arasındaki doğrultuda yer alan dar bir kuşakta odaklanmış bulunan yerleşim, izleyen yıllarda önce Yücekaya eteklerine doğru, sağlıksız, altyapısız ve kaçak koşullarda yapılmış konutlarla genişlemiş, daha sonra 1980'li yıllarda ise, o dönemde ilçenin kenarından geçecek biçimde "çevre yolu" olarak tasarlanmış bulunan Malatya-Sivas ana karayolunun iki yanına ve yakın kesimlerine yayılarak gelişmesini sürdürmüştür.

Hekimhan, 1960'larda 2-3 mahalleden oluşan küçük bir kasaba iken, oluşan ve eklenen yeni yerleşmelerle gelişip büyümüş ve 1990 yılı başlarında 7 mahalleden oluşan büyükçe bir kasabaya dönüşmüştür. 1994 yılında ise, varolan mahallelerdeki nüfus yoğunlaşması ve genişleme nedeniyle ortaya çıkan yönetimsel güçlükler ve imar planındaki genişleme gerekçe gösterilerek mahallelerin sınırları yeniden düzenlenmiş ve mahalle sayısı 12'ye çıkarılmıştır.

İlçe merkezinde 3300 dolayında konut bulunmaktadır. Bu rakamın yaklaşık % 10'u kamu konutudur. Bu konutlar (Belediye "sosyal konutları" ile "afet evleri" dışında), çoğunlukla ilçenin "en iyi" yerlerinde ve "en iyi-en gözde" konutları arasındadır. Kamu binaları genellikle merkezi yerlerde yoğunlaşmıştır.

Eski yerleşim bölgelerindeki evlerin çoğu, ahşap, kerpiç ve çoğunlukla sağlık koşullarına uygun olmayan, depreme dayanıksız yapılardan oluşur. Buralarda yerleşim de çok düzensizdir. Engebeli arazi üzerinde

önce evler rastgele yapılmış, daha sonra altyapı götürülmeye çalışılmıştır.

Yeni oluşan yerleşim yerleri ise görece daha düzenlidir. Ancak buralarda da, kenarlara, çevreye doğru gidildikçe düzensiz yapılaşma görülmektedir. İlçenin içinden geçen Sivas-Malatya karayolunun kuzey yakasında (Bağyolu mahallesinde) kayıısıcılığın başlamasından sonra yeni bir yerleşim düzeni gelişmiştir: değişik büyüklüklerdeki kayısı bahçeleri ve köşelerinde küçük "yazlık bağevleri". Bu mahallede bahçesi ve evi olanların genellikle ilçe merkezinde de "kışlık" evleri bulunur.

Son 7-8 yılda, İlçenin geleneksel olarak ekonomik ve toplumsal yaşamının merkezi olan ana caddesinin (Sivas-Malatya Caddesi ya da "eski" Sivas-Malatya yolu) iki yanı boyunca ve Yeni mahalle ile Karşıyaka mahallesinde, yer yer çok katlı binalar, artan kamu görevlilerinin konut gereksinimlerini karşılamak üzere yapılmıştır. Bunların birçoğu Yurtdışında çalışan işçiler tarafından yatırım aracı olarak düşünülerek yaptırılmıştır.

Sayıları azımsanamayacak düzeydeki kamu konutlarına ve hızla çoğalan özel yapılaşmaya karşın ilçedeki konut açığı kapatılabilmiş değildir. Bu nedenle konut kiralari ilçe koşullarında oldukça yüksek düzeydedir.

3. ULAŞIM VE ALTYAPI

Bu bölümde, ilçenin yol, içme suyu, haberleşme, enerji ve kanalizasyon gibi temel fiziksel altyapı ve ulaşım olanakları yönünden durumu incelenmiştir.

A. Yol Durumu

a) Karayolları

Daha önce de belirtildiği gibi, ilçe merkezinden Malatya-Sivas ana karayolu geçmektedir. Bu yol, ilçeyi, Malatya'ya, Sivas'a, Sivas üzerinden de Yozgat ve Ankara'ya bağlar. İlçe merkezinden Malatya 80, Sivas 163 ve Ankara 605 km uzaklıktadır. Bu yolun Malatya yönü 1986, Sivas yönü ise 1989 yılında asfalt olarak hizmete sunulmuştur.

İlçeden Ankara yönüne günlük olarak otobüs seferi yapılır. Malatya'ya her gün 8 otobüs ve 20 dolayında da midibüs gider gelir. Sivas yönüne ise, günlük olarak 6-7 midibüs sefer yapmaktadır. İlçe merkezinden yapılan bu gidiş-gelişler dışında, kasaba ve köylerden de Malatya il merkezine gidip gelen otobüs, midibüs ve minibüsler vardır. Bu yolculukların bir bölümü, ilçe merkezi ve kasaba belediyelerine ait kamu araçlarıyla yapılır. İlçe, diğer bütün ilçelere asfalt karayolu ile bağlıdır.

b) Köy Yolları

İlçe merkezinin köyleriyle olan bağlantısı genelde ölçünü düşük yollar aracılığıyla sağlanır. Buna karşın, yolu olmayan köy ya da mezra yoktur. Ancak bu yolların büyük bir kesiminde, yağışlı günlerde ulaşım çok güç koşullarda yapılabilir ya da hiç yapılamaz.

Dört kasaba ile 5 köyün yolu asfalttır. Bunun dışında kalan yolların uzunluğu ve nitelikleri şöyledir:

Stablize (kumlanmış - kışa dayanıklı - görece nitelikli yol): 125 km.

Toprak tesviye (kumlanmamış, düzeltilmiş, toprak yol): 275 km.

Ham yol (kumlanmamış, düzeltilmemiş, kışın çok zor geçit veren yol): 497 km.

Toplam köy yolu yolu ağı: 897 km.

Bu yollardan 17 km'lik Deveci grubu yolu (Maden yolu), asfalt olmamakla birlikte oldukça geniş ve yüksek ölçünlü bir yoldur. Yapımı, bakım ve onarımını, Demir-çelik işletmesinin üstlendiği bu yoldan 8 köy ile bu köylerin mezraları, belli ölçülerde yararlanmaktadırlar.

Köylerin büyük bir bölümünde halkın çoğunluğu, köy tüzel kişiliğine ait ya da köyde yaşayanlarca işletilen bir veya birden çok otobüs, minibüs ya da midibüslerle ilçe merkezine ya da Malatya'ya ulaşım sağlar. Kurşunlu bucağı ve bağlı köyler ile Kirmanlı beldesi ve çevresindeki köylerin taşıtları, yol durumunun daha uygun olması nedeniyle günlük olarak Malatya yönüne gidiş-geliş yaparlar. Buraların

her türlü ekonomik ve toplumsal bağlantılarının da Malatya ile olduğunu söylemek yanlış olmaz.

c) Demiryolu

Demiryolu, ilçeye 1930'lu yıllarda gelmiştir. Malatya'yı, Sivas'a ve Ankara'ya bağlayan bu demiryolu, hem yolcu taşımacılığında, hem de ham demir cevherinin İskenderun ve Karabük Demir-Çelik fabrikalarına gönderilmesinde kullanılmaktadır.

İlçeden günlük olarak dört yolcu treni (ikisi Ankara, ikisi Malatya yönüne) geçer. Günlük ortalama yolcu sayısı 80 dolaylarındadır. İlçeden geçen yük treni sayısı ise 27'dir. Bunlardan üçü, bütünüyle, Hekimhan'dan demir-çelik fabrikalarına cevher taşınması için yapılan seferlerdir. Günlük ortalama 1500 ton demir cevheri, İskenderun, Karabük ve Ereğli'ye gönderilmektedir.

Bunlardan başka, ticari taksiler ve özel otolar giderek artan oranda günlük ulaşımda kullanılmaya başlanmıştır. İlçe merkezinde sayıları 20'yi aşan kayıtlı ticari taksi vardır.

B. Haberleşme ve Enerji

ilçe genelindeki telefon sayısı (1994 ortası rakamlarıyla) dört bini aşmış durumdadır. İlçe merkezinde şehirler ve uluslararası tam otomatik telefon görüşmeleri 1986'da kurulan 500 hat kapasiteli santral ile

başlamıştır. Daha sonra yapılan eklemelerle bu santral, 1968 hat kapasitesine ulaştırılmıştır. Yine de yetersizlik söz konusu olup telefon sırası bekleyen 55 abone bulunmaktadır.

Köylerle olan telefon görüşmeleri yağışlı ve fırtınalı havalarda güçlkle sağlanabilmekte, hatların onarımı da ulaşım güçlükleri nedeni ile çok zor olmaktadır.

İlçe merkezi, kasabalar ile bazı yakın, dışa açık ve büyük köylerde TRT-TV yayınları yanında özel TV kanallarının yayınlarının büyük çoğunluğu da izlenir. Ancak köylerin çoğunluğunda yalnızca TRT1-TV yayınları izlenebilmektedir.

Aydınlanma konusuna gelince, ilçeye elektrik, 1963 yılında, özel maden işletmesinin katkılarıyla getirilmiştir. 1975'e kadar "jeneratör" aracılığıyla sağlanan elektrik enerjisi, o yılda Keban "enterkonnekte" sistemine bağlanmıştır. İlçede şu anda, elektrik götürülmeyen yerleşim yeri kalmamıştır. Ancak kötü hava koşullarında, köylerde daha uzun süreli ve daha sık olmak üzere ilçe genelinde elektrik kesilmeleri yaşanmaktadır. Bu durum, halkın ev ve işyerlerinde kullanmakta olduğu elektrikli araç ve gereçlerin zaman zaman bozulmasına yol açmaktadır.

C. İçme Suyu

İlçe merkezinde içme suyu, Zurbahan kaynak suyu ile Kuruçay üzerinde kazılmış bulunan "keson" kuyudan sağlanır ve Yücekaya eteklerindeki

su deposunda birleştirilerek şebekeli biçimde kullanıcılara dağıtılır. Su tüketimi saniyede yaklaşık 60 litredir. Bunun yaklaşık 45 litrelik bölümü "keson" kuyudan pompajla, geri kalan 15 litrelik bölümü ise Zurbahan kaynak suyundan "cazibe"yle elde edilerek borularla depoya getirilir.

Büyük bir olasılıkla kuyu suyunun sızıntı ile karışması ve yeterli klorlama yapılmaması gibi nedenlerle, içme suyunun sürekli olarak "Malatya Halk Sağlığı Laboratuvarı"nda yaptırılan çözümlerinde, zaman zaman sağlık koşullarına uymayan sonuçlar çıkabilmektedir. En sık karşılaşılan uygunsuzluk, "kolibasili" oranlarının insan sağlığına zararlı düzeylere çıkmasıdır. Ayrıca önümüzdeki yıllarda, içme suyunun yetersiz kalacağı kestirilmektedir.

Kasabalar ile beş köyde içme suyu şebekeli olarak bütün evlere ulaştırılmaktadır. Diğer köylerden 34 tanesinde yeterli düzeyde ve sağlıklı içme suyu, köyün değişik yerlerinde yapılmış olan çeşmelerden sağlanır. Geri kalan 21 köyün içme suyu ise çeşmelerden ya da akarsulardan, ya yetersiz ya da sağlıklı biçimde sağlanabilmektedir.

D. Kanalizasyon

İlçe merkezinde kanalizasyon ağı bulunmaktadır. Bu ağ, 1986 yılında Belediye tarafından İller Bankası aracılığıyla yaptırılmıştır. Ancak hızlı konutlaşma nedeniyle daha üzerinden 10 yıl geçmeden yetersiz durumda kalmıştır. Budaklı ve Karadere mahalleleri ile "bağevleri"nde

kanalizasyon ağı yoktur. Buralarda "foseptik" çukurları yöntemi kullanılmakta ya da atıklar açıktan derelere verilmektedir.

Kuruçay yakınlarında atıkların tutulup toplandığı geniş havuzlar "arıtma tesisi" işlevini görmek üzere yaptırılmıştır.

Hasançelebi kasabası ile Ballıkaya köyünde projeli olarak yapılmış ve bütün yerleşimi kapsayan kanalizasyon ağları vardır. Bunun dışında 4 yerleşim yerinde kanalizasyon şebekesi yapım çalışmaları sürmektedir.

4. EKONOMİK YAŞAM

A. Tarım ve Hayvancılık

Demir-Çelik işletmelerindeki istihdam olanaklarına ve büyük ölçüde buna koşut olarak gelişen ticari yaşama karşın, ilçenin, oransal olarak en önemli gelir ve geçim kaynağı hala tarım ve hayvancılıktır. Yaklaşık olarak ilçe genelinde nüfusun % 60'ı, ilçe merkezinde ise % 25'i birincil olarak tarımdan geçimini kazanmaktadır. Ancak özellikle kayıısıcılık, ek gelir kaynağı olarak, birincil uğraşı tarım olmayan çoğu aile tarafından benimsenmiş durumdadır.

İlçe genelinde kayıısıcılık giderek yaygınlaşmaktadır. 1993 yılında 25 bin ton kayısı üretilmiştir. Başlıca diğer ürünlere ilişkin bilgiler ile arazinin yapısı ve kullanım biçimine ilişkin bilgiler Çizelge 14'de verilmiştir.

İlçede, 19.615'i koyun, 2.010'u keçi ve 10.225'i sığır olmak üzere 30.000'i aşkın büyük ve küçükbaş hayvan varlığı bulunmaktadır.

ÇİZELGE 14
ARAZİ KULLANIM DURUMU VE TARIMSAL ÜRETİM

ARAZİ DURUMU		
Toplam Arazi.....:	1 786 865	Dekar
Ekilen Tarla.....:	269 070	"
Nadas.....:	155 680	"
Bağ-Bahçe.....:	68 000	"
Çayır ve Otlak.....:	130 000	"
Sebzelik.....:	700	"
Koruluk.....:	22 050	"
Sulu Arazi.....:	60 620	"
Diğer Arazi.....:	1 080 035	"

TARIMSAL ÜRETİM		
<u>Cins</u>	<u>Ekilen Alan</u>	<u>Üretim Miktarı</u>
Buğday	85 000 Dekar	12 750 Ton
Arpa	23 000 "	3 680 "
Nohut	5 200 "	624 "
Fasulye	140 "	196 "
Mercimek	50 "	4 "
Patates	500 "	1 250 "

<u>BAĞ-BAHÇE</u>	<u>VERİME YATMIŞ VERİME YATMAMIŞ</u>		<u>ÜRETİM MİKTARI</u>
	<u>AĞAÇ SAYISI</u>	<u>AĞAÇ SAYISI</u>	
Kayısı	322 500	350 000	7 000 Ton
Ceviz	226 040	14 000	651 "
Armut	263 000	12 000	263 "
Elma	24 000	5 400	735 "
Üzüm	3 800	---	760 "

Kaynak: Hekimhan Kaymakamlığı, İlçe Brifing Dosyası, 1994.

B. Ticaret ve İşletmecilik

Özellikle son 5-6 yıldan bu yana (ana karayolunun asfaltlanmasından sonra) ticari yaşam çok canlanmıştır. İletişim ve ulaşım olanaklarının da hızla artması sonucu kasaba, ülke genelindeki iç pazarla bütünleşme yolundadır. Neredeyse her türlü tüketim malı ilçedeki işyerleri ve marketlerde bulunabilmektedir. Kuşkusuz, bu durumun ortaya çıkmasında Demir-çelik işletmesinin katkısı yadsınamayacak düzeydedir.

a) İş Yerleri

İlçede irili ufaklı toplam işyeri sayısı 600'ü aşmış durumdadır. Bu işyerlerinde, yaklaşık 1500 kişi çalışmaktadır.

b) Tuğla Fabrikası

İlçede yerleşmelerin bitim noktasında, Malatya-Sivas ana karayolunun kenarında ve Malatya yönünde, mülkiyeti İl Özel İdaresi'ne ait, ancak özel kesim tarafından kiralanarak işletilen bir tuğla fabrikası vardır. 1988'de İl Özel İdaresi tarafından kurulan fabrikada üretilen tuğlalar çevre il ve ilçelere satılmaktadır. Günlük üretim düzeyi, 70.000 tuğla dolaylarındadır. Burada, çoğu dışarıdan gelen 180-200 dolayında işçi çalışmaktadır.

c) Bankacılık

İlçede üç banka şubesi bulunmaktadır. Bunlardan T.C Ziraat Bankası, ilçeye 1960'lı yıllarda kurulmuş en köklü bankadır. İlçedeki ekonomik gelişmeye koştur olarak, 1975 yılında Türkiye İş Bankası, 1980'de de Türkiye Halk Bankası, ilçedeki şubelerini açmışlardır.

d) Vergi Durumu

İlçede bağımsız Vergi Dairesi yoktur. Kaymakamlık-Malmüdürlüğü bünyesindeki Vergi Dairesince, 1993 yılında ilçede yürütülen her türlü ekonomik etkinliğin değerlendirilmesi sonucu, 38.749.571.000. TL vergi "tahakkuk" ettirilmiştir. Ancak, bu miktarın 20.537.533. TL'si "tahsil" edilebilmiştir. Tahsilatın tahakkuka oranı % 58'dir. Bu oranın düşüklüğünün en önemli nedeni, en büyük vergi "mükellefi" olan Demir-Çelik işletmesinin 10 milyarı aşan vergi borcunu ödeyememesidir.

e) "Cuma Pazarı"

İlçenin ana caddesinde Cuma günleri "Cuma Pazarı" kurulmaktadır. Bu pazar nedeniyle cuma günleri ilçede yaşam canlanmakta ve mal, para, hizmet ve insan akımları yoğunlaşmaktadır. Köylerden gelenler, haftalık alışverişlerini büyük ölçüde bu pazarda yaparlar.

f) Tüccar-köylü İlişkileri

1960'lı ve 1970'li yıllarda tipik olarak görülen, hatta 1980'li yılların sonlarına kadar devam eden "uzmanlaşmamış-farklılaşmamış dükkan" tipi (köylüye ne gerekiyorsa onu satabilen ya da bulabilen, gerektiğinde köylüye faizli ya da faizsiz borç para veren işyeri ve esnaf) artık yavaş yavaş dönüşmekte ve belli bir mal ve hizmet sunumunda uzmanlaşan, iç mekanları yeniden düzenlenmiş işyerleri ve mağazaların sayısı çoğalmaktadır.

C. Kooperatifçilik

İlçedeki en önemli kooperatifler, ilçenin gelir kaynakları arasında en ön sıralarda olan ekonomik etkinlikler alanında kurulmuşlardır: maden taşımacılığı ve kayısı üreticiliği.

İlçede madencilik çalışmalarında gerekli olan taşımacılık işi nedeniyle kamyon sahibi olanların giderek arttığını belirtmiştik. Kamyoncular, demir ocaklarının kamulaştırılmasından sonra 1984 yılında örgütlenerek "Sınırlı-Sorumlu 8 Nolu Hekimhan Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi"ni kurmuşlardır. Başlangıçta 11 üyesi bulunan kooperatif, 1993 yılında 51 üyeden oluşmaktadır.

Varlığı, bütünüyle maden taşımacılığına bağlı olan kooperatif, her yıl yapılan "cevher nakliyesi taşıma ihalesi"ne katılmakta ve genellikle

kazanmaktadır. Üyeler, kooperatif ertkinliklerinden genel olarak hoşnutturlar.

İlçe genelinde üye sayısı en çok olan ve bu sayıyı giderek artıran kooperatif, merkezi Malatya'da bulunan "Kayısı Birlik"e bağlı "Hekimhan Kayısı Tarım Satış Kooperatifi"dir.

Bunların dışında, değişik adlarla örgütlenmiş kredi, kefalet, tüketim ve dayanışma amaçlı kooperatifler bulunmaktadır. İlçede, yukarıda özetlenen kooperatifçilik ile bir önceki bölümde değinilen sendikacılık etkinliklerinin gelişmesinin, genel toplumsal ve siyasi bilinci yükseltici bir etki yaptığını söyleyebiliriz.

5. EĞİTİM VE KÜLTÜR

Toplumsal değişimin göstergelerinden birisi de eğitim ve kültür yaşamındaki gelişmelerdir. İlçede, bu alandaki gelişmeler son yıllarda hızlanmakta, genel eğitim ve kültür düzeyi yükselmektedir. Hekimhan, çevre il ve ilçelerde, okumaya ve "çocuk okutup adam etme"ye çok düşkün bir yöre olarak nitelenmektedir.

A. Okuma-Yazma Oranı

Cumhuriyet'in İlanından sonra yeni Abece ile eğitim ve öğretim, ilk kez ilçe merkezindeki Sakarya ilkokulu ile 11 köy ilkokulunda başlatılmıştır. 1930'lu yıllarda %10 dolaylarında olan okuma-yazma

oranı 1994 yılında % 90'lara ulaşmıştır. Ancak bu oran, yerleşim yerlerinin durumuna, cinsiyete ve yaşa göre değişmektedir.

B. İlköğretim

1993-1994 öğretim yılında, ilçe genelinde, 108 ilkokulda (bir bölümü ilköğretim okuluna dönüştürülmüştür) ilköğretim etkinlikleri sürdürülmektedir. Bu okullarda, 183 kadrolu ve 37 vekil olmak üzere toplam 220 öğretmen, 4180 öğrenciye eğitim ve öğretim vermektedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 19'dur. Bu rakamın düşük olmasının ana nedeni, köy ilkokullarının bir bölümünde çok düşük sayıda öğrenci bulunmasıdır. Altı haneli Dikili köyü dışında, okulu bulunmayan köy yoktur. Öte yandan, öğrenci yetersizliği nedeniyle altı tane okul kapalı bulunmaktadır.

C. Ortaöğretim

İlçede ilk ortaokul, 1949 yılında açılmıştır. 1993-1994 öğretim yılında, ilçe genelinde, 3 genel Lise (biri ilçe merkezinde) ve 4 Meslek Lisesi bulunmaktadır.

Ortaöğretimde toplam öğrenci sayısı 3.480, öğretmen sayısı ise 110'dur. Öğretmen açığı 90 dolayındadır. İlkokulu bitiren öğrencilerin ortaöğretime sürdürme oranı % 50 dolayındadır. Ancak bu oran, cinsiyete ve yerleşim biriminin durumuna göre değişmektedir. Örneğin,

özellikle köylerde kız çocuklarında oran düşük, ilçe merkezinde ise oran, her iki cinste de yüksek düzeylerde bulunmaktadır.

D. Yaygın Eğitim-Halk Eğitimi

İlçede, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı olarak etkinliklerini sürdüren Halk Eğitim Merkezi, diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği ve eşgüdüm içinde, çeşitli dallarda bilgi, görgü ve beceri kazandırma kursları açmaktadır.

Örgün eğitim kapsamı dışında kalan herkese açık olan bu kurslara oldukça rağbet edilmektedir. 1993-1994 eğitim döneminde, ilçe genelinde, "biçki-dikiş"ten "halıcılık"a, "bilgisayar"dan "okuma-yazma"ya kadar 13 değişik dalda toplam 69 kurs açılmış ve bu kurslara toplam 715 "kursiyer" katılmıştır.

İlçede Kültür Bakanlığına bağlı iki tane "Halk Kütüphanesi" bulunmaktadır. Kütüphanelerden yararlananların sayısının giderek arttığı gözlenmektedir.

İlçede, olanakları ölçüsünde yüksek öğrenime yönelenlerin sayısı da artmaktadır. Öğretmenlik, hemşirelik polislik ve mühendislik en çok özenilen meslek dalları arasındadır.

6. SAĞLIK DURUMU

A. Genel Sağlık Sorunları

İlçenin sağlık sorunları genel çizgileriyle ülke çapında karşılaşılan sağlık sorunlarıyla benzeşmektedir: kırsal kesimde yetersiz sayıda çalışanla yetersiz düzeyde sunulabilen ya da hiç sunulamayan temel-koruyucu sağlık hizmetleri; ilçe merkezinde ise uzman doktor, uzman görevli ve araç-gereç yokluğundan kaynaklanan yetersiz tanı ve tedavi hizmetleri.

Bu sorunlara, genel halk sağlığı açısından, sağlıklı biçimde içme suyu sağlanamayan yerleşim birimlerinin su sorununu ve ilçedeki madencilik etkinliklerinin yol açtığı doğrudan ve dolaylı sağlık sorunlarını eklemek gerekir.

B. Sağlık Kuruluşları

İlçe merkezinde bir Devlet Hastanesi, bir Verem Savaş Dispanseri, bir Sosyal Sigortalar Kurumu Dispanseri ve bir Sağlık Ocağı bulunmaktadır. İlçe merkezi dışındaki diğer sağlık kuruluşları ise, kasaba ve köylere dağılmış bulunan 5 Sağlık Ocağı ile 13 Sağlık Evidir. Bu kuruluşlarda, biri uzman 21'i pratisyen olmak üzere 22 doktor, 26 ebe ve hemşire hizmet vermektedir.

İlçe Devlet Hastanesinde yalnızca bir tane uzman hekim bulunmakta, bu nedenle de bu kuruluş, kendisine başvuran hastaların çoğunu Malatya'ya "sevk" eden bir "sağlık istasyonu" işlevi görmekten öteye gidememektedir.

Kırsal kesimde sağlık ocakları ve sağlık evleri kendilerinden beklenen işlevi görememektedirler. Çevre sağlığı konusundaki hizmetler ise hiç yerine getirilememektedir.

İlçede Demir-çelik işletmesi, belediyeler ve diğer işyerlerinde çalışan ve SSK'ya bağlı olan yaklaşık 500 işçi ve onların ailelerine hizmet vermesi beklenen 50 yataklı modern "SSK Hekimhan Hastanesi" binası bitmek üzeredir. Ancak, binanın hizmete açılmasının ardından Devlet Hastanesinde karşılaşılan sorunlara benzer sorunlarla karşılaşılması çok yüksek bir olasılıktır.

7. TOPLUMSAL YAPI VE İLİŞKİLER

İlçedeki toplumsal yapı, yavaş ve derinden bir değişim yaşayarak yeni yapılara doğru dönüşmektedir. Toplumsal bağlılık biçimleri, toplumsal törenlerdeki uygulamalar ve gelenek-görenekler, yaşam biçimleri, eğlenme biçimleri, aileye ve kadına bakış, teknolojinin getirdiği olanaklarla ilişki biçimleri değişimin yaşandığı alanların en belirginlerindedir.

A. "Kabile" Yapısında Çözülme

Geleneksel olarak toplumsal yapıdaki ana bağıllık biçimi olan "kabile" yapısının göreceli ve aşamalı biçimde çözülme süreci içinde olduğu gözlenmektedir. Siyasal seçimler benzeri yarışma ortamlarında "kabile"sel ayırımların kesimsel olarak yeniden canlandığı ve siyasal davranışın kesimsel olarak "kabile" bağıllığı çizgilerine göre biçimlendiği görülse de, geriye doğru bakıldığında, toplumsal yaşamda ve siyasal davranış biçimlerinde "kabile" bağıllıklarının öneminin azalmakta olduğu izlenmektedir.

İlçenin, iletişim ve ulaşım olanakları aracılığıyla, ülke ve dünya genelindeki diğer gelişmelerle etkileşim içinde bulunması, eğitim düzeyinin yükselmesi, yeni geçim kaynaklarının ortaya çıkması ve bunların yaşam biçimlerine etkisi gibi nedenlerin bir bileşkesi ya da sonucu olarak ilçede yaşayanların yaşam biçimlerinde, siyasal davranışlarında, dünya görüşlerinde değişimler gözlenmektedir.

Bütün bunların sonucu olarak 30-40 yıl öncesinin ilçesinde toplumsal yapıdaki tek önemli bağıllık biçimi olan "kabile" yapısının ağırlığı kesimsel olarak sürmekle birlikte, yeni bağıllık biçimleri olan siyasal, örgütsel, mesleki bağıllıkların öneminin de artmakta olduğu gözlenmektedir. Bu süreç çok yavaş gelişmesine karşın başlamıştır.

B. Aile ve Kadın

Aile yapısında geniş aileden çekirdek aileye doğru bir yönelme görülmektedir. Yeni evlenen çiftlerin "ayrı ev kurma" istek ve görüşünde oldukları dikkat çekmektedir. Genellikle, eğitimi sürdürme ve meslek edinme gibi kaygılarla evlenme yaşı yükselmektedir. Kapalı toplum yapısının çözülmesi sonucu yakın akraba evliliği ve "kabile içi" evlilik gelenekleri zayıflamakta ve eş seçiminde dışa açılma (özellikle "Malatya' ya kız verme" isteği) gözlenmektedir. Eş seçimi, okula ve mesleğe yönelme ve diğer toplumsal ilişkilerde çocuklar ve yetişkinler üzerindeki salt baba yetkesinin esnediğine, bu yumuşamanın görülmediği ailelerde ise keskin çatışmaların yaşandığına tanık olunmaktadır.

Kız çocuklarının okutulmasına genelde sıcak bakılması ve meslek edinmelerinin doğal karşılanması yönünde güçlenen eğilimler sonucu daha çok sayıda kadın çalışana rastlanmaktadır. Hekimhan kadını, yalnızca tarla, bağ ve bahçede çalışmaz, eğitime ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılır. Hekimhan'da görev yapan öğretmenlerin % 35'i, sağlık personelinin % 29'u kadındır. Diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kadın memur sayısı 37, işçi sayısı ise 7'dir.

Düğünlerde geleneklere uyma azalmaktadır. Düğünler, eskiye oranla daha kısa sürmektedir. Ancak eğlencelerin niteliği çok değişmemiştir. Diğer toplumsal törenlerdeki (sünnet, cenaze vb.) gelenek ve görenekler büyük oranda sürdürülmektedir.

C. Yaşam Ölçünlerinde Yükselme

İlçede yaşam ölçünleri son 40 yıl içinde giderek artan oranda yükselmiştir. Bu yükseliş, ülkemizdeki genel eğilimlere de koşut olarak son 7-8 yılda daha da hızlanmıştır.

İlçedeki dayanıklı tüketim malları satıcıları ve satışlarının hızla artmasına, son dört yılda otomobil sahipliğinin % 600 artışına, modern yapı araç-gereçleri kullanılarak yapılan konutlardaki artışa, ulaşım ve iletişim olanaklarının hızlı gelişmesine bakılacak olursa bu değişim ve hızlanma daha iyi anlaşılacak, fiziksel yaşam kalitesinin yükseldiği açıkça görülecektir. Örneğin, Demir-çelik çalışanlarının bütününe yakınının evlerinde buzdolabı, TV seti, otomatik çamaşır makinası, müzik seti, yarıdan çoğunda da otomobil bulunmaktadır. İlçede, yalnızca "Hekimhan Trafik Bürosuna tescilli" otomobil sayısı 400 dolaylarındadır. İlçe merkezindeki toplam hane sayısının % 90'unda telefon bulunmaktadır.

D. Toplumsal Örgütler

İlçede değişik amaçlarla dernekleşme olgusu yaşanmaktadır. 1993 yılında kurulu bulunan 18 derneğin 9'u "okul koruma", ikisi "cami yaptırma", ikisi "spor kulübü", ikisi "köy yardımlaşma ve güzelleştirme" dernekleridir. Geri kalanlar da, Avcılar Kulübü, Polisevi Yaptırma ve Yaşatma ile Sosyal ve Kültürel Dayanışma dernekleridir. Bu derneklerin yaklaşık 550 üyesi bulunmaktadır.

İlçede, Belediye-İş ve Maden-İş sendikalarının temsilcilikleri, esnaf örgütleri, tarımsal amaçlı değişik adlarda kooperatifler mesleki örgütlenmelere verilebilecek örneklerdendir.

Ülke genelinde örgütlenmiş siyasi partilerden sekizi ilçede de örgütlü durumdadırlar. Bu partilerin etkinlikleri, seçim dönemi ile sınırlı değildir. Ancak, özellikle yerel yönetimler genel seçimlerinde, yerel düzeydeki siyasi etkinlikler büyük bir artış ve yoğunluk göstermekte, ilçedeki toplumsal yaşamın merkezine oturmaktadır.

E. Boş Zaman Uğraşları, Kitleli İletişim ve Spor

Erkeklerin genellikle boş zamanlarını geçirdikleri yer, kıraathane ya da kahvehane denilen mekanlardır. İlçede, 18'i ilçe merkezinde olmak üzere yaklaşık 30 tane belgeli kahvehane bulunmaktadır. Ayrıca iki tane de bilardo ve oyun salonu vardır.

İlçede tiyatro ya da sinema bulunmamaktadır. Arada bir ilçeye uğrayan "gezici tiyatro"lar ilçedeki "Belediye Düğün Salonu"nda oyunlarını sergilerler. İlçede yerel olarak çıkan tek basın organı olan "Hekimhan Ekspres", Malatya'da 250 tane basılarak ilçede ve il merkezinde dağıtılmaktadır. İlçede yayın yapan TV ya da radyo istasyonu bulunmamaktadır. Ülke genelinde yayın yapan TV kanallarının bir çoğu, Belediye'nin sağladığı olanaklarla izlenebilmektedir.

İlçede çok yaygın biçimde spor yapılmamaktadır. Öğrencilerin oluşturduğu kümeler, kimi spor dallarında, ilçede varolan spor olanaklarından yararlanırlar. İlçede bulunan kapalı spor salonu, ortaöğretim öğrencileri, spor kulüpleri üyeleri ve zaman zaman salonda düzenlenen kurumlararası yarışmalarla da kamu çalışanları ve esnaf tarafından kullanılır.

İlçede, futbol ve güreş dallarında etkinlik yapan Demir-çelik Spor Kulübü, futbol dalında yarışan Güzelyurt Belediyespor Kulübü ve yaklaşık 30 gence güreş eğitimi veren Güreş İhtisas Kulübü kurulu bulunmaktadır. Ayrıca, özel uzakdoğu sporları okulları bulunmaktadır. Avcılık da ilçede en yaygın yapılan spor dallarının başında gelir. Avcılar, ilçede kurdukları "Uçar Avcılar Kulübü" adlı bir dernekle de örgütlü durumdadırlar.

8. YÖNETSEL YAPI

Ülkemizde yürürlükte bulunan yönetsel yapının tipik bir örneği Hekimhan'da da görülür: bir yanda, İlçede genel yönetimin, yasal deyiimiyle "başı ve mercii" olan Kaymakamın gözetim ve denetiminde çalışan "Genel-merkezi yönetime bağlı" il kuruluşlarının ilçe örgütleri, diğer yanda yerel yönetimler; üçüncü bir kesim olarak da bir "iktisadi devlet teşekkülü" olan "TDCİ - HMM" Demir-çelik işletmesi. Bunlardan Demir-çelik işletmesi, daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenmişti.

A. Kaymakamlık

Kaymakam, ilçede, genel güvenlik, dirlik ve düzenlik, ekonomik kalkınma, toplumsal gelişme, köy altyapı hizmetleri, genel eğitim ve sağlık hizmetleri, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma alanlarında yürütülen çalışmaları hükümet adına yetkili ve sorumlu olarak denetim ve gözetim altında bulundurur ve eşgüdümder. Yurttaşların bu alanlardaki hizmetlerle ilgili istek, dilek ve yakınmalarını dinler ve sorunlarını çözmeye çalışır.

İlçede bulunan "Askerlik Şubesi" ile "Adalet Daireleri" (Mahkemeler ve Cumhuriyet Savcılığı) Kaymakamlığın emir ve gözetimi altında değildirler.

İlçedeki "Hükümet Konağı"nda Kaymakamlık bürolarından başka, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, İlçe Nüfus Müdürlüğü, İlçe Tapu Sicil Müdürlüğü, İlçe Malmüdürlüğü, İlçe Müftülüğü hizmet büroları bulunur. Ayrıca Cumhuriyet Savcılığı ve Mahkemeler de Konağın alt katına yerleşmişlerdir. İlçede, "Asliye" ve "Sulh" mahkemelerinden başka "Kadastro Mahkemesi" de kurulmuştur. Adalet bakanlığına bağlı bir "Kapalı Cezaevi" bulunur.

İlçe Hükümet Konağı binası 1968'de yapılmıştır. O dönemde devlet hizmetlerini yürütmek için yeterli olan ve tüm kuruluşları barındırabilen bina, bugün yetersiz kalmıştır. İlçede, "genel yönetim"e

bağlı diğer kuruluşlar ile kolluk güçleri ayrı binalarda çalışmalarını sürdürürler.

İlçede "genel yönetim"e bağlı kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevlilerin sayısı, 40 yıl kadar öncesinde 20 dolaylarında iken bugün "bin"i aşmıştır. İlçenin her noktasında kamu hizmetlerini yürüten bir birime rastlanabilir.

B. Yerel Yönetimler

a) Hekimhan Belediyesi

Hekimhan Belediyesi, yaklaşık 100 kişilik bir çalışan kadrosu ve "yeterli" sayılabilecek araç-gereç ve makina parkı ile, hızla artan nüfusa, ilçe merkezinde "mahalli ve müşterek" nitelikli hizmetleri götürmeye çalışmaktadır. En önemli sorunlarını, yakın gelecekte ortaya çıkacak su sorunu için kaynaklar bulmak, ilçede park ve yeşil alan düzenlemeleri yapmak, belde-içi yolların düzeyini yükseltmek ve otopark yapmak, çevre kirliliğine karşı önlem almak olarak sıralayabiliriz. Belediyenin 1994 yılı bütçesi yaklaşık 15 milyar TL'dir.

b) Güzelyurt Belediyesi

Yaklaşık 5.000 nüfusa ve çok dağınık bir yerleşim biçimine sahip olan Güzelyurt beldesinde (birbirinden ikişer-üçer, hatta yedişer km. uzaklıkta bulunan yedi ayrı mahalleden oluşmaktadır), en önemli

sorunlar şunlardır: imar planı ve kanalizasyon yokluğu, mahalleler arası bağlantı yollarının düşük ölçünlü oluşu. 45 çalışanı bulunan Belediyenin 1994 bütçesi yaklaşık 10 milyar TL'dir.

c) Hasacelebi Belediyesi

İlçe merkezinin 20 km. kuzeyinde Malatya-Sivas ana karayolu üzerinde bulunan kasabanın en önemli sorunları, eksik kalan su ve kanalizasyon ağlarının tamamlanması ve kasaba içi yolların düzenlenmesidir.

d) Kocaözü Belediyesi

Güzelyurt gibi oldukça dağınık bir yerleşimi bulunan Kocaözü Belediyesinin sorunları da diğer belediyelere benzemektedir. Çalışan sayısı 25, bütçesi ise 6 milyar TL'dir.

e) Kirmanlı Belediyesi

Yeni oluşturulan Belediyenin şu anda Başkanından başka hiç bir şeyi bulunmamaktadır.

f) Köyler

Kuramsal olarak bir yerel yönetim birimi olan köy yönetimleri uygulamada etkinliği olmayan birimlere dönüşmüştür. Ancak köy yönetimlerinin başı ve yürütme organı olan muhtarların köyü temsil etme, köy sorunlarını dile getirme ve bunların çözümü için çalışan kamu kurum ve kuruluşlarının yetkilileriyle işbirliği yapma gibi işlevleri

açısından yadsınamayacak bir konumda olduğunu belirtmek gerekir. Hekimhan'da, özellikle göreceli olarak "dışa açılmış" köyler ile sayıları az da olsa, muhtarlarını "kabile" türü bağılıkların dışında bireysel yeteneklerine dayanarak seçen köylerde, muhtarların etkinlikleri, gerek köyde gerekse ilçe genel yönetiminde, artma eğilimi göstermektedir.

g) Köylere Hizmet Götürme Birliği

1987 yılında 48 köyün Kaymakamın başkanlığı ve önderliğinde biraraya gelerek oluşturdukları bu "yerel yönetim birliği", üye köylere yönelik yol, köprü, su ve diğer altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde "devlet-vatandaş" işbirliği yönteminin uygulanması, varolan tesislerin bakım ve onarımlarının yapılması, köylere hizmet götüren diğer kamu kurum ve kuruluşlarına değişik biçimlerde yardımcı olunması gibi işlevleri üstlenmektedir.

VIII

MADENCİLİĞİN ÇEVREYE ETKİLERİ

İlçede yaklaşık 40 yıldır süregelen demir madeni işletmeciliğinin çevreye bir takım etkilerinin olmaması düşünülemez. Çok geniş bir coğrafi alan içinde ve kırsal yerleşim birimlerinin ortasında kalan kesimlerde, topraktan "açık işletme" yöntemiyle maden çıkarılmakta, 18-25 km'lik uzaklıktan 35-40 tonluk kamyonlarla ilçe merkezine getirilmektedir. Maden çıkarımı sırasında üretim alanında yüzey toprağı bütünüyle kazınmakta, ayrıca sık sık dinamit patlatma işlemine gidilmektedir. Bunların sonucu, yer ve toprak kaymaları oluşmakta, civardaki tarım arazileri verimsizleşmekte, yakınlarda yerleşmiş bulunan köylerde yaşayanlar değişik biçimlerde bu çalışmalardan etkilenmektedirler.

İlçe merkezinin rakımı 1080 m. dolaylarında olmasına karşın, örneğin Deveci madenlerinde üretim yapılan bölgenin yüksekliği 1600 m. dolaylarındadır. Yol boyunca ise yükseklik yer yer 1800 metreye kadar yükselebilmektedir. Bu da ulaşımında güçlüklerin yaşanmasına ve çevrede yaratılan olumsuz dışsallıkların da artmasına neden olmaktadır.

Madenin ilçe merkezine taşınımından sonraki çalışmalar da ilçeyi ve ilçe halkını etkilemeyi sürdürür. Dev kamyonların ilçe içinden gürültü ve kirlilik yaratarak geçişi, biriktirme, kırma-eleme ve vagonlara yükleme işlemleri sırasında neden olunan çevre kirliliği bunun örnekleri arasındadır.

Bugüne kadar yapılan ve genellikle küçük bir yerleşim biriminde (kasaba, köy gibi) o yöreye yapılan bir yatırım (baraj, maden işletmesi, bir endüstriyel tesis vb.), sağlanan yeni bir ulaşım olanağı (demiryolu, karayolu) ya da kurulan bir eğitim-kültür olanağı sonucu oluşan değişimlerin incelendiği toplumbilim ve toplumsal değişme araştırmalarında, bu değişimlerin hep olumlu yanları ele alınmıştır. Bu tür bir yatırım sonucu ekonomik gelişmenin ve toplumsal değişimin nasıl hızlandığı hep vurgulanır (Kıray, 1964; Kili, 1977; Yasa, 1969; ve son yıllarda GAP Bölgesi üzerine yoğunlaşan araştırmalar).

Öte yandan, bu tür yatırımlar sonucu en geniş anlamıyla çevreye (örneğin, toprağa, suya, havaya, ormana ve bitki örtüsüne, doğal, kültürel ve tarihsel mekanların özgünlüğüne, insan ve diğer canlıların yaşam ortamlarına ve sağlıklarına) verilen zararların, katlanılan çevresel

maliyetlerin, yaşam ortamlarımızda oluşan olumsuzlukların neredeyse hiç inceleme konusu yapılmadığı görülmektedir. Bu tür zararların giderilme olanakları olup olmadığı da pek araştırma konusu yapılmamaktadır.

Oysa büyük bayındırlık yatırımları, endüstriyel tesisler, madencilik işletmeleri, büyük barajlar gibi ekonomik ve toplumsal yaşam için önemli olguların doğal ve yapay çevrede etkiler yaratmaması olanaksızdır ve bu etkilerin de araştırılması gerekir (Uslu, 1986; Uslu, 1991; TÇSV, 1993; Çakır, 1995; Çevre Bakanlığı, 1995; Tekinel, 1991).

Çalışmamızın bu bölümünde Hekimhan ilçemizde 40 yıldır sürdürülmekte olan demir madeni işletmeciliğinin ilçenin doğal ve yapay çevresel yapı ve değerleri üzerinde yaratmış olduğu etkiler araştırılmıştır. Bu konuda, madencilik etkinliklerinden görünüşte en çok etkilendiği gözlemlenen kişilerle yapılan görüşmeler, ilçede bulunan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının konuya ilişkin olarak hazırlamış oldukları rapor ve belgeler, mahkeme kararları gibi kaynaklar yanında, kişisel gözlemlerimizden ve uzmanların görüşlerinden de yararlanılmıştır.

1. DOĞAL ÇEVREYE ETKİLERİ

"Çevre"yi "doğal ve yapay çevre" olarak ikiye ayırabiliriz. Bu ayırımda, "doğal çevre" teriminden, "doğa etkilerinin, doğa güçlerinin oluşturduğu, insan etkilerinin henüz hiç girmediği ya da çok az düzeyde girdiği ve önemli ölçüde doğal yapıyı değiştirmedeği" (Özdemir, 1988:10) alanı ya da çevre kesimini anlıyoruz.

Hekimhan ilçesinde yaklaşık 40 yıldır, doğanın, doğal çevrenin tam ortasında sürmekte olan madencilik çalışmalarının, bu doğal çevre üzerinde değişik biçimlerde ve yoğunluklarda etkiler yapmaması düşünülemez. Bu etkileri, toprağa ve bitki örtüsüne, orman alanları ve çayır-mer'alara ve su kaynaklarına olan etkiler biçiminde kümelendirebiliriz.

A. Toprağa ve Bitki Örtüsüne Etkiler

Ülkemizdeki önemli çevre sorunlarından bir kesimi, başta erozyon olmak üzere toprakla ilgili olanlarıdır. Hekimhan ilçesi de erozyonun oldukça önemli boyutlarda görüldüğu bir bölgede bulunmaktadır.

Ülkemizdeki kömür ve demir ocaklarının çok büyük bir kesiminde, Hekimhan örneğinde de gördüğümüz gibi, "açık işletmecilik" yöntemiyle maden üretimi yapılmaktadır. Bu yöntemle, toprağın üzerindeki örtü tabakası kaldırılarak maden cevheri alınır. Bu üretim sürecinde onarılması güç ya da olanaksız çevre sorunları ortaya

çıkılmaktadır. Bu tür işletmecilik, "çok az bir maden için çok miktarda araziye bozmak" olarak nitelenmektedir (Erden, 91:120).

İlk olarak, ekolojik denge bozulmaktadır. Maden cevherinin üzerindeki örtü tabakası kaldırıldığında toprak üzerindeki doğal güzellik de yok edilmiş olmaktadır. İkinci olarak, bu biçimde dengesi bozulan toprak, erozyonun acımasız tahribine açık duruma getirilmektedir. Erozyonun götürdüğü toprağı geri kazanmak da neredeyse olanaksız gibidir (Özdemir, 1988:47; TBMM, 1991:179).

Üçüncü olarak, Hekimhan örneğindeki açık işletme yönteminde, sıyrılan toprak, taş ve diğer malzemeler çevreye gelişigüzel yığılmakta ve yığınlar altında kalan tarımsal topraklar da doğal durumunu kaybetmekte ve üretim dışı kalabilmektedir. Bu yığınlar, zaman zaman heyelanların oluşmasına da yol açtığından çevredeki yerleşim yerleri için bir tehdit oluşturabilmektedir.

Hekimhan ilçesinde 40 yıldır yapılmakta olan ve geniş bir alanda yürütülen "açık maden işletmeciliğı" yukarıda sayılan sorunları beraberinde getirmiştir. Deveci ve Karakuz ocaklarının bulunduğu bölge gerçi çok verimli (1., 2. ve 3. sınıf) tarım arazisi ya da yoğun biçimde çayır-mer'a ile kaplı değildir. Ancak, maden bölgesinde yer yer çayır ve mer'alar ile dereceleri düşük de olsa (4., 5. ve 6. sınıf) tarım arazileri bulunmaktadır.

Bölgedeki bitki örtüsü, her geçen yıl yıpranmıştır. Şu anda ocakların bulunduğu alan ve yakın çevresi, sanki bir savaş alanı görüntüsü

vermektedir. Doğayla yapılan bu savaşın sonunda toprak, erozyona karşı yenik düşecek bir durumda bırakılmakta ve tarımsal üretimde gerileme olmaktadır.

Ayrıca, madenin kamyonlarla taşınması sırasında da yolun iki yakasında bulunan doğal bitki örtüsü, dev kamyonların çıkardıkları gürültü ve neden oldukları tozlanma sonucu zarar görmektedir.

B. Ormanlık Alanlar ile Çayır ve Mer'alara Etkiler

Ormanlar en değerli doğa varlıklarındandır. Doğal dengenin korunmasında ormanlar çok büyük bir işlev görürler. Çayır ve mer'alar ise, yalnızca hayvanlara yeşil ve kuru ot sağlayan yem alanları değildir. Bu alanlar, hayvanlara yem alanı ve doğal bir güzellik olmanın yanısıra, bir doğal fauna ve av hayvanları barınağı, su toplama havzası olma gibi işlevler de üstlenirler.

Deveci ve Karakuz ocakları bölgesinde birinci sınıf orman bulunmamakla birlikte yer yer meşelikler ile çayır ve mer'alar bulunmaktadır. Ancak, kırk yıldır yürütülmekte olan madencilik etkinlikleri, bölgede zaten az olan ormanlık, çayır ve mer'a alanlarını yok denecek düzeyde azaltmıştır. Cevherin çıkartılması sırasında ağaçlar sökülüp atılır; çayır ve mer'alar da sıyırılarak yığın biçiminde toprakla karıştırılıp "hafriyat"a dönüştürülür. Ayrıca, üretim çalışmaları sırasında ortaya çıkan karbon gazları, maden çıkarımı anında doğrudan etkilenmemiş olan çevredeki orman, çayır ve mer'a alanlarını da olumsuz biçimde etkiler.

Bölgede yaşayan köylülerin belirttiğine göre, bölgedeki çayır ve mer'alarda barınan av hayvanları türleri yok olma aşamasına gelmiştir. Ormanların büyük ölçüde tahribi sonucu köylüler yakacak sıkıntısıyla da karşılaşmaktadırlar.

C. Su Kaynaklarına Etkiler

Yeraltı suları, içme ve kullanma amaçları için diğer sulardan daha uygun özellikler taşırlar. Madencilik çalışmaları, yeraltında bulunan su kaynaklarını da etkilemektedir. Özellikle dinamit patlatılması gibi olaylar, su kaynaklarının dengesini bozarak yok olmalarına ya da yer değiştirmelerine neden olmaktadır. Örneğin, Karaköçek köyünden Hasan Doğan'ın "su gözesi", maden çıkarımı sırasında dinamit atılması sonucu meydana gelen patlamalar nedeniyle kaybolmuştur. Hekimhan Asliye Hukuk Mahkemesinin 1993/509 sayılı kararıyla "sabit görülen" bu hasarı, hukukumuzdaki "hakkaniyet" ilkesi gereği karşılamak üzere, Mahkeme, işletmenin, Hasan Doğan'a 40 Milyon TL'lık tazminat ödemesine hükmetmiştir.

İlçede zaten yetersiz düzeyde bulunan su kaynaklarının bu tür olaylar sonucu azalması ve suya erişimin zorlaşması, ilçenin maden alanlarına yakın köylerinde içme, sulama ve kullanma amaçlı su bulma sorununu giderek ağırlaştırmaktadır.

Ayrıca, maden çıkarma ve taşıma sırasında maden tozlarının çevreye yayılıp yağmur suları aracılığıyla yeraltına sızması sonucu yeraltı suları kirlenmektedir. Bu kirlenmenin bir örneği Karaköçek köyü Otmangözü mezrasında yaşanmaktadır. Köylüler, dışlerinde açık biçimde görülen paslanmanın nedenini içtikleri ve kullandıkları sulardaki bu tür bir kirliliğe bağlamaktadırlar.

2. YAPAY ÇEVREYE ETKİLER

İnsanlar tarih boyunca toplumsal yaşam ilişkileri içinde doğayla içiçe yaşamışlar ve doğal çevrede bulunan kaynakları kullanarak ekonomik etkinliklerde bulunmuş ve teknolojiyi geliştirmişlerdir. işte bütün bunların sonucu olarak doğal çevreden farklı olarak "yapay çevre"yi oluşturmuşlardır (Tamer, 1991:170; Özdemir, 1988:10). Bu anlamda yapay çevre insanın kendi için yarattığı çevredir (Hamamcı, 83:244). Madencilik "yapay çevre"ye etkilerini, tarımsal üretime, köy yaşamına ve kentsel yaşama etkileri olmak üzere üç başlık altında inceleyebiliriz.

A. Tarımsal Üretime Etkileri

Ülkemizde endüstriyel etkinliklerin kırsal bölgelerde en önemli olumsuz etkisi, tarımsal arazilerde oluşturduğu kirliliktir. Bu kirlilik sonucu, toprağın ve üzerindeki ürünün fiziksel, kimyasal ve biyolojik nitelikleri etkilenmekte ve tarımsal üretimde verim düşüklüğü, gıda zincirinde kirlenme gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

İlçede bahçe tarımı olarak ilk sırada kayısıcılık gelmekte, onu ceviz yetiştiriciliği ve az da olsa bağcılık ve sebzeçilik izlemektedir. Maden ocaklarının bulunduğu bölge ve çevresi ile 18 km.'lik yol boyunca ve İstasyon bölgesinde çalışmalardan doğrudan etkilenen yaklaşık on bin dolayında kayısı ağacı bulunmaktadır.

Tozlanma sonucu yayılan toz zerrecikleri, kayısı ağaçlarını kaplamakta ve fotosentez yapmalarını zorlaştırmaktadır. Fotosentez yapımındaki yavaşlama organik madde açığa çıkarma işlemi de yavaşlattığından ağaçlar, gelişme (vegetatif) ve dölleme-ürün verme (genetatif) açılarından zayıf düşmektedirler (Tosun ve Eser, 1983:3).

Bitkilerde büyüme ve gelişmeyi sağlayan ana etmenlerden biri de "ışık"tır. Madencilik çalışmalarının neden olduğu toz bulutları, ışığın bitki tarafından alınmasını engelleyici bir rol oynadığından bitkilerde büyüme ve gelişme bozuklukları görülmektedir (Tosun ve Eser, 1983:4).

Atmosferde bulunan gazların da bitkilerin büyüme ve gelişmelerine etkileri vardır. Havadaki karbondioksit oranının artışı bitkisel gelişimi olumsuz yönde etkiler. Ozon gazının oranındaki artış, bitkilerin, özellikle de asma ve bağ çubuklarının üst yüzeylerinde siyah ve kahverengi benekler oluşmasına yol açar. Bu durum da, meyvelerin kalitesini düşürür (Eriş, 1985:18; Vardar, 1993:16). Bitkilerin gelişmesinde özellikle çiçek ve dölleme dönemlerinde havanın kirlenmesi gibi olumsuz koşullar nedeniyle böcek tür ve sayılarında

düşüş gözlenmekte ve sonuçta ürün miktarı ve kalitesi düşmektedir. (Ağaoğlu, 1987:63).

Madenin ocaktan İlçenin merkezine indirildiği yol boyunca tarla ve bahçeleri bulunan 8 üreticiyle yapılan görüşmelerde ortaya çıkan yakınmalar, ziraat mühendisleriyle birlikte araştırılmış ve bu konulardaki Mahkeme kararları da incelenerek şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kayıslarda ve diğer tarımsal ürünlerde, aşırı tozlanma nedeniyle kalite düşüklüğü olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu düşüş, örneğin kayısının piyasa değerinde % 20-30 arası bir azalmaya neden olur. Gerek ziraat mühendislerinin raporları, gerekse de ilgili mahkeme kararları bu konuda yeterli kanıt oluşturmaktadır.

- Kayıslarda ve diğer ağaçlarda, tozlanma ve zararlı gazlarla buluşma sonucunda gelişme bozuklukları, kuruma vb. hastalıklar gözlenmektedir. Bunlar da, elde edilen toplam ürün miktarında yaklaşık % 15-25 dolaylarında bir düşüşe neden olmaktadır.

- Yukarıdaki iki olumsuz durumun, yalnız kayısı bahçeciliği alanında, ilçenin tarımsal ekonomisinde neden olduğu toplam kaybın parasal değeri, 1994 rakamlarıyla 1.2 milyar TL. dolaylarındadır.

Yukarıda sözü edilen zararlar, HMM işletmesi ve işletme adına çalışan yükleniciler tarafından da doğrulanmaktadır. İşletme, verdiği "Zararların Saptanması ve Zarar Görenlerin Zararlarının Karşılanması" amacıyla bir "Zarar-Ziyan Tesbit Komisyonu" kurmuştur. Bu komisyon,

oluşan zararın boyutlarını ve işletmenin hangi oranda "kusurlu" olduğunu saptar ve raporunu yönetime sunar. Ancak, görüşülen çiftçiler bu komisyonun çalışmalarını çok yetersiz olarak görmekte ve komisyon raporları sonucu yapılan ödemeleri de "çok geç ve zararı karşılamaktan çok uzak" olarak nitelemektedirler. Bu nedenle de, "gerçek zararlarını" karşılayacak olan tazminatı alabilmek için Mahkemeye başvurumaktadırlar. Mahkeme kararlarının genellikle "zarar ve ziyan"ı saptamasına ve "hukukun genel ilkeleri" doğrultusunda işletmeyi sorumlu tutarak tazminata hükmetmesine karşın, bu tazminat miktarları da, büyük bir çoğunlukla, üreticileri hoşnut etmemektedir.

B. Köy Yaşamına Etkileri

Madencilik çalışmalarının ilçe genelindeki toplumsal ve ekonomik yaşama olumlu katkılarına "Toplumsal Değişme" bölümünde değinilmişti. Bunlardan kırsal yaşama ilişkin olanları şöyle özetleyebiliriz:

Madencilik alanında ortaya çıkan iş olanakları, özellikle ocakların yakın çevresinde yaşayan köylüler için önemli bir fırsat doğurmuştur. Kırsal kesimde çeşitli nedenlerle büyük boyutlara ulaşan işsizlik sorunları, maden ocaklarındaki iş olanaklarıyla göreceli ve kesimsel olarak azalmıştır. Örneğin, Deveci ocağının hemen yakınında bulunan 60 haneli Karaköçek köyünden, emekli olanlarla birlikte toplam 14 kişi, 25 haneli Deveci köyünden ise 8 kişi, işletmede toplumsal güvenceli ve

sendikalı bir işe kavuşmuşlar, yerel ölçünlere göre "başlarına talih kuşu konmuş"tur.

Ocaklara ulaşımı sağlayan yolların yakınlarında bulunan köylerin ulaşım sorunları, işletmenin yardımlarıyla büyük ölçüde çözümlenmiştir. Başta ulaşım olmak üzere, işletmenin sağladığı ekonomik ve kültürel olanaklar sayesinde çevredeki köylerin dışa açılma düzeyleri yükselmiş ve toplumsal-ekonomik durumları iyileşmiştir.

Madenciliğin köy yaşamına olumsuz etkilerine gelince, bu konuda en çok işletmenin demir cevherini açığa çıkarmak için dinamitle yaptığı patlatmalar yakınma konusu olmaktadır. Bu patlatmalar sonucunda, civarda bulunan bazı evler hasar görebilmektedir. Örneğin, 1998 yılında, dinamitle patlatma sırasında gerekli önlemler alınmadan çalışılması sonucu evinin büyük ölçüde hasar gördüğünü belirten Karaköçek köyünden Hasan Doğan tarafından açılan "tazminat davası"nda, Mahkeme, işletmenin, Borçlar Kanununun 55. maddesi uyarınca "adam çalıştıranın sorumluluğu" ilkesi gereği, sorumluluğu bulunduğu ve 1.727.533. TL. tazminat ödenmesi gerektiğine hükmetmiştir (Hekimhan Asliye Hukuk Mahkemesinin 1988/121 no'lu kararı).

Kuşkusuz, gerekli önlemler alınmadan yürütülen bu tür çalışmalar, doğal dengeyi bozucu etkiler yapmaktadır. Örneğin, bölgede zaten görülen erozyon olgusu hızlanmaktadır. Patlamalar sırasında değişik parçaların, taş ve toprağın, yakınlardaki tarla, bağ ve bahçelere düşmesi sonucu hayvanlar da zarar görebilmektedir. Ayrıca meydana gelen

sarsıntı ve gürültü, çevre köylerde yaşayanların panik ve korkuya kapılmalarına da yol açabilmektedir. Bunun da bir kirlilik türü olduğu unutulmamalıdır.

C. Kentsel Yaşama Etkileri

Madencilik çalışmalarının İlçe merkezindeki etkileri köy yaşamından çok daha yoğun olarak görülmektedir. Bunlardan olumlu olanlarına "Yörede Toplumsal Değişme" bölümünde geniş olarak yer verilmiştir. Olumsuz etkilerin en önemlileri hava ve gürültü kirliliği ile bunların sonucu olarak insan sağlığına olan etkiler biçiminde ortaya çıkmaktadır.

a) Hava Kirliliği

Hava Kirliliğini "atmosferde toz, gaz, duman, koku, su buharı şeklinde bulunabilecek olan kirleticilerin insan ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verici miktarda yükselmesi" olarak tanımlayabiliriz (TÇSV, 1991:27).

İlçede özellikle istasyon mahallesinde yoğun biçimde olmak üzere, hava kirliliği gözlenmektedir. Bunun birincil kaynağı istasyon bölgesinde yapılan kırma-eleme, stoklama ve yükleme çalışmaları sırasında ortaya çıkan tozlanma sonucu havaya verilen kirletici maddelerdir. Ayrıca İlçenin içinden geçen yol boyunca dev kamyonların neden olduğu yol tozlanması, egsoz gazı kirliliği ve çadır çekilmemesi

nedeniyle cevher tozu dağılımından dolayı yoğun bir kirlilik yaşanmaktadır.

İlçede hava kirliliği ölçüm cihazı ya da bilimsel olarak ölçüm yapma olanağı bulunmadığından sözü edilen kirliliği bilimsel verilerle destekleme ya da saptama olanağı bulunamamıştır.

Ancak, İlçede yaşayanlar bu kirliliği gözlemekte, daha da ötesi kirlilikle birlikte yaşamaktadırlar. Örneğin, İstasyon Mahallesinde yaşayan 8 aile reisiyle yapılan görüşmelerde, toz ve kirlilik, yoğun biçimde yakınılan konuların başında gelmektedir. Bu kişiler evlerinin iç kesimlerinin bile büyük ölçüde tozdan etkilendiğini, pencereleri açamadıklarını, çamaşırlarını asamadıklarını, evdeki araç ve gereçlerin bozulduğunu, evlerinin dış duvar boyasının renginin kısa sürede değiştiğini, bahçelerindeki sebze ve meyvelerin tozlanmadan dolayı yetişemediğini ve kalite kaybına uğradığını vurgulamaktadırlar.

İşletmenin etkinliklerinin neden olduğu tozlanma konusunda mahkemelere yapılan başvurular sonucu, bilirkişi belgesine dayalı olarak işletmenin kusurlu olduğunu saptayıp tazminata hükmeden mahkeme kararları bulunmaktadır.

b) Gürültü Kirliliği

Gürültü, insanların işitme sağlığını ve algılamasını olumsuz etkileyen, ruhsal dengelerini bozan, iş verimini azaltan bir Çevre Kirliliği türüdür.

İstasyon Mahallesiinde, özellikle kırma-eleme tesisleri ve stoklama alanlarına yakın biçimde yaşayanlar için buralardaki çalışmalar ile, İlçenin içinden geçen ve maden kamyonlarının kullandığı yaklaşık 1 km'lik yolun iki yanında bulunan evlerde yaşayanlar için 25-30 tonluk dev kamyonların sık sık geçiş yapması, bir kasaba yaşamı için oldukça önemli boyutlarda sayılabilecek düzeyde gürültü kirliliği yaratmaktadır. Gürültüden yakınmalar bu çalışma için yapılan görüşmelerde ortaya konduğu gibi, zaman zaman yörede yaşayanların Demir Çelik İşletmelerine, Kaymakamlığa ve Belediyeye kirliliğin önlenmesi için yaptıkları başvurulardan anlaşılmaktadır.

c) İnsan Sağlığına Etkiler

Önceki başlıklarda belirtilen hava ve gürültü kirliliği nedeniyle özellikle İstasyon Mahallesiinde yaşayanların genel olarak üst solunum yolları ile ilgili hastalıklar ve akciğer rahatsızlıkları konularındaki şikayetleri artmıştır.

Yaşadıkları çevrenin sürekli toz, maden tozu ve gürültüyle kirlendiğini belirten mahalle sakinleri, bu durumun beden sağlığını olduğu kadar ruh sağlığını da çok olumsuz biçimde etkilediğini vurgulamaktadırlar. Özellikle iştahsızlık, uykusuzluk gibi rahatsızlıklar yaygındır.

Çocukların sağlıklı ve temiz bir çevrede gelişimi açısından olaya bakıldığında oldukça olumsuz bir durumla karşılaşmaktadır. Çocuklar yola yakın yerlerde, bahçelerde oyun oynayamamaktadırlar.

Ayrıca oldukça eğimli bir yolda sürekli bir biçimde dev kamyonların geliş-gidiş yapmaları hem sağlık hem de trafik güvenliği açısından yol kenarında bulunan ve 1000'den fazla öğrencisi bulunan Hekimhan Lisesinin öğrencileri için bir tehlike oluşturmaktadır.

3. ÇEVREYİ KORUMAK İÇİN ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER VE YETKİLİ KURUMLAR

Yukarıda sayageldiğimiz etkilerin ortadan kaldırılması, en aza indirilmesi ya da etkilenmeden sonra düzeltimin -eğer olanaklıysa- sağlanabilmesi için yapılması gerekenler mutlaka vardır.

A. Alınan ve Alınmayan Önlemler

Gerekli önlemlerin öncelikle olumsuz etkilerin ortaya çıkışından birincil derecede sorumlu olan ve önlem almakla görevli ve yetkili kuruluş olan TDÇİ-HMM İşletmesi tarafından alınması gereklidir.

Ancak İşletme, kirliliği ve olumsuz etkileri önlemek için bir çaba içinde görülmemiştir. Oysa çevreye verdiği ya da verilmesine neden olduğu kimi zararların, çok basit ve alınması kolay önlemlerle

giderilebilmesi söz konusudur. İşletme "verilen bir zarar varsa tazmin ederiz" gibi bir anlayışla kendisini sadece kişilere karşı sorumlu görmüş, doğanın haklarına ilgisiz kalmıştır. Gerçi, yol güzergahının değiştirilerek ilçe dışına çıkarılması, ya da madeni işleyebilecek bir fabrikanın ocak yakınına kurulması gibi köktenci çözümler ilçedeki yönetimin boyutunu aşmaktadır. Bu önlemler TDÇİ Genel Müdürlüğü tarafından alınabilecek önlemlerdir. Bu konuda gerekli öneriler İlçe yönetimi tarafından yapılmıştır.

Ancak İlçe yönetimi (HMM), alabileceği bir önlem olan kamyonların çadır çekmeleri zorunluluğunu kararlılıkla uygulayabilirdi. Dinamit patlatılması konusunda daha titiz ve dikkatli davranarak köy yaşamına, su kaynaklarına ve tarımsal alanlara verilen zararın en aza indirilmesini sağlayabilirdi. Öte yandan çevreyi korumakla görevli olan Kaymakamlık ve Belediye kuruluşları gerekli önlemleri yer yer alma girişimlerine karşın yeterli düzeyde kararlılık ve tutarlılık gösterememişlerdir. Bu organlar kendiliklerinden harekete geçmemişler, halktan kendilerine başvuru olduğunda gerekli önlemleri almaya çalışmışlardır. Ancak bu konuda yeterli ve gerekli izleme ve denetlemeyi yapacak araç-gereç ve görevli bulunmamasından dolayı zamanında ve gerektiği biçimde önleme ve koruma önlemleri alamamışlardır.

Geçici ve basit önlemleri ele alırsak, Karayolları ve Belediye, kamyonların kullandığı yolu asfaltlama girişiminde bulunmuşlar, ancak yolun altyapısının yetersizliği ve kamyonların aşırı yüklenmesi gibi nedenlerle asfalt dayanıklı olamamıştır. Bunun üzerine Belediye, İşletme

ile işbirliği yaparak yoldaki tozlanmayı önlemek için sürekli sulama yapma girişimini başlatmıştır. Ancak bu önlem de İlçedeki su ve sulama aracı yetersizliği gibi nedenlerle etkisiz kalmıştır.

Tozlanma ve kirlenmeye karşı bir diğer önlem, kamyonların yükledikleri maden cevheri üzerine çadır çekmeleri zorunluluğunu getirmektir. Bu önlem de zaman zaman alınmış, ancak etkin biçimde uygulanamamıştır.

Mahkeme, yukarıdaki kirlilik türlerinden bazıları için (tarımsal üretime zarar, tozlanma gibi) genellikle "zarar veren öder" ilkesini uygulayarak tazminata hükmetmiştir. Bu kararlarda genellikle "objektif sorumluluk", "çalıştırmanın sorumluluğu" gibi hukuk ilkeleri uygulanmıştır.

B. Alınması Gerekli Önlemler

Doğal çevreyi korumak için başlangıçta alınması gerekli önlemler şunlar olmalıydı:

- İlk başta ve en önce ÇED araştırması,
- Arazinin yersel yapısına uygun çevre düzenlemesi,
- Kullanılan alanda tahrip olan bitki örtüsünün daha da zenginleştirilerek geri döndürülmesi,

- Kirliliğin kaynaklarından biri olan "yol"un gerekli bakım ve onarımının yapılması.

Yapay çevreye verilen olumsuz etkiler için köklü çözümler Ankara'da (Genel Müdürlük ve bağlı olduğu Bakanlık) yatmaktadır. İşletme, İlçede yaşayanlara verdiği zararlar dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve yerel yönetimle olan çatışmalar nedeniyle bu sorunlara köklü çözümler bulunmasını istemekte ve öneri götürmektedir. Ancak köklü çözümler, yeni yatırımlar yapılmasını gerektirmektedir: Kırma-eleme ve yükleme istasyonlarının İlçe merkezi dışına (meskun mahal dışına) taşınması, İlçeye madeni işleyecek tesislerin kurulması gibi. Yükleme istasyonunun İlçe dışına çıkarılması aynı zamanda yol güzergahının da değişmesi ve kırma-eleme tesisleri ile depolama alanlarının da değiştirilerek İlçe dışına taşınması anlamına gelmektedir. Böylece, kentsel yaşama verilen olumsuzlukların büyük bir çoğunluğu çözümlenmiş olacaktır. Ancak aynı olumsuzlukların kırsal alanda da sürdürülmemesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bunun için de yeni tasarımlar için ÇED araştırmalarının yapılması gerekir.

Oysa, yol güzergahını kısaltacak ve kırma-eleme ve yükleme istasyonlarını İlçe merkezi dışına çıkaracak olan Deveci-Karakırık Yol ve Yükleme İstasyonu Tasarımının yol bölümü büyük ölçüde tamamlanmak üzere olmasına karşın ÇED yapılmamıştır.

Bu tasarım tamamlanıncaya kadar, tozlanma ve neden olduğu hava kirliliğini önlemek için bütün kurum ve kuruluşlar üzerine düşeni

yapmalıdır. Karayolları Bölge Müdürlüğü, İlçe içinden geçen yolu kaplama beton ya da dayanıklı asfalt yapmalıdır. Trafik ekipleri ve belediye, işbirliği içinde kamyonların yükleri, çadırları ve egsoz gazları ile çıkardıkları gürültüyü denetlemelidirler. Kırma-eleme ve yükleme istasyonlarındaki hava ve gürültü kirliliği için gerekli önlemler işletme tarafından alınmalıdır.

Kırsal alanda ise, yolun bakım ve onarımı konusunda işletmenin gerekli titizliği göstermesi gerekir. Ayrıca, İşletmeye maden çıkarımı etkinliğini tamamladığı yerleri eski haline getirme (doğayı yeniden canlandırma) yükümlülüğü getirilmelidir. Bütün bu önlemlerin uygulanabilmesi için Kaymakamlık ve Belediye'nin eşgüdüm içinde sorunların izleyicisi ve denetleyicisi olmaları gerekmektedir.

İlçede çevre koruma önlemlerinin gereği gibi alınamaması, alınanların kararlı bir biçimde uygulanamamasının nedenlerine bakarsak; bir kez çevre kirlenmesi ve kirliliğin önlenmesi gerektiği bilinci, madencilik etkinliklerinin başlamasından çok daha geç zamanlarda gelişmiştir. İlçede zarardan dolayı İşletme aleyhine davaların yoğunlaşması 1980'li yılların sonlarına rastlar. Doğal çevre ve ona verilen zarar, hava ve gürültü kirliliği gibi kavramlardan 1990'lı yıllara kadar sözedilmemiştir. Madenciliğin İlçenin toplumsal ve ekonomik yaşamındaki başat konumu ve birincil "ekmek kapısı" olarak görüldüğü düşünülürse, çevresel kaygıların savunulmasında ne kadar zorlanılabileceği daha iyi anlaşılacaktır.

IX

"YEREL ÇEVRE YÖNETİMİ YAKLAŞIMI" ÖNERİSİ

Bu bölümde, önce çevreyle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili bulunan yürürlükteki çevre mevzuatı ele alındıktan sonra, dünyanın değişik bölgelerinde başarılı olmuş "yerel çevre yönetimi" girişimlerinden kimi örnekler özet olarak sunulmuş, daha sonra da ülkemiz için önerdiğimiz "yerel çevre yönetimi" yaklaşımı ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1. TÜRKİYE'DE YÜRÜRLÜKTEKİ ÇEVRE MEVZUATI

İzleyen başlıklarda, çevre konusunda ülkemizde değişik tarihlerde yürürlüğe giren hukuksal metinler ve bunların uygulamadaki durumları irdelenerek uygulamada ortaya çıkan çelişki ve sorunlar saptanmaya çalışılmıştır.

A. Hukuksal Metinler

a) Tarihsel Gelişim

Çevre Hukukunun dünyada ve ülkemizde yeni gelişmekte olan, ancak giderek artan bir biçimde önem kazanmaya başlayan yeni bir hukuk dalı olduğunu ikinci bölümde belirtmiştik. Bu hukuk dalı, dünyadaki değişim ve gelişime koşut olarak ülkemizde hızlı bir gelişim göstermektedir.

Hukukumuzda yasa düzeyinde çevre sorunlarına ilişkin hükümlere ilk olarak 1926 tarihli "Türk Medeni Kanunu"nda rastlanır:"Komşu Hakkı" başlıklı 661. madde, "malikin mülkiyet hakkını kullanırken özellikle sınıai işler yaparken komşusuna ve çevreye zarar verecek her türlü faaliyetten kaçınmak zorunda" olduğunu belirtmiştir. Buna göre, mülkiyet hakkının kullanılması mutlak anlamda olmayıp, başkalarına ve çevreye zarar vermeyecek biçimde olacaktır. 656.madde de bu konuda

"kusursuz sorumluluk" ilkesi uyarınca "tazmin" yükümlülüğü getirmiştir (Başbakanlık, Kanunlar Külliyesi).

1980 öncesi yapılan bir çok hukuksal düzenleme, çevre ile ilgili dolaylı ve dolaysız hükümlere yer vermiştir: Köy Kanunu, Orman Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Limanlar Kanunu, Belediye Kanunu, İmar Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, İl İdaresi Kanunu gibi. Anayasal düzeyde ise "çevre" kavramı ilk kez 1982 Anayasasının 56.maddesinde kullanılmıştır.

b) Çevre Hakkı ve Türk Anayasa Hukuku

1982 Anayasasının 56.maddesi, "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlığı altında "Çevre Hakkı" ve "Çevre Korunması" kavramlarını birer anayasal kurum olarak tanımıştır: "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşın ödevidir."

Bu maddeyle, Devlete, açıkça, çevre koruma ve geliştirme ödevi verilmiştir. Çevre Hakkı, vatandaşların Devletten hem çevrenin korunmasını ve geliştirilmesini istemek ve hem de kendi çevre haklarının gerçekleşmesini beklemek açılarından herkes için bir "isteme hakkı"dır. Öte yandan, korunması gereken çevre, insan yaşamının sürekliliğini sağlamaya yönelik olduğundan, bu açıdan çevre hakkı, yaşama hakkının kapsamına girer(Zilelioğlu, 1990:6; DPT, 1994:48).

Bir başka açıdan da çevre hakkı, UNESCO tarafından ortaya atılıp yaygınlaştırılmaya çalışılan "Dayanışma Hakları" adlı insan hakları grubuna girmektedir.

Anayasanın çevre koruyucu hükümleri, sadece 56.madde olmayıp, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması (md. 63), toprağın verimli kullanılması ve korunması (md. 44), tarım arazilerinin çayır ve mer'aların amaç dışı kullanımının önlenmesi (md.45), konut hakkında çevre koşullarını gözeten bir planlamadan söz etmesi (md. 52) ve ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin (md. 169) maddeler geniş anlamda çevre korunması amacıyla anayasal güvence altına alınmış düzenlemelerdir.

c) 2872 Sayılı Çevre Yasası ve Yönetmelikler

Çevre Hakkını açıkça düzenleyen 1982 Anayasasının ardından 11 Ağustos 1983 tarihinde Çevre Yasası çıkarıldı. Yasa 6 Bölümden ve 34 maddeden oluşmaktadır.

2872 sayılı Çevre Kanununun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerin korunarak bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık ve yaşam düzeylerinin geliştirilmesi ve

güvence altına alınmasını ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri ile uyumlu olarak sağlamaktır.

Kanunda çevre ile ilgili temel kavramlar tanımlandıktan sonra çevre korunmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkelere yer verilmiştir. "Kirliten öder" ilkesi ve "çevre korunmasına ilişkin olarak alınacak önlemlerin kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememesi" ilkesi Kanunda yer alan önemli ilkeleri oluşturmaktadır.

Çevre korunmasına ilişkin önlem ve yasakların düzenlendiği bölümde ise her türlü atık ve artığın çevreye zarar verecek şekilde ilgili yönetmeliklerde belirtilen standart ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı olarak alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması, uzaklaştırılması ve benzeri faaliyetlerde bulunulmasının yasak olduğu hükme bağlanarak kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililere kirlenmeyi önleme, kirlenmenin meydana geldiği hallerde ise kirlitene kirlenmeyi durdurmak, etkileri gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

Bu bölümde ayrıca arazi kullanım kararlarına uygun olarak tespit edilecek koruma alanları ve bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanım esaslarına, çevresel etki değerlendirmesi uygulamasına, arıtma tesis ve sistemlerinin kurulması ve işletilmesi yükümlülüğüne, zararlı kimyasal maddelerin üretim taşıma, ithal, depolama ve kullanımına, gürültünün önlenmesine dair genel düzenlemelere yer verilerek ayrıntıların yönetmeliklerle düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

Yine bu bölümde, yasaklara aykırı hareket eden veya kanunla belirlenen yükümlülükleri yerine getirmeyen kuruluş ve işletmelerin faaliyetini durdurma yetkisi mahallin en büyük mülki idare amirine verilmiştir.

Çevre Kanunu, kirliliğe neden olan kişi ve kuruluşlar için para cezaları da öngörmektedir. Bu cezalar doğrudan doğruya mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından verilir. Ancak gemiler için verilecek cezalarda yerine göre başka makamlar da yetkili kılınmıştır.

Çevre Kanununun 17 ve 18. maddelerinde düzenlenen Çevre Kirliliğini Önleme Fonu da çevre uygulamalarına etkinlik kazandırmak bakımından oldukça önemlidir. Ancak fonlarla ilgili olarak yapılan düzenleme uyarınca Çevre Kirliliğini Önleme Fonu genel bütçe içine dahil edilmiş olup, sadece % 40'ı Bakanlığın kullanımına bırakılmıştır. Kirletenin sorumluluğunun düzenlendiği 28 inci maddede ise çevreye kirleten ve çevreye zarar verenlerin, sebep oldukları zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumlu oldukları hükme bağlanmıştır. Böylece çevreye verilecek zararlarda "kusursuz sorumluluk" esası kabul edilmiştir.

Çevre Kanunu, bir çerçeve kanun niteliği taşıdığından teknik hususların uygulaması yönetmeliklere bırakılmıştır. Bugüne dek Çevre Kanununun uygulanmasını sağlamak üzere çıkarılan yönetmelikler şunlardır:

- 1) 17.5.1985 tarihli Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği.
- 2) 2.11.1986 tarihli Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği.
- 3) 11.12.1986 tarihli Gürültü Kontrolü Yönetmeliği.
- 4) 3.11.1987 tarihli Gemi ve Deniz Araçlarına Verilecek Cezalarda Suçun Tespiti ve Cezanın Kesilmesi Usulleri ile Kullanılacak Makbuzlara Dair Yönetmelik.
- 5) 4.9.1988 tarihli Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği.
- 6) 14.3.1991 tarihli Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.
- 7) 7.2.1993 tarihli Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği.
- 8) 20.5.1993 tarihli Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.
- 9) 11.7.1993 tarihli Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliği.

d) Çevre İle İlgili Diğer Mevzuat

Çevre Kanununun yanı sıra çevre ile ilgili olarak diğer hukuksal metinlerde de hükümler bulunmaktadır. Bunlar kısaca aşağıda özetlenmiştir :

- Genel olarak toplum sağlığıyla ilgili olarak 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1580 sayılı Belediye Kanunu, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun ve bu kanunlara dayanılarak çıkarılmış olan yönetmelikler bulunmaktadır.

- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Belediye Kanunu yanında, 618 sayılı Limanlar Kanunu, 1380 sayılı Su  r nleri Kanunu ve bu kanun hükmü gereğince çıkarılan tüzük, su kirliliğinin önlenmesi için yapılmış hukuksal düzenlemelerdir.

- Arazi ve toprak kullanımıyla ilgili olarak 3194 sayılı İmar Kanunu başta olmak üzere, Belediye Kanunu, Gecekondu Kanunu, İskan Kanunu  rnek olarak gösterilebilir. Doğal varlıkların korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin Kanunlar içinde ise 6831 sayılı Orman Kanunu ile Milli Parklar Kanunu sayılabilir.

- Türkiye'de doğanın korunmasında çok önemli bir yer tutan "Milli Park ılık" hareketi 1959'da başlamıştır. 1983 yılında Milli Parklar için ayrı bir kanun çıkarılmıştır.

- Fauna'yı ilgilendiren en önemli yasal düzenleme ise 1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunudur. Yasa ivedi olarak güncelleştirilmelidir.

- 1983 tarihli Turizmi Teşvik Yasası da  evre koruma konusunda bazı önlemlerin düzenlendiği diğer bir yasadır.

- Çevreyle ilgili en son yasa ise 17 Nisan 1990 tarihli Kıyı Kanunudur.

B. Kurumsal Yapı

a) Türkiye'de Çevre Örgütlenmesinin Gelişimi

Ülkemizde çevre ile ilgili kurumsal yapı oluşturma çabaları 1970'li yıllarda başlamıştır. İlk olarak 1974 yılında merkezde "Çevre Sorunları Daimi Danışma ve Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Ardından 12.8.1978 tarih ve 16375 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren bir Bakanlar Kurulu Kararı ile "Başbakanlık Çevre Örgütü" (Çevre Müsteşarlığı) kurulmuştur (Çevre Bakanlığı, 1994; Çetin, 1995:264).

Bu birim, 1984 yılında Genel Müdürlüğe, 1989 yılında ise yeniden Müsteşarlığa dönüştürülmüştür. 9 Kasım 1989 tarihli 389 sayılı Kararname ile Müsteşarlık, oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır. 1991 yılında 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Bakanlığı kurularak Müsteşarlık bünyesindeki yetki ve görevler bu Bakanlığa geçmiştir. Ayrıca merkezde Özel Çevre Koruma Kurumu, Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Şurası; taşrada da Mahalli Çevre Kurulları ile Bakanlığın İl Müdürlükleri kurulması öngörülmüştür.

Öte yandan çevre ile ilgili olarak diğer bakanlık ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları da uzun süreden beri devam etmektedir.

b) Merkez Örgütlenmesi

- Çevre Bakanlığı

443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için prensip ve politikaları belirlemek, ekonomik kararlarla ekolojik kararların birarada düşünülmesine imkan veren rasyonel doğal kaynak kullanımı sağlamak üzere çevre düzeni planlarını hazırlamak, ülke şartlarına uygun çevre standartlarını belirlemek, çevresel etki değerlendirmesi çalışmasını yürütmek, çevre konusunda görev verilmiş özel ve kamu kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyon sağlamak, çevre uygulamalarına etkinlik kazandırmak için sürekli bir eğitim programı uygulamak, Çevre Bakanlığının başlıca görevleri arasında sayılmıştır.

Bu görevleri yerine getirmek üzere Çevre Kirliliğini Önleme ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Çevre Koruma Genel Müdürlüğü, Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Finansman Dairesi Başkanlığı ve Çevre Eğitimi ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Bakanlığın ana hizmet birimleri olarak teşkil edilmiştir.

- Özel Çevre Koruma Kurumu

Çevre ile ilgili diğer bir kurum olarak 19 Ekim 1989 tarihli ve 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı, tüzel kişilikli "Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı" kurulmuştur. Çevre

Kanununun 9. maddesine göre Bakanlar Kurulunca Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilen ve edilecek yerlerde çevre değerlerini korumak için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanım esaslarını belirlemek, kurumun kuruluş amaçları arasında yer almıştır.

- Yüksek Çevre Kurulu

Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Bakanının başkanlığında ilgili Bakanlıkların Müsteşarları, Yükseköğretim Kurulu Başkanı, Diyanet İşleri, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ve Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanları, Üniversitelerin çevre ile ilgili çeşitli dallarından Yükseköğretim Kurulunca seçilecek iki öğretim üyesi ve Meslek Odaları Başkanlarından oluşmuştur.

Yüksek Çevre Kurulunun görevleri uluslararası anlaşmalar dikkate alınmak suretiyle çevrenin korunmasını sağlayıcı ilkeleri, hedefleri belirlemek ve tedbirleri araştırmaktır.

- Çevre Şurası

Çevre Şurası, Bakanlığın görevleri arasında bulunan konularda kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile bilim ve uzmanlık sahiplerinin fikir, bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak üzere oluşturulmuştur.

- Sağlık Bakanlığı

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 508 sayılı Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği gereğince çevre sağlığından sorumludur.

Bakanlık bünyesinde, hava kirliliği ölçüm çalışmaları, çevre sağlığı denetimleri yapılmaktadır. İçilecek ve kullanılacak suların sağlık koşullarına uygunluğunu denetleme görevi de Sağlık Bakanlığına verilmiştir.

- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Su Ürünleri Kanunu ile Tüzüğü gereğince Bakanlığın "Koruma-Kontrol Genel Müdürlüğü", su ürünlerinin yaşam ortamlarının korunması, geliştirilmesi ve denetimini üstlenmiştir.

- Orman Bakanlığı

Orman Bakanlığı, Orman Kanunu gereğince ormanları korumak, işletmek, imar etmek, yeni orman yetiştirmek, orman verimliliğini arttırmakla görevlidir. 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve Yönetmeliği gereğince milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları ve tabiatı koruma alanlarından sorumludur.

- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

Bu bakanlık, imar ve kentleşme gibi konularda yetkilidir. Bu Bakanlığa bağlı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, su kaynaklarının yönetiminden sorumludur.

- Turizm Bakanlığı

Turizm potansiyeli olan alanlarda turizm değerlerini korumak ve geliştirmekle yükümlüdür. Turizm alanlarının planlanması ve kıyı kullanım yetkileri bulunmaktadır.

- Kültür Bakanlığı

1710 sayılı Eski Eserler Yasası ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile doğal sit, tarihi sit, anıt, külliye gibi yerlerin korunması ve bunların denetiminden sorumludur.

- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Yakıtların iyileştirilmesi ve kaliteli yakıt kullanımı ile ilgili çalışmaktadır.

- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Isıtma sistemlerinin geliştirilmesi, tip ve emisyon belgelerinin verilmesi işlemlerini yürütmektedir.

c) Taşra Örgütlenmesi

- Yerel Yönetimler

Belediyeler, 1580 ve 3030 sayılı Yasalar ile çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda geniş yetki ve görevler

üstlenmişlerdir. Belediyelere, konutların, işyeri ve fabrikaların umuma açık yerlerin, sağlık denetimini yapma, katı atıkları toplama ve imha etme, genel yerleri temizleme, kent içi trafiğini düzenleme, su sağlama, kanalizasyon yapma, su kaynaklarını ve kıyılarını koruma, dinlenme ve rekreasyon alanları düzenleme, planlı ve sağlıklı kentleşmeyi sağlama, yapılanmayı denetleme gibi görev ve yetkiler verilmiştir.

Özel İdareler de mahalli müşterek nitelikte olan imar, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım, çevre sağlığı ve korunması, tarım, ağaçlandırma ile ilgili görevleri yürütmekle yetkili kılınmıştır.

- Mülki Amirlikler

Vali, İllerde her bakanın temsilcisi sıfatıyla idari ve siyasi yürütme vasıtası olup, merkezi idare teşkilatının en yüksek ve en geniş yetkili organıdır. Valiler Mahalli Çevre Kurullarının başkanı olarak çevrenin korunması ile ilgili işlerden sorumludurlar. Bunun yanında 3194 sayılı İmar Yasası ve 5442 sayılı İl İdaresi Yasası ile kendilerine verilmiş yetkiler gereğince, valiliklerin belediye ve mücavir alan sınırları dışında arazi kullanımını düzenleme ve yapılaşma hakkında izin yetkisi, çevre düzeni planlarının hazırlanıp onaylanması gibi görevleri vardır.

Ayrıca, 2872 sayılı Çevre Yasasında mahallin en büyük mülki amiri sayılan vali ve kaymakamlara çeşitli yetkiler tanınmıştır: Para cezası ve "faaliyetten men" gibi.

- Mahalli Çevre Kurulları

Mahalli Çevre Kurulları, her İlde Vali'nin başkanlığında, Bakanlıkların İl temsilcileri, Belediye Başkanı, Meslek Odaları Başkanları ve Çevre Bakanlığı temsilcilerinden oluşmuştur. Kurulun, Bakanlığın kararları çerçevesinde çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için il düzeyinde kararlar almak ve uygulamak; İldeki tesis ve işletmelerin denetlemelerine ait raporları incelemek ve gerekli önlemleri almak; Bakanlar Kurulunca çevre kirliliğine yol açan ve faaliyet kolları itibarı ile gruplandırılan işletmelerin derecelerini belirlemek gibi görevleri vardır.

- Çevre İl Müdürlükleri

Bakanlar Kurulu kararı ile 30 İlde İl Müdürlüklerinin kurulmasına karar verilmiştir. Taşrada teşkilatlanmaya ilişkin çalışmalar halen devam etmektedir. 1995 yılında 3 İlde daha İl Çevre Müdürlüğü kurulmasıyla 33 İlde kuruluş tamamlanmıştır (Çetin, 1995:267).

- Çevre Koruma Vakıfları

Çevre Korumacılığını yaymak ve benimsetmek, çevre konusunu merkeziyetçilikten çıkarıp yerel düzeye yaygınlaştırmak gibi düşüncelerden yola çıkılarak İllerde Çevre Koruma Vakıfları kurulması öngörülmüştür. Senesinde çok geniş kapsamlı amaçlar yazılı olan Vakıflar, bu amaçları gerçekleştirmek için Vakıf türü örgütlenmenin

getirdiği esneklikten de yararlanarak her türlü çalışma ve etkinlik düzenleyebilirler.

Çevre Koruma Vakfının organları, Mütevelli Heyet, Danışma Kurulu, Yönetim Kurulu ve Vakıf Müdürlüğüdür. Bütün Kurulların Başkanı Vali'dir. İl'de görev yapan kurum yetkilileri, oda başkanları ve merkez belediye başkanı bu kurullara üyedirler.

Çevre Koruma Vakıfları tüm İllerde faaliyete geçmelerine karşın etkin olmaktan uzaktırlar (Tamer,1991:187-194).

C. Uygulamada Görevler, Yetkiler ve Kurumsal Yapı

Arasındaki Çelişkiler

Çevre ile ilgili kurumsal yapı oluşturma çabalarının başlamasından bu yana örgütsel bir karmaşa yaşanmıştır. Çok sık yapılan değişiklikler nedeniyle, aradan geçen 15 yıla yakın süreye karşın çevre örgütlenmesinde kurumsallaşma sağlanamamıştır.

Son 15-20 yılda geliştirilen örgütsel yapının yanısıra , 1920'lerden 1970'lere kadar belli çevresel işlevlerle ilgili olarak yapılan düzenlemeler olduğu gibi korunmuş ve yeni yapılanma eski düzenlemelerle yan yana konulmuştur. Bu durum, çevreyle ilgili kuruluşlar arasında yetki, görev ve sorumluluk çatışmalarına ya da hizmetin hiç sahiplenilmemesine yol açmıştır. Çevreyle ilgili görev,

01/01/2000 10:00:00
MÜHÜR

yetki ya da sorumluluk sahibi olan 36 tane kurum, kuruluş ya da organ sayılabilir (Daşöz, 1995:262). Bu rakam, eşgüdüm sorununun boyutunu da ortaya koymaktadır.

Çevre Yönetiminde eşgüdüm sorunu başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere birçok ülkede yaşanmaktadır. Örneğin Çin'de, çevre koruma ve denetim işleri, yönetsel örgütlenmeyi ve örgütlerin sayısını gereksiz yere çoğaltan bir işlev görmektedir. Hukuksal metinlerle uygulama arasında çok büyük bir farklılık gözlenmektedir (Chan , et al, 1995:339).

Polonya'da çevre yönetimi konusunda yoğun çabalar gösterilmesine karşın eşgüdümsüzlük ve etkin olmayan yönetim nedeniyle başarıya ulaşmakta zorluk çekilmektedir (Zylicz, 1994:80).

Doğu Avrupa'da çevre, öncelikli konular arasındayken, hükümetlerin içinde buldukları yoğun ve ivedi ekonomik sorunlar nedeniyle alt sıralara düşmüş durumdadır (Balaban, 1994: 75; Kerekes, et al, 1994: 99).

Çevre ile ilgili konularda görev ve sorumluluk verilen kurum ve kuruluşların görev tanımlarının tam ve kesin çizgilerle belirlenmemiş olması nedeniyle hizmetlerin yürütülmesinde tekrarların yanısıra çelişkili uygulamalar da gözlenebilmekte, kimi zaman da görevin asıl sorumlusunu bulmak çok zor ya da olanaksız olmaktadır. Örneğin, bir kentte hava kirliliğini, Belediye, Sağlık Müdürlüğü, Çevre Koruma Vakfı ve Üniversite gibi birbirinden ayrı kuruluşlar, birbirinden değişik

yöntemlerle ve eşgüdümsüz bir biçimde ölçebilmekte, sonuçta da birbiriyle çelişen çözüm önerileriyle ortaya çıkabilmektedirler (Tamer, 1991:197).

Mevzuat konusunda yaşanan yetersizlikler, görev, yetki ve sorumluluk karmaşasını artırmaktadır. Örneğin, çıkarılan çevre yönetmelikleri ulusal koşullara iyi uyarlanamamıştır. Çevre Yasası 1983 tarihli olmasına karşın yargı organları tarafından çok fazla kullanılmamakta, özellikle özel hukuku ilgilendiren tazminat konularında özel yasa olan Çevre Yasası yerine Medeni Yasadaki genel hükümlere gidilmektedir. Bu da göstermektedir ki, Çevre Yasası yeterince bilinmemektedir (Zilelioğlu, 1990:10).

Yeni yürürlüğe konulan kimi hukuksal düzenlemelerin aynı konudaki eski düzenlemelere dokunmadan yeni hükümler getirmesi de, yukarıda belirtilen görev ve yetki karmaşasının oluşumunda etkili olabilmektedir (DPT,1994:57). Örneğin, gıda denetimi ve halk sağlığı konularında değişik hukuksal düzenlemelere dayanarak Valilik bünyesindeki İl Çevre, İl Sağlık, İl Tarım ve İl Sanayi-Ticaret Müdürlükleri ile Belediyeler, ayrı ayrı yetkili ve sorumlu olabilmektedirler. Bu durum, çoğu zaman görev ve yetkinin bütünüyle sahipsiz kalması sonucunu doğurmaktadır.

Merkezi Çevre örgütünün bir bakanlık olarak örgütlenme biçimi tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Kuruluş yasasında yönlendirici, izleyici ve kural koyucu bir bakanlık özellikleri öne çıkarken,

uygulamada "icracı" bir bakanlık gibi taşrada örgütlenme çabası içinde görünmektedir. Bu durum örgütsel bir çelişki olarak nitelenebilir. Ayrıca, Ankara'da kökleşmiş bulunan bürokratik örgütler, yeni ve görece güçsüz olan "çevre örgütü"ne karşı direnmişler ve yetkilerini paylaşmak ya da devretmek istememişlerdir (Gürseler, 1990:11).

Çevre sorunları özünde yerel sorunlardır. Yerel sorunların çözümleri de ilke olarak yerel düzeyde aranmalıdır. Oysa, varolan çevre mevzuatı ve resmi yaklaşım, merkezi yönetim düzeyindeki çözümlere ağırlık vermektedir. Yerel düzeye bırakılan kimi işlevler ise, merkezdeki örgütsel ve kurumsal karmaşanın bir yansımasıdır. Yerel düzeyde mekansal olarak önemli bir alanı kapsayan bir yerel yönetim birimi olan İl Özel Yönetimleri, çevre ile ilgili görev ve sorumlulukların dışında tutulmuştur. Oysa örneğin, su kirliliği, erozyon gibi sorunlar % 90'a yakın bir oranda bu yönetimlerin sorumluluk alanlarında ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de çevre yönetimindeki başarısızlığı temel nedenlerinden birisi, mevzuat ya da politika yetersizliğinden çok, hazırlanan politika ve mevzuatın uygulamaya aktarılamamasıdır. Bunun nedenlerine bakıldığında, yetersiz siyasal, yönetsel, hukuksal ve teknik süreçler, yetersiz eleman düzeyi, yetersiz finansal olanaklar ve yetersiz bilgi ve eğitim düzeyi gibi sorunlar öne çıkmaktadır (Yaşamış, 1992:153).

Tüm bu yetersizlikleri gözlemledikten sonra ülkemizin koşullarını ve olanaklarını değerlendirerek önereceğimiz yeni "Yerel Çevre

Yönetimi Yaklaşımı"na geçmeden önce Dünya'da bu konudaki başarılı girişimlerden bir kaç örnek aşağıda sunulmuştur.

2. DÜNYADA ÇEVRE KONUSUNDA BAŞARILI YEREL YÖNETİM GİRİŞİMLERİNE ÖRNEKLER

Çevrenin merkeziyetçi bir anlayışla yönetilemeyeceği artık bütün dünyada yaşanan deneyimlerle anlaşılmaktadır. Yerel düzeyde yaşanan sorunlar yine yerel düzeyde sahiplenilmediği ve çözümler yerel koşullara uygun biçimde aranmadığı zaman başarı olanaksız gözükmektedir. Çevre yönetiminin en erken başladığı ülke olan ABD'de, federal çevre yasalarının değiştirilmesi, esnetilmesi ve yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesi, farklılıklara göre kurallar oluşturulmasına olanak tanınması yönünde çok yoğun bir baskı ve lobicilik söz konusudur. Federal çevre yasalarının kırtasiyeciliği artırdığı ve endüstriyel maliyetleri gereksiz yere yükselttiği savunulmaktadır (AMI, 1995).

Gelişmekte olan ülkelerde çevre yönetimi konusunda genel olarak yapılan gözlem, yetki ve sorumluluk karmaşası ile eşgüdümsüzlük noktasında odaklanmaktadır. Çevre yönetiminin alan boyutundaki kapsayıcılığı yeterince anlaşılammaktadır. Çevresel duyarlık ve kaygılar ekonomik gelişme ve kalkınma çabalarıyla uyumlu bir biçimde bütünleştirilmemekte ve sürekli bir çelişki var gibi algılanmaktadır (Leitmann, 1995). Öte yandan yerel kapasite ve kaynaklar, çevre

sorunları ile baş edecek düzeyde değildir. Çevre bilinci yerel düzeyde kamuoyu oluşturacak düzeye gelememiştir.

Ancak bütün bu sorunlara karşın hem gelişmiş ülkelerde , hem de gelişmekte olan ülkelerde başarılı yerel çevre yönetimi girişimleri bulmak zor değildir. Aşağıda bu örneklerden üç tanesi ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca Doğu Avrupa'da özellikle Çek Cumhuriyeti'nde, merkezi hükümetin çevreye yeterli ilgiyi göstermediği ve önceliği vermediğini savunan bazı yerel girişimler ve hükümet dışı örgütlenmeler başarılı çalışma örnekleri sergilemektedirler (Andrews et al.,1994; Vavrouesk, 1994).

A. Mexico City Hava Kirliliği Önleme ve Denetim Programı

Dünyanın en büyük metropollerinden biri olan Mexico City , 1970'li ve 80'li yıllarda hava kirliliğinin ve diğer kentsel çevre sorunlarının en yoğun yaşandığı kentlerin başında gelmekteydi. Merkezi yönetimin görev alanına giren çevre sorunları konusunda yapılan girişimler sonuç vermemekteydi. Bunun üzerine yapılan bir yasal düzenlemeyle çevre konusundaki temel görev ve yetkiler yerel yönetimlere devredilmiştir. Mexico City Belediyesi ulusal ve uluslararası kuruluşların özellikle Dünya Bankası'nın teknik ve uzmanlık desteğiyle bilim adamları, Kamu ve özel kuruluşların da katılımıyla "kirliliği önleme ve denetim programı"nı yürürlüğe koymuştur. Program, şu temel eylem alanlarından oluşmuştur (Toplu Konut İdaresi, 1993:93; Bartone et al.,1994:103) :

Yakıtların İyileştirilmesi: Bu alanda öncelikle ısınma için doğal gaz kullanımını yaygınlaştırılmış ve benzindeki kurşun oranı azaltılmıştır. Metropolitan alanda % 23'e varan oksijen eksikliğini gidermek için benzine " oksijenlenmiş eter " eklenmesi sağlanmıştır.

Ulaşım Sisteminin İyileştirilmesi: Varolan metro sistemi genişletilmiş, toplu taşıma araçlarına katalitik dönüştürücülü motorlar takılmıştır. Ayrıca özel otomobillerin trafiğe çıkışlarına sınırlamalar getirilmiştir.

Endüstri ve Araç Emisyonlarının Denetimi: Kurulan "Emisyon denetim sistemi" ile bilgisayar ve otomasyon yardımıyla araç emisyonları denetlenmiş ve ölçünlere uymayan araçlar trafikten yasaklanmışlardır. Ayrıca endüstriyel emisyonlarda % 30 azalma sağlanmıştır.

Yeşil Kuşak: Kentsel yeşil kuşak oluşturmak için 12.6 milyon ağaçlık alan kamulaştırılmış ve "Her Aile Bir Ağaç" kampanyası ile 2 milyonu aşkın ağaç kent çevresine dikilmiştir.

Bu hava kalitesini iyileştirme çabalarının atık denetimi, ve toprak koruma çalışmaları ile desteklenmesi sonucu, Mexico City'de hava kirliliği önemli ölçüde azaltılmıştır. Bu başarının arkasında, bu alandaki yetkinin yerel yönetime aktarılması olgusu yatmaktadır. Merkezi yönetimin mali desteği, halkın, bilgilendirme sonucu konuyu sahiplenmesi, Uluslararası Kuruluşların desteği başarının gerçekleşmesine katkıda bulunan diğer etkenlerdir (Toplu Konut İdaresi, 1993:94).

B. Curitiba (Brezilya) Deneyimi

Brezilya-Curitiba deneyimi, uluslararası medya, kalkınma kuruluşları ve uzmanlarca başarılı bir "kentsel çevre yönetimi" örneği olarak değerlendirilmektedir. Curitiba, Brezilya'nın güneyinde, 1.6 milyon nüfuslu hızla büyüyen ve kalkınan bir kenttir .

Curitiba'da 1960' larda yapılan "master plan", kararlılık ve tutarlılık ile ilkelerine bağlı kalınarak 20 yıldan fazla bir süreyle uygulanmıştır. Planın hazırlık sürecinde 6 yıl boyunca araştırma, inceleme, danışma, kurumsallaştırma, uzman personel eğitimi ve uzlaşma çalışmaları sürdürülmüş ve bu süre içinde gerekli olan siyasal destek ve kararlılık sağlanmıştır. Uygulama sürecinde en önemli etken, başarılı ve ileri görüşlü belediye başkanının varlığıdır.

Planda, kentsel gelişme eksenleri doğrusal bir biçimde belirlenmiş ve toplu taşıma ağlarını destekleyecek biçimde de uygulanmıştır. Sonuç olarak bugün Curitiba' da insanların % 75'i toplu taşımada otobüsleri kullanmaktadır. Metro ve hafif raylı sisteme gereksinme duyulmamış ve özel otoların kullanılması en az düzeye indirilmiştir. Trafik yoğunluğu yaşanmamaktadır. Planın kararlılıkla uygulanması sonucu kişi başına düşen yeşil alan (nüfus artışına karşı) 100 kat artırılmıştır. Az kirletici endüstrilere öncelik veren bir endüstriyel alan düzenlemesiyle kirlilik kontrolü kolaylaşmıştır. Fiziksel gelişme, bütünleşik yol planlaması, toplu taşıma alt yapısına

yatırım ve arazi kullanım planlama uygulamaları ile birlikte ele alınmıştır. Toplu taşıma sistemine öncelik verilmiştir.

Kentsel yaşamda önemli aktörler ile (kişi ve kuruluşlar) işbirliği ve uzlaşma sağlanarak onların uygulamaları benimsemeleri, desteklemeleri ve katılımları gerçekleştirilmiştir. Kamuoyunun bilgilenmesi ve bilinçlendirilmesi önemli görülmüştür. Halkın %'70'i yeniden kullanım (yeniden çevrime kazandırma) programlarına eylemli bir biçimde katılmaktadır. Çevre eğitimi bütün halk kesimlerine ve özellikle çocuklara ve gençlere yaygınlaştırılmıştır (Rabinovitec et al, 1993).

C. Japon Yerel Çevre Yönetimi Düzeni (Osaka Örneği)

1950 ve 1960'lı yıllarda yoğun biçimde çevre kirliliği yaşayan Japonya'da çevre yönetimi, 1970' li yıllarda "Kirlilik Denetimi Temel Yasası" uyarınca büyük ölçüde yerel yönetimlere devredilmiştir. Çevre politikaları, ulusal ve yerel yönetimlerin eşgüdümlü ve uyumlu çalışmaları sonucu başarıyla uygulanmaktadır. Yerel yönetimler, çevre konusunda çok duyarlı ve yenilikçi olmak zorunda kalmışlar ve etkin bir çevre yönetimi uygulamışlardır. Bu çalışmalarında merkezi yönetimden danışmanlık ve mali yardım desteği almışlardır (Barret, 1994:19).

Japon yerel yönetimlerinin başarılı çevre yönetimi uygulamalarına örnek olarak "Osaka İl Yönetimi" nin çalışmaları gösterilebilir. Osaka İl

Yönetimi 1973 yılından başlayarak onar yıllık dönemler için 3 "Çevre Yönetim Planı" yapmıştır. Katılım süreçleri işletilerek hazırlanan bu planlar, ekonomik ve toplumsal değişme, fiziksel planlama ve kalkınma planlarıyla ilişkilendirilmiştir. Özellikle çevre koruma ile kalkınma bağlantısı kurulmuş ve çevresel değerlerin kalkınma sürecine bütünleştirilmesi sağlanmıştır. Çevresel izleme uygulamaları için yeterli sayıda ölçüm-izleme noktası ve bilgi bankaları oluşturulmuştur. Bu süre içinde gerçekleştirilecek her türlü projenin çevresel etkileri, "Bütünleşik Çevre Yönetim Düzeni" karşısında değerlendirilmiştir.

Japonya'daki uygulamadan çıkarılacak en önemli sonuçlar şunlardır :

- Etkin bir çevre yönetimi , "yerel çevre yönetimi"dir.
- Etkin bir çevre yönetimi için merkezi yönetimin yerel yönetimlere destek vermesi ön koşullardan biridir .
- Etkin bir çevre yönetimi için "katılım" ön koşullardan biridir (Barret, 1994:31).

3. TÜRKİYE İÇİN BİR "YEREL ÇEVRE YÖNETİMİ YAKLAŞIMI" ÖNERİSİ

Ülkemizdeki çevre yönetimi uygulamalarında yaşanan sorunların izlenmesinden çıkarılacak sonuçlar ve Dünyadaki başarılı çevre

yönetimi deneyimlerinden alınabilecek derslerin gözden geçirilmesinden sonra çağcıl yönetim ilkeleri ışığında aşağıda önerdiğimiz "yerel çevre yönetimi yaklaşımı"nın ülkemiz koşullarında uygulanabilir olduğu ve çevre yönetiminde başarıya ulaştıracak özellikler taşıdığı kanısındayız.

A. "Yerel Çevre Yönetimi" nin Temel İlkeleri

Doğal dengenin ilkelerine ve doğanın haklarına saygı duyulmalıdır. Doğada varolan hiçbir şey gereksiz değildir. İnsanoğlu doğanın üstünde ya da dışında değildir; onun bir parçasıdır; doğadaki en üstün canlı olması ona doğanın üretken özünü yok etme ya da "doğayı fethetme" hakkını vermez. İnsan doğayı anlamaya çalışıp onun kendi düzeniyle birlikte yaşamayı öğrenmelidir. Doğa ve doğanın zenginliklerini salt birer ekonomik üretim etmeni olarak gören kuramlar sorgulanmalıdır.

Varolan çevre sorunları ve bu sorunların izlediği eğilim çok önemli ve ciddi boyutlara ulaşmıştır. Çevre, çağımızın ve yarınlarımızın en önemli ve birinci gündem maddesi olma konumundadır. Bu nedenle çevre boyutu, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası bütün düzeylerde ve planlama, politika, yönetim ve uygulama aşamalarında dikkate alınmak zorundadır.

Çevrenin korunmasında sorunların ortaya çıkmasını önleyici politika ve önlemlere öncelik verilmelidir. Çevre sorunları ortaya çıkmadan önce alınacak önlemler, düzeltim çabalarından daha kolay ve ucuzdur.

Çevrenin korunup geliştirilmesi, çevrenin haklarına saygı "kamu yararına"dır. Öyleyse çevrenin korunup geliştirilmesi ilkesine ve çevrenin haklarına öncelikle devlet sahip çıkmalıdır. Buna aykırı davranışlar hukuka aykırı sayılmalıdır.

Çevre sorunları özünde yerel sorunlardır. Yerel yönetimler, "halkın ortak ve yerel gereksinimlerini gideren" kamu yönetimleri olduğuna ve çevre sorunları da bu iki temel ölçüte tam anlamıyla uyduklarına göre, en geniş anlamıyla "çevreyi yönetmek" yerel yönetimlerin işi olmalıdır. Kısacası çevre, "yönetilebilir" bir olgudur ve çevre yönetimi büyük ölçüde "yerel çevre yönetimi" olmak zorundadır.

Yerel çevre yönetiminde yasal yetki ve sorumlulukların kullanımında açıklık ve netlik sağlanmalıdır. Çağcıl yönetim yaklaşımları ve uygulamalarından yararlanılmalıdır.

Yerel çevre yönetiminde katılımın sağlanması" olmazsa olmaz" bir koşuldur. Bunun ilk adımı, vatandaşa "çevre hakkı" nın tanınması, çevre için eğitim ve bilgi alma hakkının güvence altına alınması, ayrıca çevre için gönüllü örgütlenmelerin özendirilmesidir. Çevre politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamalarında bu örgütlerin katılımı ve kamuoyu desteği zorunludur.

B. Yerel Çevre Yönetiminde Örgütlenme

Müsteşarlıktan Genel Müdürlüğe ve Bakanlığa kadar uzanan gelişme çizgisinde Türkiye, çevre örgütlenmesinde Çevre Bakanlığı tipini yeğlemiştir. Ancak, bu bakanlığın eşgüdüm-cü-yönlendirici bir bakanlık mı, yoksa yürütücü-uygulamacı bir bakanlık mı olacağı konusunda kararsızlık ve tutarsızlık sürmektedir. Buna koşut olarak, çevresel hizmetlerin merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasındaki paylaşım sorunu da çözüm beklemektedir.

Mevcut durumuyla Bakanlığın merkez ve taşra örgütlenmesi etkin olmaktan uzaktır. Öte yandan yerel yönetimlerin yetki, görev ve sorumlulukları açık ve belirgin değildir. Ayrıca çevre gönüllü kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin çevre yönetim sürecine nasıl ve hangi araçlarla katkıda bulunabileceği konusu mevzuatta işlenmemiştir.

a) Çevre Bakanlığı

Çevre örgütlenmesinde geleneksel anlamda yürütücü hizmet bakanlığı modeli, etkinlik , verimlilik ve demokratiklik gibi çağdaş yönetim ilkelerine ters düşmektedir. Gelişmiş demokratik ülkelere baktığımızda, Çevre Bakanlığı modelini benimseyen ülkelerin büyük bir çoğunlukla (Danimarka, Norveç, Fransa, İsviçre, Belçika , İtalya gibi) "yönlendirici ölçünleri saptayıcı , teknik ve bilimsel anlamda yardımcı

ve destekleyici ve kural koyucu" bir bakanlık örgütü oluşturduklarını görüyoruz (Council of Europe, 1995:9).

ABD ve İrlanda gibi kimi ülkeler ise bakanlık yerine bölgesel örgütleri de olan güçlü bir merkezi kuruluş (Environmental Protection Agency-Çevre Koruma Örgütü) oluşturmuşlardır. Bu kuruluşun görevleri arasında "çevre kalitesini izlemek, yerel yönetimlerin çevresel görev ve sorumluluklarını denetlemek, çevre için eğitim yapmak, araştırma-geliştirme etkinliklerini yürütmek" bulunmaktadır (Council of Europe, 1995:11).

Ülkemizdeki Çevre Bakanlığı, ulusal çevre politikalarını saptayan, çevre yönetimi konusundaki temel ilkeleri ve çevresel ölçünleri belirleyen, bunların hukuk kurallarına dönüşmesini sağlayan, yerel çevre yönetimi alanında görev alacak kuruluşlara eğitsel ve teknik yardım yapan, çevre konusunda bilimsel ve teknolojik gelişmeleri izleyen, yerel çevre yönetiminde görevli kuruluşları çevre uygulamaları konusunda denetleyen, yerel düzeydeki yürütücü-uygulayıcı kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlayan, uluslararası kuruluşlarla işbirliğini yönlendiren danışmanlık hizmeti veren bir Bakanlık olmalıdır. Bu görünüşle Çevre Bakanlığı eşgüdümcü-önerici-yönlendirici, dar kadrolu bir merkezi bakanlık olmalı, taşra örgütü kurma yoluna gitmemelidir.

Bakanlığa bağlı olarak Çevre Referans Laboratuvarı, Çevre Eğitim Birimi, Çevre Denetim Birimi, Çevre Yayın ve İletişim Birimi ve

Çevre Bilim Kurulu oluşturulmalıdır. Çevre Bakanlığı, ayrıca Ulusal Çevre Envanteri, Ulusal Çevre Yönetim Planı gibi önemli çalışmaları yürütmelidir.

Merkezdeki diğer örgütlere gelince, bütün Bakanlıkların ve merkezi kuruluşların etkinliklerinin çevre üzerinde etkileri olduğu göz önüne alınırsa, her kuruluşun çevre ile ilgili sorumluluklarını kabul etmesi ve bu doğrultuda kendi çevre politikasını, ulusal çevre politikası çerçevesinde oluşturması gerekir (Arat, 1990:2).

b) Yerel Yönetimler

Çevre Yönetiminin kurumsal yapısında en önemli işlevler yerel yönetimlere verilmelidir. Alanda uygulamacı kuruluşlar olarak belediyeler ve özel idareler doğrudan yetkili ve sorumlu olmalıdırlar. Çevre Yönetiminin yürütümüne ilişkin hizmet ve işlevler, ülkenin her yanını kapsayacak (belli bir alanda yetkili ve sorumlu tek bir yönetim olacak) biçimde belediyeler ile özel idareler arasında mekansal olarak paylaşılmalıdır: Belediye ve komşu alan (mücavir) sınırları içinde belediyeler, bu alanlar dışındaki kırsal bölgelerde ise özel idareler, yetkili ve sorumlu olmalıdır (Daşöz, 1995:263; Eroğlu, 1995:176; Çevre Bakanlığı, 1993:188).

Ancak, varolan Anayasal, siyasal ve yönetsel düzenimiz çerçevesinde yerel yönetimlerimizin yukarıda kendilerine verilmesini savunduğumuz çevre yönetim işlevlerini yerine getirmeleri olanaksız

gözükmektedir. Yerel yönetimlerimiz nerede ise hiçbir alanda toplumun beklenti ve gereksinimlerini karşılayamamaktadırlar.

Özellikle çevresel hizmet ve işlevlerin de yerel yönetimlerimizce toplumsal istem ve gereksinimlere koşut olarak yerine getirilebilmesi için aşağıda özetlenen hukuksal ve yapısal düzeltimlere gerek vardır.

İl ve İlçe Özel Yönetimleri : Yerel yönetim düzenimiz, belediyeler, il özel yönetimleri ve köy yönetimlerinin yanı sıra kırsal alanda hizmet boşluğunu dolduracak ve il özel yönetimleri ile köy yönetimleri arasındaki bağlantıyı işlevsel duruma getirecek bir ara yönetimsel kademe olarak kurulacak ilçe özel yönetimlerini de içine alarak dörtlü bir yapıdan oluşmalıdır. Ardından bu yönetimler güçlendirilmelidir.

Bu çerçevede ilk olarak Tarım, Orman ve Köyişleri, Turizm, Kültür, Sağlık, Bayındırlık ve İskan, Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün taşra örgütleri görev, yetki, sorumluluk ve kaynaklarıyla Özel Yönetimlere devredilerek bu yönetimlerin organları biçimine dönüştürülmelidir. Böylece hem bugün değişik bakanlık ve kuruluşların elinde bulunan çevresel görev ve hizmetlerin alan boyutunda tek elde toplanması sağlanacak, hem de daha demokratik karar ortamı oluşturulacaktır. Özel yönetimler, var olan görevlerine ek olarak çevre yönetiminde de seçilmiş karar organları aracılığıyla alacağı kararları yürürlüğe koymalıdır.

İkinci olarak, çevreyle ilgili mevzuatta mülki idare amirlerine verilen yetki ve sorumluluklar özel yönetimlere devredilmelidir.

Böylece zaten özel yönetimlerin yürütme organı olan bu amirlerin, sözü edilen yetkileri özel yönetimlerin karar organı olan meclislerle birlikte ve özel yönetim adına kullanması sağlanmış olacaktır.

İl ölçeğinde planlama ve uygulama gerektiren çevresel işlev ve hizmetler, il özel yönetimine; diğer işlev ve hizmetlerin yürütülmesi ise ilçe özel yönetimlerine bırakılmalıdır. Böylece, belediye sınırları dışında "çevre"den yalnızca özel yönetimlerin, belediye sınırları içinde ise yalnızca belediyelerin sorumlu olması sağlanmış olacaktır.

Bu sorumluluğa koştur olarak yapılacak yasal düzenlemelerle bu yönetimlere gerekli yetki ve kaynak aktarımı ile uzmanlık desteği sağlanmalıdır

Belediyeler: Belediye sınırları içinde çevresel görev ve hizmetler bütünüyle belediyelere bırakılmalıdır. Varolan yasal yetki ve olanaklarına ek olarak yeni görev ve hizmetleri yükümlenecek olan belediyelere bu görev ve hizmetleri yürütebilmeleri için gerekli olan yetki, kaynak ve ek olanaklar da yine yapılacak hukuksal düzenlemelerle sağlanmalıdır.

Özel yönetimler ve belediyelerin yanısıra Çevre Koruma Vakıfları da il düzeyinde örgütlenebilir. Yukarıda kuruluşu ve özellikleri anlatılan bu vakıflar, kamu ve özel kesim, gönüllü kuruluşlar ile bilimsel ve akademik çevrelerin katılımıyla güçlendirilerek ve etkin bir yönetimle özellikle çevre eğitimi ve yayım konusunda çok önemli işlevleri üstlenebilirler.

C. Yerel Çevre Yönetiminde Araçlar

a) Yasal Araçlar

Bölümün başlarında yürürlükteki çevre mevzuatı ayrıntılı olarak incelenmiş ve yerel yönetimlerin bu konuda oldukça önemli görev ve yetkilere sahip oldukları belirtilmişti. İlgili yasa, tüzük ve yönetmeliklerde sayılan bu görev ve yetkilerin önerdiğimiz kurumsal çerçeve (yerel düzeyde mekansal ayırıma dayalı olarak yetkili olacak belediyeler ve özel yönetimler) ile tutarlı ve uyumlu olacak biçimde yeniden gözden geçirilmesi gereklidir.

Ulusal düzeydeki mevzuatın bu biçimde uyarlanmasıyla sonra, bu mevzuat çerçevesinde, yerel yönetimler kendi çevre mevzuatlarını geliştirmelidirler. Örneğin, 1580 sayılı yasanın 19. maddesi, belediyelere beldenin yaşamının düzenlenmesi için her türlü girişimde bulunma, yasaklar koyma ve yasaklara uymayanlara ceza verme yetkisi getirmiştir. Buna dayanılarak çıkarılacak olan Zabıta Yönetmeliği, Sağlık Zabıtası Yönetmeliği, İmar Yönetmeliği, İşyeri Açma İzin Belgeleri Yönetmeliği gibi düzenlemeler yerel çevre yönetiminin önemli araçları olarak işlev görebilirler. Yerel yönetimlerin, bütün bu yönetmeliklerle ÇED süreci arasında organik bir ilişki kurmaları yerel çevre yönetiminin başarısının ön koşuludur. Çevre yönetiminde en önemli yasal araçlardan biri olan ÇED'e teknik araçlar başlığı altında yer verilmiştir.

Yerel yönetimlerin başarılı bir çevre yönetimi uygulayabilmeleri için "imar ve çevre zabıta" örgütlerini kurmaları ve caydırıcı yaptırımlar uygulamaları zorunludur. Ayrıca kesilen bütün çevre cezalarının ilgili yerel yönetim tarafından etkili biçimde tahsili, çevre sorunlarının çözümünde yapılacak çalışmalar için gerekli mali olanakların sağlanması açısından son derece önemlidir.

b) Teknik Araçlar

Yerel yönetimlerin kamu yararı açısından çok işlevli olarak kullanabilecekleri teknik araçlardan en önemlileri planlama ve ÇED uygulamasıdır.

Yerel yönetim, kendi sınırları içinde "Çevre Koruma Master Planı" ve "çevre-eylem" planlarını hazırlamalı ve alan boyutunda bu planların yerel ve ulusal düzeydeki diğer planlarla ilişkisini kurmalıdır.

Yerel düzeydeki çevre planlaması, yerel yönetim sınırları içindeki bölgede görülen çevre sorunlarını bilimsel yöntemlerle saptamak, kirlilik haritaları ve çevre envanteri gibi çalışmaları yapmak, sorunların çözümü ve çevresel kalite düzeyinin yükseltilmesi için gerekli politikaları saptamak ve uygulanacak eylem planını kararlaştırmak durumunda olmalıdır (Yaşamış 1995: 251).

Yerel çevre yönetiminin en etkili araçlarından birisi de ÇED olmalıdır. Çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratması beklenen proje ve

yatırımların zararlı etkilerinin giderilmesi için henüz planlama aşamasındayken gerekli önlemlerin alınmasına olanak veren ÇED süreci, doğru ve etkili biçimde uygulandığı zaman çevresel kalite değerlerinin korunmasında ve geliştirilmesinde yararlı sonuçlar verecektir. ÇED uygulamasında asıl yetkili ve sorumlu olan yerel yönetimler, ÇED'in yerel düzeydeki bütün plan politika ve uygulamalarla ilişkisini de kurmalıdırlar.

c) Kirlilik Denetimi Araçları

Kirlilik denetiminde başlıca 2 yöntem bulunmaktadır: doğrudan denetim ve ekonomik araçların kullanımı.

Doğrudan Denetim Yaklaşımı

Çevre kirleticilerinin oran ve miktarlarına sınırlamalar getirip denetim yapma ve buna göre izin verme esasına dayanan bu yaklaşım, çevre politikalarının geliştirilmeye başlandığı yıllardan bu yana bütün gelişmiş ülkelerde çoğunlukla kullanılagelmiştir. Uygulama zorluğu ve ekonomik olarak verimsizlik gibi gerekçelerle eleştirilen bu yaklaşımın genelde çevre kirliliğinin azaltılmasında önemli katkılar sağladığı da yadsınmamaktadır (Bernstein , 1995: 1).

Gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara koşut olarak ülkemizde de belirlenen hava ve su kalitesi ölçünleri, atık su ve katı atık sınırlamaları, Belediyeler ve Mahalli Çevre Kurullarının kirli kömür konusundaki

yasaklamaları, hava kalitesi belirli kritik değerlere ulaşınca yapılan trafik kısıtlamaları, bu yöntemin ülkemizdeki uygulamalarına verilebilecek örnekler arasındadır.

Bu yöntemin güvencesi, ceza hukukunun caydırıcılığına dayanmasıdır. Ancak hukuk düzeni gerçekten ağır yaptırımlar öngörürse bu yöntem etkili ve anlamlı olabilir. Ayrıca bu yöntem kirliliği önleyici anlamda özendirici değildir.

Ekonomik Araçlar

Son yıllarda kirlilik denetiminde daha etkin, etkili ve esnek yöntemler arayan gelişmiş ülkeler, ekonomik araçları devreye sokmaya başlamışlardır. Kurumsal olarak bu araçlar kirleticilerin kendi kirlilik denetimi yöntemlerini kendilerinin seçmelerine olanak tanımakta ve pazar ekonomisi koşullarına göre kirliliğin düzenlenmesi söz konusu olmaktadır. Ancak uygulamada ekonomik araçlar, doğrudan denetim yöntemlerine olan gereksinimi ortadan kaldırmamıştır.

Ekonomik araçların başlıcaları şunlardır (Forsund and Strom,1988; Bernstein, 1995; Akerman,1990; OECD,1991; Anderson et al, 1989; Moore 1989):

Atık Miktarı ve Cinsi Üzerine Vergilendirme (Environmental Charges): Bu yöntem, çevrenin kullanımına doğrudan bir bedel koyma

anlamına gelmektedir. Kirletici, belirlenmiş her kirlilik birimini havaya ya da suya verdiği zaman karşılığında ücret öder. Bu sistemde kirlilik öyle bir biçimde vergilendirilmelidir ki, belli bir sınırı aşan kirlilik, kirletici işletme için ekonomik olmama durumuna gelmelidir. Bu yöntemin "kurumsal arıtma maliyetlerine katılım", "zararlı ürün kullanımını ücretlendirme" gibi türleri de vardır. 2872 sayılı Yasada "atığın vergilendirilmesi-katılım payı" olarak yorumlanabilecek bir madde bulunmasına karşın yeterli açıklık ve gerekli ölçütlerin bulunmaması nedeniyle uygulamada zorluk yaşanmaktadır.

Emisyon İzin Belgeleri (Marketable Permits): Bir tür "market oluşturma" yöntemi olan bu sistemde belirli bir zaman aralığında izin verilebilecek kirlilik miktarları kamu yönetimlerince saptanarak bunları karşılayacak izin belgeleri düzenlenir. Bu belgeler (kirlilik hakları), daha sonra açık artırma yöntemiyle, belirlenmiş kurallar çerçevesinde serbest olarak alınıp satılabilir. Böylece kirliliğin fiyatı serbest pazar ortamında yarışan kirletici işletmelerin davranışlarıyla belirlenmiş olur. Siyasal olarak pek çekici olmadığından yaygın biçimde kullanılmayan bu yöntem ABD'de Çevre Koruma Örgütü (EPA) tarafından hava kirliliğini kontrol amacıyla sınırlı biçimde, ancak başarıyla uygulanmıştır (Bernstein, 1995:14; Toplu Konut İdaresi, 1993:41).

Sübvansiyon ve Krediler: Sübvansiyonlar, genellikle, ya bir işletmenin kirliliği kontrol ve arıtma tesisi kurma maliyetlerinin kısmen kamu

kamu tarafından karşılanması, ya da bazı tip kullanımları teşvik amacıyla bu kullanımların maliyetlerinin kamu tarafından büyük ölçüde karşılanması yoluyla uygulanır. Birçok ülkede, değişik alanlarda değişik şekillerde sübvansiyonlar uygulanmaktadır.

Türk çevre mevzuatında bu yöndeki uygulamaların kredi biçiminde olması uygun görülmüştür. Çevre Kanununa göre, arıtma tesisi yapacak olan gerçek ve tüzel kişilere kredi yardımı yapılabilir; "Çevre kirliliğini önleyici her türlü araç ve gerecin alımı ya da yapımı için " Çevre Fonundan parasal yardım talep edebilirler.

Gelişmekte olan ülkelerin özel koşulları dikkate alındığında geleneksel doğrudan denetim yaklaşımının yerini tümüyle, ekonomik denetim araçlarına bırakmayacağını birkaç nedenden dolayı söyleyebiliriz. Öncelikle, ekonomik araçlar, henüz ülkelerin genel çevre politikaları ile bütünleştirilmemiştir (Akerman, 1990:73). İkinci olarak, bu araçların çevre kalitesi üzerindeki etkileri tam olarak kestirilememektedir. Son olarak, ekonomik yöntemlerin uygulanabilmesi daha önceden belirlenmiş olan ölçünlerin varlığına bağlıdır.

Ülkemiz koşullarında etkin bir yerel çevre yönetimi için doğrudan denetim yaklaşımının yanısıra, kimi alanlarda "kirletene doğrudan ödetme", vergilendirme, sübvansiyon ve kredilendirme gibi ekonomik yöntemler de kullanılabilir. Çevre politikalarını saptarken bu araçların

hangilerinden ne ölçüde yararlanabileceği konusunda şu ölçütler kullanılabilir (OECD,1991:18-19):

- Çevresel etkinlik ve etkililik
- Ekonomik verimlilik
- Adalet ve hakkaniyet
- Yönetimsel uygulanabilirlik
- Siyasal ve mali kabul edilebilirlik.

d)Toplumsal Araçlar

Katılım: Çağımızda demokratik ülkelerde sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların ulusal ve yerel karar alma süreçlerinde etkileri giderek artmaktadır Yurttaşların yönetime katılım süreçleri de genellikle bu örgütler aracılığıyla olmaktadır. Yerel çevre yönetimi, etkin, ve demokratik olabilmek için gönüllü kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmalı ve toplumsal bir uzlaşma sağlamalıdır (Arat,1995:237). Burada, bu kuruluşların yerel çevre yönetimine yapabilecekleri katkıya örnek olması açısından kooperatiflerin işlevini tartışacağız.

Gönüllü ve karşılıklı yardımlaşma, ekonomik ve toplumsal dayanışma ve eşitlik gibi temel değerlere dayalı olarak etkinlik gösteren kooperatifler, toplumsal açıdan önemli sorumluluklar taşırlar. Çevre konusunda giderek artan sorunlar, ICA (Uluslararası Kooperatifler Birliği) üyesi kooperatiflerin de ilgisini çekmiş ve kooperatiflerin çevre konusunda daha etkin olmaları üzerinde durulmuştur. ICA, 1992 Rio

Konferansı'na etkin biçimde katılmıştır. 1992 yılında Tokyo' da toplanan ICA 30.Kurultayında Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma konusu ele alınmış ve bu konuda şu Bildirge yayınlanmıştır (Turan,1995:13):

- Kooperatifler, sürdürülebilir kalkınma ereğine ulaşma yolunda üzerlerine düşen katkıyı gerçekleştirmek için kendi "çevresel eylem izlenceleri" ni başlatmalıdırlar.

- Besin üretimi, sürdürülebilir kalkınmanın ana ögesi olduğuna göre, doğal çevreyi koruyan tarım ve balıkçılık kooperatifleri ile çevreyle uyumlu tüketimi özendirecek tüketim kooperatifleri güçlendirilmelidir. İngiltere, İsveç, İspanya, Kanada ve Japonya gibi kimi ülkelerde bu konuda örnek çalışmalar sergilenmektedir.

Ülkemizdeki kooperatif hareketleri ise, ne yazık ki, çevre bilincinden büyük ölçüde yoksun durumdadırlar. Birkaç örnek vermek gerekirse, sayıları devlet desteğiyle çığ gibi büyüyen konut kooperatifleri için seçilen alanların çoğunluğu tarıma elverişli arazilerden oluşmaktadır. Diğer yandan yazlık ev amaçlı sahil kooperatifçiliği de bir başka kirlilik kaynağıdır (Arıcı, 1992:16).

Oysa, Türk kooperatifçiliğinin çevrenin korunması ve geliştirilmesi için yapabileceği çok önemli katkılardan örnekler aşağıda sunulmuştur (Arıcı, 1992: 17; Öz, 1994: 20; Özçelik, 1992: 21; Görmez,1992:23):

- Toplu konut uygulamalarında planlı ve bilinçli davranılmasıyla kirliliğin önüne geçilebilir.
- Turizm yapı kooperatifleri tarihi ve doğal çevrenin korunmasında önemli roller üstlenebilir.
- Tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri, "Devlet çiftlikleri" konumundan çıkarılarak gerçek işlevlerini bulmalıdırlar.
- Toprak - su kooperatifleri ve sulama birlikleri, toprak verimliliğinin artırılması konusunda önemli işlevler görebilirler.
- Ormancılık kooperatifleri ağaç kesimini ve dikimini düzenli kılmak için ağaçlandırma programı uygulayabilirler.

Bilgi Toplama ve Değerlendirme: Çağdaş çevre yönetiminin en önemli dayanaklarından birisi güvenilir bilgi olmalıdır. Güvenilir bilgi üretimi ve veri tabanı oluşturma işlevleri belli bir düzen içinde yapılmalı ve gereksinim duyan herkes bu bilgiye ulaşabilmelidir (Arat, 1995:236; Dündar, 1995:315). Bu durum, hem sağlıklı çevre politikalarının oluşturulabilmesi, hem de katılımın sağlanabilmesi açısından gereklidir.

Yerel düzeyde oluşturulacak çevresel veri sisteminin sürekli olarak güncelleştirilmesi için yerel çevre yönetiminin ölçme-izleme sistemlerini kurması gerekmektedir. Ayrıca yerel veri sistemleri, diğer bölgesel, yerel, ulusal ve uluslararası bilgi-iletişim ağları ile bağlantılandırılmalıdır (Yaşamış,1995:250).

Çevresel kararlarda etkinlik düzeyinin artırılması , çevresel etkilerin daha iyi irdelenebilmesi için yerel çevre envanteri, çevre durum

raporu, yerel çevre eylem planı gibi araçların yanısıra son zamanlarda geliştirilen "uzaktan algılama" (CBS Landsat spot) gibi yöntemlerin kullanılması da yararlı olacaktır (Dündar,1995:317).

Yerel çevre yönetimi, çevre ile ilgili olarak kendi halkla ilişkiler (PR) ve proje-destek iletişimi (PDİ) sistemlerini de kurmalıdır. Özel İdareler ile Belediyeler, etkili çevre politikası uygulamaları için yerel çevre veri sistemleri ve bilgi iletişimi konusunda sürekli eşgüdüm içinde bulunmalıdırlar.

Eğitim : Çevresel kirliliklerin önlenmesi kadar kirliliklere yol açılmaması da çevre yönetiminde önem taşır. Çevre eğitimi, yurttaşların çevresel değerlerin korunması yolunda kendilerinden beklenen davranışları sergilemeleri için gereklidir. Örgün ve yaygın eğitim yoluyla çevre eğitimi yapmak yerel çevre yönetiminin temel işlevlerindedir.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu kesim, bir bölümden oluşmaktadır (X.Bölüm) ve çalışmamızın bulguları (findings) ile uygulamaya ve araştırmaya dönük önerileri (proposals) burada sunulmuştur. Önce, çalışma boyunca ortaya çıkan bulgular özetlenmiştir. Daha sonra, bulgulardan hareket edilerek ortaya konan öneriler sıralanmıştır. Son olarak da, araştırma ile yapılmış olan katkı özetlenmiş ve yeni araştırma konuları için önerilerde bulunulmuştur.

X

BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

1. BULGULAR

Araştırmanın bulguları şunlardır:

- Çevre sorunları insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak insanlığın geleceğini tehdit eder düzeye ulaşması ve önlemler düşünölmeye başlanması 1970'li yıllara rastlar.
- Ülkemizde varolan çevre sorunları ve görünen eğilimler ciddi boyutlara ulaşmıştır.

- Çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önce alınacak önlemlerle önlenmeye çalışılması, genelde sorun ortaya çıktıktan sonraki düzeltim çabalarından daha kolay ve ucuzdur. Bu nedenle çevre konusunda onarımcı politikalar yerine önleyici politikalara ağırlık verilmelidir.

- Bozulmuş bir çevrede sağlıklı bir toplumsal ve ekonomik gelişme olanaksızdır.

- Çevre, aynı zamanda bir yönetim unsurudur. "Çağcıl Yönetim", çevre boyutlu yönetimdir.

- Çevre yönetimi, küresel olarak, sürdürülebilir kalkınma ereğine ulaşmak için gerekli olan bütünleşik yaklaşımın adıdır. Birimsel-yerel düzeyde ise, "çağcıl - çevre boyutlu- işletme yönetimi" gerekli ve geçerli yaklaşım olacaktır.

- Ancak, "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı, "çevre yönetimi" ve "çağcıl işletme yönetimi" yaklaşımlarının içerdiği bütün boyutları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

- "Çağcıl İşletme Yönetimi" bugünün ve geleceğin yönetimi olmak zorundadır. Çevre Boyutlu "Çağcıl İşletme Yönetimi"nin gerekliliğine salt çevre kaygılarıyla değil, istenirse ekonomik hesap ve kaygılardan yola çıkılarak da ulaşılabilir.

- "Çağcıl İşletme Yönetimi" yaklaşımında, işletme geniş anlamda çevresiyle bütünleşmiştir. İşletme, toplumsal yükümlülük taşır. Karar alma süreci farklılaşmış ve çok boyutlu duruma gelmiştir.

- Hekimhan İlçesinde yapılmakta olan maden işletmeciliği insanları topraktan koparmamıştır. Bu nedenle madencilik, İlçedeki toplumsal değişmeyi etkilemesine karşın, ilişkiler düzeni açısından beklenen etkileşim ve değişim düzeyi gerçekleşmemiştir. Teknoloji, toplumsal yaşama girmemiş ve ilişkiler düzenine egemen olmamıştır. Bu yüzden, toplumsal yapıda kökten, niteliksel ve çabuk değişimler olmamıştır. Değişim süreci çok yavaş ve niceliksel düzeyde gerçekleşmiştir. Oysa ilçeye "demir zenginleştirme" tesisleri kurulmuş olsaydı toplumsal örgütlenmenin yapısı hızla değişebilirdi.

- Açık maden işletmeciliğinin İlçe halkını topraktan koparmamış olması, ekonominin de yarı-kapalı bir yapıda sürmesinin baş nedeni olmuştur. Madencilik endüstriye dönüşmemiştir. Fiziksel koşullar ve yaşam kalitesindeki görece iyileşmeler, kültürel ve toplumsal yapıya çok fazla yansımamıştır. Geleneksel ilişkiler ve içe dönük toplumsal yapı ağırlığını korumaktadır.

- Toplumsal alt-bağlaşmalardan kabile yapısı, çözülme sürecine girmesine karşın göreceli olarak ve özellikle kırsal kesimde egemenliğini sürdürmektedir. Toplumsal tabakalaşma yok denecek düzeydedir. Bireysel tercihler yerine grup-kabile tercihleri kesimsel olarak geçerliliğini sürdürmektedir.

- Hekimhan İlçesinde madencilik çalışmalarının yarattığı çevre sorunları, önceden önlem alınması durumunda çok büyük ölçüde önlenebilecek türde sorunlardır. Ancak ülkemizde çevre yönetimi alanında egemen olan görev-yetki karmaşası ve eşgüdümsüzlük, İlçede çevre kaygılarının uzunca bir süre bir kenara itilmesi ile birleşince, ortaya bugün gözlemlenen çevre sorunları çıkmıştır.

- Madenciliğin İlçenin ekonomik yapısındaki ağırlığı, bu alanda yapılan her türlü çalışmayı neredeyse "kutsanmış" ve sorgulanmaz konuma getirmiştir. Sonuçta, kirliliği önleyici önlemlerin alınması düşünülmemiş ya da yaşama geçirilememiştir. Oysa, çevre kirliliğinin ortaya çıkmasını engelleyecek önlemlerin alınması zor ve olanaksız değildir. Örneğin, İlçenin Karakısıık yöresindeki yol ve yükleme istasyonu yapılmış olsaydı İlçe merkezindeki çevre kirliliği ve trafik düzensizliği önlenmiş olurdu.

- Hekimhan örneğinde de açıkça görüldüğü gibi, ülkemizde çevre yönetimi alanında görev-yetki karmaşası ve eşgüdümsüzlük vardır. Yerel düzeyde çevre sorunları ile ilgili olarak görevli ve yetkili kurum ve kuruluşlar arasında alan boyutunda bir işbirliği ve eşgüdüm bulunmamaktadır. Yerel nitelikli sorunlara merkezi yönetim ağırlıklı karar süreçlerine dayalı çözüm önerileri öngörülmekte, bu da çözüme yönelik uygulamaların etkisiz olması sonucunu doğurmaktadır.

2. ÖNERİLER

- Çevre Yönetimi, temelde çevreden yararlananların tutumları ile belirlenir. Bu nedenle, çevreden yararlananların, çevreyi çıkar sağlamak için kullanılan bir araç olarak görülmeğe çıkarıp, kuşaklar boyunca yararlanan ve gelecek kuşaklara aktarılacak bir temel kaynak olarak görmelerini sağlayacak bir "çevre için eğitim" izlencesi benimsenmeli ve toplumun tüm kesimlerine uygulanmalıdır.

- Çevre politikalarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde eşgüdüm sağlayacak, başarısızlıkları ve darboğazları saptayıp değerlendirecek örgütlenme modelleri geliştirilmelidir. Çevre Yönetimi, merkezi yönetime bağı kuruluşlar ve yerinden yönetimler arasında görev-yetki çatışmalı bir alan olarak algılanmamalıdır.

- Ulusal çevre politikalarımız, belirlenen ekonomik kalkınma politikaları gözardı edilmemelidir. Ekonomik faaliyet kesimlerinin tamamı ile ilgili bütün devlet politikalarına çevresel konu ve kaygılar bütünleştirilmelidir. Çevre-kalkınma ikilemi artık geride kalmıştır. Sağlıklı ve ekolojik açıdan dengeli bir çevre ereği ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, mevzuatta "salt kalkınmacı" yaklaşımla konulmuş hükümler gözden geçirilmelidir.

- Küreselleşen Dünyada "çevre hakları" artık "insan hakları"nın bir parçası olarak görülmektedir. Ülkemizdeki çevre politikaları bu çizgide yeniden belirlenmelidir.

- Çevre Hukuku, çevre yönetimi uygulamalarında hem bir çerçeve, hem de politika aracı olarak etkin biçimde kullanılmalıdır.
- Çevrenin kalkınmasında sorunların ortaya çıkmasını önleyici politika ve önlemlere öncelik verilmelidir.
- Ülkemizin varolan çevresel durumunu saptayacak olan bir "Ulusal Çevre Envanteri" hazırlanmalıdır.
- Çevre konusunda bütün kamusal ve özel kuruluşların ve halkın katılımıyla oluşturulacak politikalar sonucu hazırlanan ve rehber niteliğindeki "Çevre Yönetim Planı" etkin biçimde uygulanmalı ve tüm ekonomik, toplumsal ve fiziksel planların yöre koşullarına bağlı olarak değişik biçimlerde uygulanmasına elverişli bir esnekliğe sahip olmalıdır.
- Kalkınma ve imar amacıyla geliştirilen plan teknikleri yerine çevre koruma ve geliştirme açısından daha elverişli (ekolojik) planlamalar yapılmalıdır.
- ÇED uygulamasının etkin biçimde yaptırılması sağlanmalıdır.
- Çevre yönetimi "yerel" olmak zorundadır. Başarılı bir "Yerel Çevre Yönetimi" için hizmet öncelikleri iyi saptanmalı, ardından da ussal bir görev-yetki ve kaynak bölüşümü yapılmalıdır.
- Çeşitli kuruluşlarca aynı konuda yürürlüğe konulan çevresel ölçünler gözden geçirilmeli, aralarındaki çelişkiler ve eksiklikler giderilmeli ve uluslararası ölçünler yakalanmaya çalışılmalıdır.

- Çevre Bakanlığının temel işlevi, çevre korunmasına yönelik tutarlı ve etkili bir çevre politikası oluşturmak, bu politikanın uygulanması için ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliğini oluşturmak olmalıdır.

- Çevre Yönetiminin kurumsal yapısında en önemli işlevler yerel yönetimlere verilmelidir. Alanda uygulamacı kuruluşlar olarak Belediyeler ve Özel İdareler doğrudan yetkili ve sorumlu olmalıdırlar. Çevre Yönetiminin yürütümüne ilişkin hizmet ve işlevler, ülkenin her yanını kapsayacak biçimde Belediyeler ve Özel İdareler arasında mekansal olarak paylaşılmalıdır. Belediye ve komşu alan (mücvir) sınırları içinde belediyeler, bu alanlar dışındaki kırsal bölgelerde ise özel idareler yetkili ve sorumlu olmalıdır.

- Yerel yönetim düzenimiz, belediyeler, il özel idareleri ve köy yönetimlerinin yanı sıra kırsal alanda hizmet boşluğunu dolduracak ve il özel yönetimleri ile köy yönetimleri arasındaki bağlantıyı işlevsel duruma getirecek bir ara yönetimsel kademe olarak kurulacak ilçe özel yönetimlerini de içine alarak dörtlü bir yapıdan oluşmalıdır.

- İl ve ilçe özel yönetimleri güçlü yerel yönetim birimleri olmalıdır. Demokratik, etkin, etkili, verimli ve katılımcı yönetim anlayışı gereği Tarım, Orman ve Köyişleri, Turizm, Kültür, Sağlık, Bayındırlık ve İskan, Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün taşra örgütleri görev, yetki, sorumluluk, çalışmaları ve kaynaklarıyla özel yönetimlere devredilerek bu yönetimlerin organları biçimine dönüştürülmelidir. Böylece hem bugün değişik Bakanlık ve

kuruluşların elinde bulunan çevresel görev ve hizmetlerin alan boyutunda tek elde toplanması sağlanacak, hem de daha demokratik karar ortamı oluşturulmuş olacaktır.

- Yerel Yönetim, kendi sınırları içinde "Çevre Koruma Master Planı" ve "eylem-uygulama" planlarını hazırlamalı ve alan boyutunda bu planların yerel ve ulusal düzeydeki diğer planlarla ilişkisini kurmalıdır.

- Yerel çevre yönetiminin en etkili araçlarından birisi ÇED olmalıdır.

- Ülkemiz koşullarında etkin bir yerel çevre yönetimi için "kirliliği doğrudan denetim" yaklaşımının yanı sıra, kimi alanlarda "kirletene doğrudan ödetme", vergilendirme, sübvansiyon ve kredilendirme gibi ekonomik yöntemler de kullanılabilir.

- Yerel çevre yönetimi, etkin, etkili ve demokratik olabilmek için bu gönüllü kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmalı ve toplumsal bir uzlaşma ortamı yaratmalıdır.

3. SONUÇ

A. Katkının Özeti

Ülkemizde çevre mevzuatı, kurumsal olarak yeterli gibi gözükmektedir. Ancak, uygulamada etkin bir çevre yönetimine olanak sağlamaktan çok uzak bir durumdadır. Çevre Bakanlığının açıklığa kavuşmayan konumu

ile mevzuatın dağınıklığı, yürütücü kurumlar arasında yetki ve görev alanı karmaşasına yol açmakta, bu da bazı çevresel işlevlerin bütünüyle sahipsiz kalmasına yol açmaktadır. Öte yandan ülkenin maddi olanaklarının sınırlılığı ve diğer nedenlerle ulusal düzeyde etkili çevre politikalarının geliştirilip uygulanamayışı, çevre eğitiminin yetersizliği ile karar-alma, politika oluşturma ve çevre yönetimi uygulamalarında yeterli ölçüde katılımın sağlanamaması merkezi ve yerel düzeyde çevre yönetiminin bugünkü başarısız, etkisiz ve dağınık görüntüsünün nedenleri arasında sayılabilir.

Araştırmamızda inceleme konusu yapılan Hekimhan İlçesinde çevre yönetimi alanında yaşanan gelişmelerin, yukarıda sıraladığımız saptamaların çarpıcı örneklerinden biri olduğunu düşünüyoruz.

Bu araştırmanın, alanındaki yazına katkısını ve uygulamalara yönelik temel önerilerini şöyle özetleyebiliriz:

Yerel Çevre Yönetimi Yaklaşımı, her türlü "yerel çevre"de (bölge, il, ilçe, kent, belde ya da işletme alanında) doğal kaynakların en iyi biçimde korunabilmeleri, tüketilmeden kullanılabilmeleri ve tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayabilmeleri amacıyla, özel ve kamu kesiminde yönetimin temel işlevlerinin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi sürecini anlatır.

Çevre Yönetimi, "yerel çevre yönetimi" olmalıdır. "Yerel Çevre Yönetimi Yaklaşımı"nda, Çevre Bakanlığı, çevrenin korunup

geliştirilmesine yönelik çerçeve politika, ölçün ve izlenceler geliştiren ve bunların uygulanmasını izleyip denetleyen uygulamacı yerel yönetimleri, kamu ve özel kuruluşların uygulamalarını eşgüdümleyen, bilimsel yönü ağır basan merkezi bir uzmanlık kuruluşu olmalıdır.

Bu yaklaşıma göre, çevre yönetiminde en önemli işlevler yerel yönetimlere verilmelidir. Çevre yönetimi uygulamaları, ülkenin her bir yanını kapsayacak ve belli bir alanda belli bir yönetimin yetkisini tanıyacak biçimde, alan boyutunda yerel yönetimler tarafından yürütülmelidir. Bu yaklaşıma geçiş için yasal düzenlemelerin yanısıra planlama ve ÇED gibi teknik araçların kirlilik denetimi araçlarının, toplumsal araçların (katılım, eğitim gibi) kullanılması gerekecektir.

B. Yeni Araştırma Konularının Önerilmesi

Ülkemizde çevre duyarlılığının giderek gelişmekte oluşu ve buna koşut olarak bu alanda yapılan çalışmaların artışı sevindiricidir. Ancak, yapılan çalışmalarda genelde çevre yönetimi, özelde de yerel ölçekte çevre ile yönetim ilişkisinin yeterince araştırma konusu yapıldığı söylenemez.

Oysa çevre, en önce bir yönetim sorunudur ve yukarıda ayrıntılandırıldığı gibi çevrenin yönetimi, "yerel çevre yönetimi" olmak zorundadır. Bu nedenle, yerel düzeyde çevre yönetiminin nasıl olması gerektiği konusunda yeni çalışmalar yapılması gerektiği kanısındayız. Yapılacak bu çalışmalar sonucu ortaya konacak öneriler, varolan

uygulamaların iyi yapılmış değerlendirmelerine dayanmak zorundadır. Bu yüzden de, yerel çevre üzerinde çeşitli etkiler bırakan kamu ve özel kuruluş ve işletmelerin çevre konusundaki temel yaklaşımları, yönetsel tutum ve davranışları ile çevreye bakışları iyi incelenmelidir. Bunlar yapılırken kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşıma sahip olmak gerekliliği unutulmamalıdır.

Araştırmamızın sonucunda yerel çevre yönetiminin kurumsal yapısında temel işlevlerin yerel yönetimlere bırakılmasını önermiştik. Çizdiğimiz bu çerçeve, Ülkemiz gerçekleri, küresel gelişme ve değişmeler de göz önüne alınarak daha da geliştirilmeye gereksinim duymaktadır. Özellikle, yerel çevre yönetiminde görev ve işlevlerin bölüşümü konusunun somut ve ayrıntılı biçimde ortaya konması için kuramsal ve görgül araştırmalara gerek vardır.

Ayrıca, "çevre boyutlu" (=çağcıl) yönetim anlayışına sahip olmaları gerektiğini belirttiğimiz işletmelerin bugünkü koşullar altında hangi ölçüde "çağcıl" oldukları; olamıyorlarsa bunun gerçek nedenleri konusu da araştırmaya değer görülmektedir.

KAYNAKÇA

- * Ağaoğlu, Y.S., (1987), Bahçe Bitkileri, Ankara: A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları.
- * Akerman, N., (1990), Maintaining A Satisfactory Environment, New York: Westview Press.
- * Alpar, İ., "Ekonomi ve Çevre Politikalarının Entegrasyonu", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s. 325-330.
- * Amanor, K.S., (1994), "Ecological Knowledge and the Regional Economy: Environmental Management in the Asewewa District of Ghana", Development and Change, vol.25, (1994), pp. 41-67.
- * AMI (American Meat Institute), (1995), "EPA's Perspective on Environmental Regulation and Enforcement", Report, presented to the "1995 International Meat Industry Convention and Exposition", Chicago, September, 1995.
- * Anderson, R.C., A.Hofmann, M.Rusin, (1989), "The Use of Economic Incentive Mechanisms in Environmental Management", Paper Prepared for the American Petroleum Institute.
- * Andrews, R., Sayer, P., Vozab, J., (1994), "Decentralized Environmental Management in the Formerly Communist States: A Case Study of Decin, Czech Republic" Environmental Impact Assessment Review, 1994:14, pp. 111-136.

- * AÖF, (1994), İş İdaresi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları
- * Arat, Z., (1990), "Türkiye'de Çevre Yönetimi Nasıl Olmalıdır?", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 14, 120, Haziran 1990, s.13-15.
- * Arıcı, K., (1992), "Çevrenin Korunması ve Kooperatifler", Karınca Kooperatif Postası, 666, Haziran 1992, s. 14-17.
- * Atabay, S., Yaren, F.B.(1995), "Ekolojik Bölge Planlama Kavramı", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s.267-272.
- * Atkinson, A., Varrantchaiphan, C.P., (1994), "Urban Environmental Management in a Changing Development Context", Third World Planning Review, 16, 2, pp. 147-168.
- * Aybay, A., (1992), "Çevre Hukuku", R.Keleş(Yay.Haz.) İnsan, Çevre, Toplum, Ankara: İmge Yayınları, s.162-169.
- * Aykaç, B., (1992) "Çevre Sorunları ile İlgili Uluslararası Kuruluşlar", Karınca Kooperatif Postası, 58, 666, s.10-14.
- * Balaban, V., (1994), "Environmental Decision-Making In Central and Eastern Europe", Environmental Impact Assessment Review, 1994:14, pp. 75-78.
- * Bartone, C., Bernstein, J., Leitman, J., Eiegen, J. (1994), Toward Environmental Strategies for Cities, Urban Management Programme, Washington, D.C.: The World Bank.
- * Başbakanlık, Kanunlar Külliyesi, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- * Başkaya, F., (1992) "Rio'dan Sonra veya Sürdürülemez Kalkınma", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, sayı:145, Temmuz 1992, s.15-19.

- * Beckenbach, F., (1991), "The Firm as an Actor in An Ecological Economy", (F.Dietz, F.van der Plong and J.van der Stracten, Eds.), Environmental Policy and the Economy, Amsterdam: Elsevier Science Publishers, pp. 167-192.
- * Beer, S., (1959), Cybernetics and Management, London: English Universities Press.
- * Berkes, F., Kışlalıoğlu, M.(1990), Ekoloji ve Çevre Bilimleri, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- * Bernstein, J.D., (1995), Alternative Approaches to Pollution Control and Waste Management, Washington D.C.: The World Bank Urban Management Programme.
- * Biswas, A., Khashoo, T.N., Khosla, A., (1988), Environmental Modelling for Developing Countries, Oxford: Oxford University Press.
- * Blegen, H.M., (1968), "The System Approach to the Study of Organisations", Acta Sociologia, 11, pp. 1-2.
- * BM, Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu (Çev.:Belkıs Çörekçi), (1991), Ortak Geleceğimiz, Ankara, TÇSV Yayınları.
- * Bottomore, T.B. (Çev.:Ü.Oskay), (1984), Toplumbilim, İstanbul: Savaş Yayınları.
- * Bremond, J., Geledan, A. (Çev.:E.Özkök), (1984), İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- * Burns, T.M., Stalker, G.M. (1961), The Management of Innovation, London: Tavistock Publications.

- * Cairncross, S., (1994), "The Challenge of Going Green", Harvard Business Review, pp:40-41.
- * Carso, R. and Yanouras, J., (1967), Formal Organization: A System Approach, Homewood: Irwin.
- * Carson, R., (1962), The Silent Spring, London: Hamish Hamilton.
- * Cemalcılar, İ., Bayar, D., Aşkun, İ., Özalp, Ş., (1993), İşletmecilik Bilgisi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- * Chan, H.S., Wong, K., Chung, K.C., Lo, J.M., (1995), "The Implementation GAP in Environmental Management in China", Public Administration Review, 55, 4, pp. 333-340.
- * Chi, C.C., (1994), "Growth With Pollution; Unsustainable Development in Taiwan and Its Consequences", Studies in Comparative International Development, 29,2, pp. 23-47.
- * Chodak, S., (1973), Societal Development, New York: Oxford.
- * Clark, M., (1994), "Integrating Human Needs Into Our Vision of Sustainability", Futures, 26,2, pp.180-184.
- * Clarke, R., (1994), "The Challenge of Going Green", Harvard Business Review, July, August 1994, pp. 37-38.
- * Council of Europe, (1995) Environmental and Local Regional Authorities, Strasbourg: Council of Europe Report.
- * Çakır, Y., (1995), "OSB'ler ve Çevre", İSO Dergisi, Sayı: 347, Şubat 1995, s. 53-58.
- * Çetin, İ., (1995), "Çevresel Kurumsallaşmanın Gelişimi" Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel Sayısı, s. 264-267.

- * Çevre Bakanlığı, (1994), İkinci Çevre Şurası, Komisyon Konuları, Basılmamış Rapor.
- * Çevre Bakanlığı, (1995), Adıyaman Havaalanı Nihai ÇED Raporu, Basılmamış Rapor.
- * Daşöz, İ., (1995), "Çevre Yönetimimizin Hukuksal ve Kurumsal Yapısı Üzerine Değerlendirmeler", Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel Sayısı, s. 260-264.
- * DİE, (1994), 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Malatya İli, Ankara: DİE Matbaası.
- * Dinçer, Ö., (1994), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul: İz Yayıncılık.
- * Doğan, O., (1995), "En Büyük Çevre Krizi Erozyon", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s.440-449.
- * DPT, (1970), Türk Köyünde Modernleşme Araştırması, Ankara: DPT Yayını.
- * DPT, (1994), Çevre: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT Yayını.
- * Drucker, P.F. (Çev.:B.Karanakçı), (1993), Yeni Gerçekler, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- * DüNDAR, Y.,(1995), "Çevresel Enformasyon", Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel sayısı, s. 312-319.
- * Easton, D., (1957), "An Approach to the Analysis of Political Systems" World Politics, 10:2, pp. 383-400.

- * Eden, S., (1994), "Using Sustainable Development: The Business Case", Global Environmental Change, 4,2, pp.160-168.
- * Edmunds, S., Letey, J., (1993), Environmental Administration, USA: Mc Graw Hill Book Company.
- * Eisenstadt, S.N., (1966), Modernization: Protest and Change, New Jersey: Printice Hall.
- * Ekinci, O., (1994), İnsan Hakları ve Çevre, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- * Emery, F.E., (1969), Systems Thinking, London: Penguin.
- * Eraydın, A., (1990), "Çevre Koruma ile Planlama İlişkisi Üzerine Tartışmalar", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 14,120, ss.22-27.
- * Erden, A., (1991), Çağımız ve Çevre Kirliliği, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- * Eren, E., (1989), İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.
- * Ergun, D., (1979), Sosyoloji El Kitabı, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- * Ergun, T., Polatoğlu, A., (1992), Kamu Yönetimine Giriş, Ankara: TODAİE Yayını.
- * Eriş, A., (1985), Bahçe Bitkileri Fizyolojisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları.
- * Erkal, M., (1987), Sosyoloji (Toplumbilimi), İstanbul: Filiz Kitabevi.
- * Erken, U., Uyar, Ş., (1991), "Ödemek İstemiyorsan Kirletme", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İstanbul: YASED Yayını.

- * Eroğlu, M.G., (1995), "Doğru Bir Çevre Politikası Ülkemiz İçin Bir Lüks mü?", Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel Sayısı, s. 175-177.
- * Ertan, B., (1995), "Ekopolis Çevre ve Kent İlişkisi Temelinde Yaşanabilir Kent İçin Düşünceler", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s.545-548.
- * Etzioni, A., (1964), Modern Organizations, New Jersey:Prentice Hall.
- * Evirgen, M., (1988), "Çevre ve Ekonomi", Çevre ve İnsan, Eylül 1988, 3:9, s. 3-6.
- * Faulkner, J.H., (1994), "Capital Formation and Sustainable Development", Business and the Contemporary World, 1994, 2, pp. 69-73.
- * Fayol, H., (1949), General and Industrial Management, London: Pitman and Sons.
- * Fisunoğlu, C., (1991), "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşım ve Akdenizin Korunması Üzerine Bir Model Önerisi", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İstanbul: YASED Yayını.
- * Fişek, K., (1975), Yönetim, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- * Fişek, K., (1977), Yönetime Katılma, Ankara: TODAİE Yayını.
- * Folke, C., Kaberger, T., (1991), Recent Trends in Linking the Natural Environment and the Economy, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- * Forsund, F.R., Strom, S., (1988), Environmental Economics and Environmental Management, New York: Croom and Helm.

- * Gardner, B.B., (1952), Human Relations in Industry, Homewood: Irwin.
- * Geray, C., (1967), Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları, Ankara: SBF Yayını.
- * Geray, C., (1992), "Çevre Eğitimi", R.Keleş (Yay.Haz.), İnsan, Çevre, Toplum, Ankara: İmge Yayınları.
- * Ginsberg, M., (1956), "Factors in Social Change", Third World Congress of Sociology, London: International Social Scientists Association.
- * Gorden, M. and Gorden, M., (1972), Environmental Management, Science and Politics, Boston: Allyn and Bacon Inc.
- * Gökçay, C.F., (1995), "Çevre Yönetiminde Havza Modeli", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s.256-260.
- * Görmez, K., (1992), "Türkiye'de Konut Kooperatifçiliği ve Çevre Sorunları", Karınca Kooperatif Postası, 58, 666, s. 22-24.
- * Görmez, K., (1993), "1980 Sonrasında Batı'da Çevre Sorunlarını Önlemeye Yönelik Çabalar", Karınca Kooperatif Postası, 59, 679, s. 36-40.
- * Gupta, A., (1988), Ecology and Development in the Third World, London: Hamilton.
- * Gürseler, G., (1990), "Çevre ile İlgili Kurumsal Yapıda Yetersizlik ve Eksiklikler", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 14, 120, Haziran 1990, 2, s. 11-13.
- * Gürseler, G., (1992), Dikkat Dünya Tektir, Ankara: Ümit Yayıncılık.

- * Gürsel, Y., (1992), Mimarlık ve Çevre, İstanbul.: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- * Harper, C., (1989), Exploring Social Change, New Jersey: Prentice Hall.
- * Hague, R. ve Harrop, M., (1987), Comperative Politics, London: McMillan.
- * Hamamcı, C., (1983), "Çevre ve Hukuk", Prof.Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, s. 239-250.
- * Hamamcı, C., (1992), "Çevrenin Uluslararası Boyutları", R.Keleş (Yay. Haz.) İnsan, Çevre, Toplum, Ankara:İmge Yayınları, s.283-294.
- * Handy, C.B., (1987), Understanding Organizations, Middlesex: Penguin Business Library.
- * Hanning, D.H., (1974), Environmental Policy and Administration, New York: American Elsevier Publishing.
- * Hekimhan Kaymakamlığı, (1994), İlçe Brifing Dosyası, Hekimhan-Malatya: Basılmamış Rapor.
- * Henderson, H., (1994), "Paths to Sustainable Development", Futures, 26,2, pp.125-137.
- * Heywood, A., (1992), Political Ideologies, London: Macmillan.
- * HMM, (1989), Hekimhan Madenleri Müessese Müdürlüğü, Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri.
- * HMM, (1993), Hekimhan Madenleri Müessese Müdürlüğü, Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri.

- * Jacob, M., (1994), "Toward a Methodological Critique of Sustainable Development", The Journal of Developing Areas, 28, (January 1994), pp. 237-252.
- * Kabaoğlu, E., (1995), "Çevre-Ekonomi İlişkileri ve Finans Sektörü Üzerindeki Yansımalar", Bankacılık, 3,11, s. 80-83.
- * Karaca, H., (1995-a), "Doğal Kaynakların ve Çevrenin Sürdürülebilirliği" Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP Semineri'ne Sunulan Tebliğ, 27-29 Mart 1995, Şanlıurfa.
- * Karaca, H., (1995-b), "Sürdürülebilir Bir Yaşam için İnsan Verimliliği", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s.64-70.
- * Karaman, Z.T., (1995), "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım", Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel Sayısı, s. 178-187.
- * Karpuzcu, M., (1984), Çevre Ekonomisi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Ders Notları, s. 155-205.
- * Karpuzcu, M., (1991), "Çevre Eğitimi", Çevre ve İnsan, 5,13, s.47-50.
- * Kartal, K., (1978), Kentleşme ve İnsan, Ankara: TODAİE Yayını.
- * Kartal, K., (1992), Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiyede Kentleşme, Ankara: Adım Yayınları (Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü-1984).
- * Kazancı, O., Yardımcı, M., (1993), Hekimhan Folklorü ve Hekimhanlı Halk Şairleri, Malatya: Açıksöz Yayınları.
- * Keleş, R., (1971), Eski Ankara, Ankara: SBF Yayınları.

- * Keleş, R., (1980), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- * Keleş, R., (1984), Kentleşme ve Kent Politikası, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını.
- * Keleş, R., (1987), "Kalkınma ve Çevre Politikası", Şehircilik ve Çevre Konferansı, Ankara: TÇSV Yayınları, s. 72-89.
- * Kerekes, S., Bulia, M., (1994), "Environmental Management in Hungary", Environmental Impact Assessment Review, 1994:14, pp. 95-101.
- * Kıray, M., (1964), Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara: İletişim Yayınları.
- * Kıray, M., (1982), Toplumbilim Yazıları, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- * Kili, S., (1978), Çayırhan, Ankara: Sevinç Yayınları.
- * Knight, R.V., (1993), "Sustainable Development-Sustainable Cities", International Social Science Journal, 135, February 1993, pp. 49-60.
- * Koçel, T., (1995), İşletme Yöneticiliği, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- * Kongar, E., (1973), "Altındağ Gecekondu Bölgesi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:VI, No:3.
- * Kongar, E., (1985), Toplumsal Değişme, Kuramlar ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- * Kuleli, S., (1995), "Su Kaynaklarının Yönetimi", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s.461-464.

- * Leitmann, J., (1995), Rapid Urban Environmental Assessment 1, Urban Management Programme, Washington D.C.: The World Bank.
- * Lerner, D., (1964), The Passing of Traditional Society, New York: The Free Press of Glencoe.
- * Levy, Jr., (1967), "Social Patterns and Problems of Modernization", (W.E.Moore, R.M.Cook, Eds.), Readings on Social Change, New Jersey:Prentice Hall.
- * Magazine, A.H., (1977), Environmental Management in Local Government, New York: Prager Publishers.
- * Mayo, E., (1946), The Social Problems of Industrial Civilization, Boston: Harward University Press.
- * McGregor, D., (1950), Human Side of Enterprise, London: Penguin.
- * Meşhur, M., (1995), "Çevre Duyarlı Planlama", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s. 279-295.
- * Milbrath, L.W., (1994), "Stumbling Blocks to A Sustainable Society", Futures, 26,2, pp. 117-124.
- * Mitchell, G.D., (1975), A Dictionary of Sociology, London: Rontledge and Kegan Paul.
- * Moore, J.L.,(1989), Using Incentives for Environmental Protection: An Overview, Washington D.C.: Library of Congress.
- * Mortaş, F., (1994), "Sürdürülebilir Tarım-Çevre ve Su Yönetimi için Politika ve Stratejiler", Tarım ve Köy, 99, Eylül-Ekim 1994, s. 11-17.

- * Mucuk, İ., (1985), Modern İşletmecilik, İstanbul: Der Yayınları.
- * Mucuk, İ., (1992), Pazarlama İlkeleri, İstanbul: Der Yayınları.
- * Nazlıoğlu, M., (1991), "Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması",
Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İstanbul: YASED
Yayınları, s. 191-197.
- * OECD, (1991), Environmental Policy: How to Apply Economic
Instruments, Paris: OECD.
- * Olson, R., (1994), "Alternative Images of A Sustainable Future",
Futures, 26,2, pp. 156-169.
- * Ozankaya, Ö., (1971), Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür,
Ankara: SBF Yayını.
- * Ozankaya, Ö., (1975), Toplumbilime Giriş, Ankara: Ankara
Üniversitesi SBF Yayını.
- * Ozankaya, Ö., (1980), Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk
Dil Kurumu Yayını.
- * Önen, S.M., (1992), Çevre Sorunları ve Kamu Yönetimi, İnönü
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen
yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya.
- * Öz, E., (1994), "Çevre Sorunları ve Menfaat Grupları", Karınca
Kooperatif Postası, 690, Haziran 1994, s. 18-22.
- * Özçelik, A., (1992), "Çevre Korunmasında Kooperatifin Yeri",
Karınca Kooperatif Postası, 666, Haziran 1992, s. 18-22.
- * Özdemir, İ., (1993), "Rio Zirvesinin Anlamı", Çevre ve İnsan, 5,15,
s. 45.

- * Özdemir, Ş., (1988), Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Ankara: Palme Yayınları.
- * Özer, Ö., (1995), "ÇED'i Uygulanabilir Kılmanın Koşulları", Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel Sayısı, s. 300-312.
- * Öztekin, A., (1993), "İdareye Giriş", Malatya:Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri.
- * Parsons, (1959), The Social System, Glencoe:The Free Press.
- * Pearce, D., Adger, N., Maddison, D., Moran D., (1995), "Debt and Environment", Scientific American, June 1995, 272:6, pp. 28-33.
- * Pirages, D., (1994), "Sustainability As An Evolving Process", Futures, 26,2, pp. 197-205.
- * Porrit, J., (Çev.: A.Türker), (1988), Yeşil Politika, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- * Prokop, M., (Çev.: S.Ural), (1994), Yeşil Yönetim, Ankara: TÇSV Yayını.
- * Rabinovitch, J., Leitman, J., (1993), Environmental Innovation and Management in Curitiba, Brazil, Urban Management Programme, Washington D.C.: The World Bank.
- * Robertson, D., (1985), Dictionary of Politics, London: Penguin.
- * Rodger, J.L., (1976), Environmental Impact Assessment, Growth Management and the Comprehensive Plan, USA: Ballinger.
- * Roethlisberger, F.J., Dickson, W.J., (1939), Management and the Worker, Cambridge: Harvard University Press.

- * Rostow, W.W., (1962), The Process of Economic Growth, Oxford: Clarendon Press.
- * Scott, W., (1967), Organization Theory, Homewood: Irwin Dorsey.
- * Sencer, M., (1971), Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri, İstanbul: Ant Yayınları.
- * Shrivastava, P., (1994), "Castrated Environment: Greening Organizational Studies", Organization Studies, 15,5, pp.705-720.
- * Stanyer, J., (1974), Understanding Local Government, Oxford: Martin and Robertson.
- * Stanyer, J., (1990), Management in Society, Student Notes at the University of Exeter.
- * Stavins, R., (1994), "The Challenge of Going Green", Harvard Business Review, July, August 1994, pp. 38-39.
- * Şahin, M., (1992), İş İdaresi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- * Şahin, S., (1994), "Topraklarımızın Korunması ve Yönetimi", Çevre ve İnsan, 5,18, s. 43-46.
- * Şenyapılı, Ö., (1978), Kentlileşen Köylüler, İstanbul: Milliyet Yayınları (Karacan Armağanı,1977).
- * Şenyapılı, Ö., (1982), Kentleşemeyen Ülke, Kentlileşen Köylüler, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- * Şenyapılı, T., (1978), Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

- * Şenyapılı, T., (1981), Gecekondu: "Çevre" İşçilerin Mekanı, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- * Tamer, M., (1991), "Çevre Sorunları ve Çevre Mevzuatı", Türk İdare Dergisi, 393, Aralık 1991, s. 169-182.
- * Tanyeri, İ., (1988), "Kalkınma, Nüfus ve Çevre". Nüfus ve Çevre Konferansı. Ankara: TÇSV Yayını, s. 28-29.
- * TBMM, (1991), Meclis Araştırma Komisyonu Çevre Raporu, Ankara: TBMM.
- * TC. Çevre Bakanlığı, National Report to UNCED 1992, (UN Conference on Environment Development), Ankara.
- * TÇSV, (1987), Türkiyenin Çevre Politikası Nedir? Ne Olmalıdır?, Ankara: TÇSV Yayını.
- * TÇSV, (1991), Türkiyenin Çevre Sorunları, Ankara: TÇSV Yayını.
- * TÇSV, (1993), GAP ve Çevre, Ankara: TÇSV Yayını.
- * TDÇİ, (1989), Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- * TDÇİ, (1990), Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- * TDÇİ-HMM, (1994), Brifing Dosyası, Hekimhan-Malatya: Basılmamış Rapor.
- * Tekeli, İ., (1982), Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara: Turhan Kitabevi.
- * Tekinel, O., (1991), "GAP'ın Çevreye Etkileri", Tarım ve Köy Dergisi, 64, Haziran 1991, s. 32-37.

- * TOBB, (1991), Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi: Çevre Sorunları, Ankara: Ünal Ofset.
- * Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, (1993), Çevre ve Yerel Yönetim, Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, İstanbul: Kent Basımevi.
- * Tosi, H., Carroll, S., (1976), Management, Chicago: St.Clair Press.
- * Tosun, O., Eser, A., (1983), Tarımsal Ekoloji, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notu, Çoğaltma: Ankara.
- * Turan, N., (1995), "Çevre Korunması ve Kooperatifçilik", Karınca Kooperatif Postası, 289, Nisan 1995, s. 10-15.
- * Turhan, M., (1969), Kültür Değişmeleri, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- * Türköz, İ.O., (1995), "Çevre Meselelerinin Ekonomik Yorumu", Yeni Türkiye, 1,5, Çevre Özel Sayısı, s. 320-326.
- * TÜSİAD, (1990), Avrupa Topluluğu'nda Çevre Politikaları ve Uygulamaları, İstanbul: TÜSİAD Yayını.
- * Ural, E., (1990), "Çevre Alanında Uluslararası Gelişmeler", Çevre ve Kalkınma İlişkilerinde Dünya Bankası, Ankara: TÇSV, s.139-148.
- * Urwin, A., George, S., Vergrat, P., (1994), "The Social Managment of Environmental Change", Futures, 26,2, pp. 323-334.
- * Urwin, D.W. and Paterson, W.E., (1990), Politics In Western Europe Today, New York: Longman.
- * Uslu, O., (1986), CED, Ankara, TÇSV Yayını.

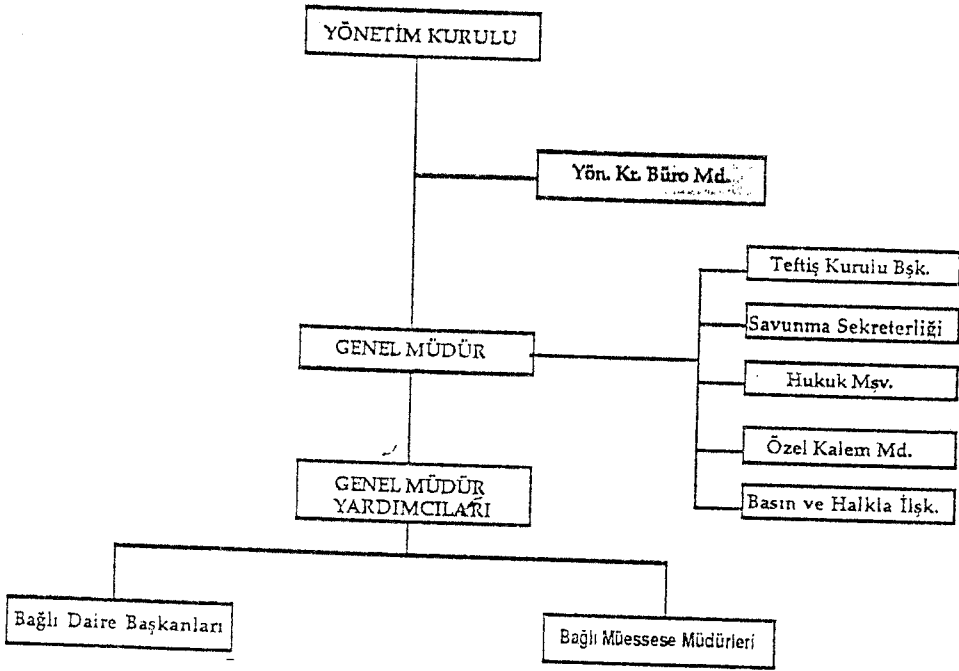
- * Uslu, O., (1991), CED: Uygulamadan Örnekler, Ankara: TÇSV Yayını.
- * Vago, S., (1989), Social Change, New Jersey: Prentice Hall.
- * Vardar, S., (1993), "Tarım Sektörü ve Çevre İlişkileri", TOKB Dergisi, 350, Haziran 1993, s. 15-19.
- * Vavrousek, J., (1994), "Environmental Management in Czechoslovakia and Succession States", Environmental Impact Assessment Review, 1994, 14, pp. 103-110.
- * Weber, M., (1957), The Theory of Social and Economic Organization, Berkeley: University of California Press.
- * Yalçın, A., (1994), "Çevre Eğitimi", Çevre ve İnsan, Sayı: 18, Eylül 1994, s. 36-38.
- * Yasa, İ., (1960), Sindel Köyü, Ankara: TODAİE Yayını.
- * Yasa, İ., (1969), Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan, Ankara: TODAİE Yayını.
- * Yaşamış, F.D., (1992), "Yerel Düzeyde Çevre Yönetimi ve Planlamasının İlkeleri ve Yöntemleri", Amme İdaresi Dergisi, 25, 1, s. 136-158.
- * Yaşamış, F.D., (1995), "Ulusal ve Yerel Çevre Yönetimleri için Etkenlik Ölçütleri", Yeni Türkiye, 1, 5, Çevre Özel Sayısı, s. 238-255.
- * Yavuz F., (1974), Memleketimizde Toplum Kalkınması, Ankara: TODAİE.
- * Yücel, M., (1988), "Türkiye'de ÇED", Çevre ve İnsan, 3,7, s. 26-31.

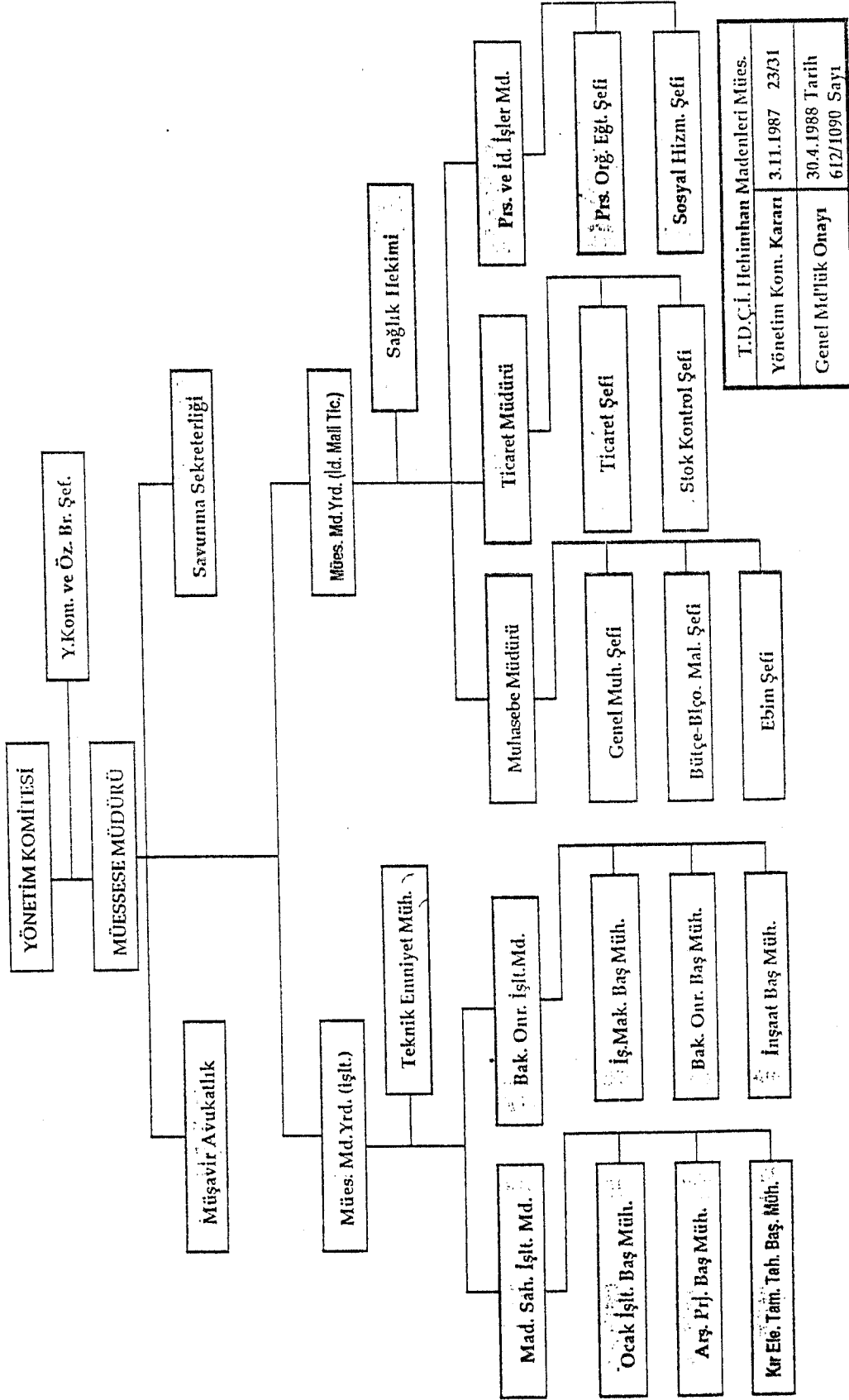
- * Yüksel, A., (1991), "Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması",
Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İstanbul: YASED
Yayını, s. 241-260.
- * Yüksel, Ö., (1994), "Çevre Yönetiminde İşletmelerin Sorumluluğu,
Karınca Kooperatif Postası, Nisan 1994, 688, pp. 67-69.
- * Zeinelabdin, A., (1993), Technology Sustainable Development and
Environment OIC/UN Cooperation, Journal of Economic
Cooperation Among Islamic Countries, 14,2, pp. 61-75.
- * Zilelioğlu, H., (1990), "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış",
Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 14, 120, Haziran 1990, s. 5-11.
- * Zylicz, T., (1994), "In Poland, It's Time For Economics",
Environmental Impact Assessment Review, 1994: 14, pp. 79-94.

E K L E R

1- Çizim 1: Türkiye Demir Çelik İşletmeleri
(TDÇİ) Ürgüt Yapısı

260

SİVAS

N

200 000

